

HÍD

IRODALOM • MŰVÉSZET
TÁRSADALOMTUDOMÁNY

KRÚDY GYULA TISZTELETÉRE
GOBBY FEHÉR GYULA, BORDÁS GYÓZŐ
ÉS VASAGYI MÁRIA PRÓZÁJA
DRAGUTIN TADIJANOVIĆ
ÉS FENYVESI OTTÓ VERSE
KONRÁD GYÖRGY ESSZÉJE
SZELI ISTVÁN KOSSA JÁNOS VÁLOGATOTT
MŰVEIRŐL

KÖNYV-
SZÍNI- KRIKKA
KÉPZŐMŰVÉSZETI

2003

November

HÍD
IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT

Alapítási év: 1934
LXVII. évfolyam

Fő- és felelős szerkesztő:
Bori Imre

A szerkesztőbizottság tagjai:
Bordás Győző
Buzás Márta

TARTALOM

- Krúdy Gyula: Túl a szépség delelőjén (*részlet*) 1213
B. I.: Jegyzet 1214
Dragutin Tadijanović (Zágráb): A reggeli (*vers*) 1215
Gobby Fehér Gyula: Fényes gyűrűk utcája (*novella*) 1217
Németh István: Papírszeletek (*esszé*) 1236
Andrej Medved (Szlovénia): Hüperion (*vers*) 1240
Bordás Győző: Katonaszökevény IV. (*regényrészlet*) 1242
Fenyvesi Ottó (Veszprém): Halott vajdaságokat olvasva (*vers*) 1258
Vasagyi Mária: Vanitatum verum (*részlet*) 1263
Gulyás József: Éjszakai feljegyzések, 1999 (*napló, III.*) 1271

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

Konrád György (Budapest): A város mint műemlék (*esszé*) 1285

Szenteleky Napok

- Utasi Csaba: Kettős évfordulón (*tanulmány*) 1296
Faragó Kornélia: A hagyományalkotás lehetőségei és dilemmái (*tanulmány*)
1301
Csáky S. Piroska: Szenteleky, az ember és az író (*jegyzet*) 1304
Szelei István: Egy nyelvművelő könyv lehetséges olvasata (*jegyzet*) 1307

IRODALMI MÚZEUM

- Péchy-Horváth Rezső: Magyar irodalmi állapotok Jugoszláviában (*tanulmány*)
1314
B. I.: Jegyzet 1318

TÚL A SZÉPSÉG DELELŐJÉN

KRÚDY GYULA

Az úrnő keresztülvágott a ligeten. Olyan hosszú lépésekkel mérte az avart, mint azok az ügynök kisasszonyok, akik újabb időben Budapest irodáit, kereskedőit látogatják aktatáskával a hónap alatt, és előfizetéseket gyűjtenek Szent Antal röpirataira vagy a bujdosó király lapjára. A piros és sárga fák, elhalványodott zöld bokrok, levegős rétek, a hervadó liget barátságosan fogadta ölébe az asszony alakját. Hervadt már ez a nő is, bármily ropogóan rakosgatta egymás után lábait. Az úszó pókfonál belekapaszkodott kalapjába, és kondor hajában úgy helyezkedett el, mint őszi hajsza. Mintha azt jelentené a láthatatlan helyről küldött őszi szál, hogy az örömök muladozóban vannak a földről; még ragyog a nap a dáma gyalogsétáján, még porzik az út a fürge cipősarkok alatt, még emelt a fő, a száj édesded szomjúságokkal teli, az őszi darázs mohó étvágya csiklandozza az ínyt, és az orrcimpák megremegnek a sarjú lassan terjengő illatától, amelyet ingujjas városi szolgálók kaszálnak a réteken; a kereknek megmaradott kebel még várja azokat a csókokat, amelyek felüdítik, az alig hervadó, telt karok forróbb ölelést ígérnek a szűkek favékony karjainál, és a deréknak alakja még hasonlatos a buja cserebogár potrohához, amely tavaszkor a barackfa üde virágai között lakmározik – de már halk, őszi szél fújdogálja körül a hölgy ruházatát, lengeti rókavörös szoknyáját, pergeti kis lába körül a falevelet, meglóbálja kalapjánál a tollat, fanyar vonalat húz ajka mellé, amelyet nem tudnak többé eltüntetni a kendőző szerek. És amíg a ligeten átjutott az úrnő, lépése mind fáradtabb lett, mintha messzi utat járt volna . . . Lehet,

hogy ifjúkorában egy költő verséből kelt útra szitakötőszárnyakon, de midőn a ligetnek abba a részébe ért, amelyet a Szent Szívről nevezett zárda határol: lehullott hímpora, megfogyott szárnya, elhullottak szívéből a gyengéd hangzatok, kihullottak hajából a diadalmasan rezgő hajtűk, lábai elfáradtak a feszes, érzéki táncban . . . Szinte szégyenkezve állott ott, amíg az aluszékony, borongó zárda felől egy kövér pap jött arra, és messziről üdvözölte a várakozó nőt. – Azon kövér papok közül való volt a jövevény, akik életükben arcukon viselik a másvilági derűt és nyugodalmasságot. Ez a paradicsomi mosoly a középkori barátok találmánya, akik mindig igen jól érezték magukat megerősített kolostoraikban: egyik kezükben a mennyország kulcsát mutatták a haldokló fejedelmeknek, másikkal a zsákjukat rázták. Az agyagosok a legpohosabb kancsókat nekik öntötték, a bűnbe esett szép leányok tőlük vártak feloldozást, ólomkarikás ablakaikon nem fért be a lelkiismeret-furdalás ördöge, mert a szenteltvízzel mindent eloszlatnak . . .

JEGYZET

Krúdy Gyula születése százhuszonötödik évfordulója alkalmából közöljük az 1922-ben megjelent *Őszi versenyek* című kisregényének egyik képremeklését. Ilyen nőalakok láthatók Alfons Muchának, a szecesszió egyik nagy mesterének a képein is.

B. I.

A REGGELI

DRAGUTIN TADIJANOVIĆ (1905)

Magam készítem el a reggelimet
Már néhány éve. A konyhában.
Olykor becézem: Konyhácskám.
Miután a szobában beveszem a Furosemid 40
És a Kalinol tablettát, fogom az órát
Meg az Euglucont, a B-complexet és a két
Duovitát, átcsoszogok a konyhába, kirakom mind
Az asztalkára, villanyt gyújtok, előkészítve vár a tej.
2003. V. 26-ig fogyasztható, kiöntöm
A tejeslábosba és a gázlángra teszem.
Amíg fő, három Agramer kenyérszeletkét megkenek
Krémsajttal, addigra felforr a tej s elzárom a gázt
És kerek kanálkámmal kavargatva hűtöm a tejet,
Majd az asztalkára helyezem, hogy egészen kihűljön.
A legkedvesebb számomra a pillanat, amikor a tejet
Átöntöm a Made in China jelzésű kínai csészembe
S az asztalhoz ülve reggelizni kezdek:
Az első kortyokkal lenyelem az Euglucont,
Az utolsókkel a B-complexet meg a két Duovitát,
S akkor következik, ahogy mondtam is már,
A legkedvesebb: a vízcsap alatt elmosom
A kínai csészém, és hallom, mindannyiszor
Hallom patakunk csobogását Rastušjében,

Éppúgy mint ifjúkoromban, aztán visszateszem
Helyére a csészét, fogom az órát, eloltom a villanyt.
Így megy ez mindennap, minden áldott nap.

*Zágráb, Gaj utca 2. A
2003. február 22-én, szombaton este*

PAP József fordítása

FÉNYES GYŰRŰK UTCÁJA

GOBBY FEHÉR GYULA

A szülői értekezlet után a négy asszony beült a siptár cukrászdájába. Nem a gyerekek jegyeiről beszéltek, nem túl magasztaló véleményüket elmondták még benn a tanteremben. A cukrászdába azért ültek, mert Rózsika megkérdezte Esztert, mikor tartja meg a lakodalmát. Eszter meg azt felelte, hosszú mese az, nem lehet kapásból se előadni, se meghallgatni. Mire Rózsika, akit furdalt a kíváncsiság, meginvitálta a társaságot egy kávéra. Meg is rendelték a kávé, alighogy letelepedtek, de hárman nem állták meg, kértek a cukrász elhíresült tojáslikőrjéből is, ami igazi kontyalávalónak ígérkezett. Abban rögtön megegyeztek, hogy a likőrt mindenki a saját számlájára issza, s hozzá is fogtak nagy csettintgetések közepette. Mikor túl voltak a kávé fújdogálásán meg a likőr különleges zamatának megtárgyalásán, Eszter belefogott meg nem tartandó esküvőjének történetébe.

Tudjátok, mennyire szeret engem az én uram. Mindent megtesz érttem. Hajnalban ő kel föl elsőnek, begyújt, rendbe teszi a gyereket, kávé fűz, ha a csetres a konyhában maradt, el is mosogat. Nekem csak akkor kell kibújni az ágyból, mikor munkába indul. Nem panaszkodhatok, jól élünk, magára vállalta a gyereket is, magáénak tekinti, úgy is bánik velem. Csak az anyakönyvvezető elé nem tud elvezetni.

No, de miért? Miért nem tud? Ki akadályozza? A három asszony háromfélét kérdezett egyszerre.

Az én uramnak élő felesége van.

Ki az? Nem akar elválni? Gyereke is van tőle? Az asszonyok kezében megállt a csésze, alig várták a választ.

Egyszer az én uram összeakadt a Futaki úti piacon egy ékszeráros lánnyal. Mindenféle bizsu volt nála, olcsó orosz órák meg kaukázusi borostyánkövek. Mint afféle árus, kínálgatta az én uramnak is ezt az ingyomot, bingyomot, venne tőle olcsó pénzen. Csillogott előtte a pult, de csillogott ám a szeme is ennek a huncut lánynak, s erre fölfigyelt az én uram. Négy hónapja lakott már Újvidéken, barátokat szerzett, kártyázni járt a Körbe, táncra meg a Partizánba, de nőt még nem akasztott le ott egyet se. Belenézett az ékszeráros lány szemébe, s az kihasználta az alkalmat, rákérdezett az uramra, ismer-e olyan szegény öregasszonyt, akinek van kiadó szobája, mert neki estétől kezdve nincs hol laknia, s igen szorult helyzetben van. Beszédbe elegyedtek, hamar kiderült, hogy a lány néhány más asszonnal együtt érkezett Romániából, azokkal lakott együtt a Szalajkán egy düledező házban, a többiek már továbbálltak, Belgrádba mentek piacozni, hátha ott gyorsabban elkel az áru, csak a lány maradt itt magnak. Ha lett volna esze az én uramnak, akkor fölteszi a kérdést, miért maradt volna itt egy lány, védtelenül, egyedül, mikor ő is Belgrádba mehetett volna ékszert árulni, mint a többiek. De nem volt már az esze a helyén, mikor erről nem kérdezősködött, hanem egyből fölajánlotta a magányos hölgynek, költözzön hozzá néhány napra, ahol egy elvan, ketten is meglesznek valahogy. Azonmód elsétált a Szalajkára, segített összepakolni a lány holmiját, nem volt az sok, csak amennyit az egymaga is hátán hordozhatott, azt a biciklire akasztotta, úgy vezette haza Clarissáját.

Klarissza? Szisszent föl Rózsika.

Szép neve volt. Vélte Kertészné.

Egy szent neve is lehetne. Mondta Julis.

Clarissa. Mondta Eszter. Az volt a lány neve. Megtanultam én fejből. Urdulescu Clarissa.

Hát nem magyar lány volt? Kérdezte Rózsika.

Nem is tudott magyarul? Kérdezte Kertészné.

Tud az urad románul? Kérdezte Julis.

Beszélt Clarissa a románon kívül magyarul is, szerbül is, németül is. Meg ahogy az uram néhány szavából kivettem, erről ugyan nem nagyon hajlandó nyilatkozni, de én addig fortélyoskodtam vele, amíg azért egyes

dolgokat megtudtam, szóval, ha egyszer közelebről megismerkedett vele az ember, beszélt az minden nyelven. Nem sok szó kell egy férfi meg egy belevaló lány között, ha már egyszer az ágyba kerültek.

Hamar megérti a másikat az ember. Mondta Rózsika.

Többet jelent egy kézmozdulat, mint akárhány szó. Vélte Kertészné.

Még a némák is megértik egymást. Vallotta Julis.

Egymásra találtak nagyon. Az én uram meg az ő Clarissája. Sajnálta az uram nagyon, hogy a lány napokig ott álljon a novemberi szélben a piacon. Otthon se volt jobb dolga, ha már egyszer rászánta magát erre a kockázatos útra. Otthon gépirónó volt Clarissa, egy zombolyai üvegyárban dolgozott, de hát olyan keveset keresett, hogy megélni is alig tudott belőle. Ahogy az uram meséli, négy kisebb testvére várta a szülői házban a segítséget. Az apja egy szövetkezetben volt paraszt, az anyja háztartásbeli, mindnyájan abban bíztak, hogy majd a legidősebb lányuk sok pénzt keres. Abból a pénzből kellett volna megjavítani a megroggyant házukat, abból kellett volna felruházni a kisebbeket, abból kellett volna Clarissának olyan csinosan járnia, hogy felfigyeljen rá valamelyik mérnök Zombolyán. Nem lehetett csúnya lány, hiszen az első munkahelyéről is azért menesztették, mert összefeküdt a főnökével, egy ötvenöt éves számvevőségi főnökkel. A lány azt állította, hogy a tapasztalt vén róka kihasználta az ő tudatlanságát, a tisztviselő meg arra panaszkodott, hogy a lány otthonról hozott cujkával itatta, s már nem is emlékszik rá, hogy vele töltötte az éjszakát. A vállalat fegyelmi bizottsága salamoni döntést hozott, mindkettőjüket menesztette, de a lány hamar föltalálta magát, az üvegyár irodájába került. Itt megismétlődött az előbbi eset, az egyik aligazgató ügyködött a lány körül, de pórul járt, mert a lány egy délután némi sikoltozás után a szomszéd irodákból előkerülő kolléganők szeme előtt öltözködött föl, s azt állította, hogy a férfi kimondottan erőszakoskodott vele. A fegyelmi bizottság szabályszerűen összeült, az aligazgatót otthagya a felesége, Clarissa meg várta, mit döntenek a sorsáról. Amíg várt, kereskedni kezdett mindenféle gyöngyökkel, s összeállt egy társasággal, hogy nálunk gazdagodjanak meg. Két hétig szándékozott az országban maradni, de mikor beköltözött az uramhoz, megváltoztak a tervei is.

Jámbor ember az urad. Mondta Rózsi.

Jó ember. Mondta Kertészné.

Szavatartó ember. Mondta Julis.

Az én uram nem akarta, hogy Clarissa ázzon és fázzon a piacon, de a lány erősen elhatározta, hogy gyorsan meggazdagszik, meg talán tartozott is az áruért otthon valakinek, s nem hagyta abba a piacozást. Közölte az urammal, hogy hajlandó férjhez menni hozzá, de csak akkor, ha nem szól bele üzleti ügyeibe. Mindig arról ábrándozott, hogy egyszer majd igazi ékszerekkel kereskedik, s olyan aranygyűrűi meg olyan gyémántjai lesznek, amelyeneket amerikai filmekben látni. Azt állította, hogy ha egyszer bejut az ékszerészek közé, akkor neki lesz a legszebb üzlete az egész utcában. Nem merem mondani az uramnak, de valamikor szarka lehetett az a lány az előző életben, másképpen mi a csodáért vonzották volna olyan erősen a csillogó holmik.

Van olyan nő, akit egy gyűrűvel meg lehet bolondítani. Mondta Rózsika, és a kávéscsészét tartó kezén levő apró köves gyűrűre pillantott.

Minden nő szereti az ékszereket. Mondta bölcselkedve Kertészné.

Az ember, ha szegény, akkor tagadja, hogy kell neki a talmi csillogás. Mondta szomorkodva Julis.

Három hónapig tartott a várakozás, amíg a rendőrség megengedte a román lány letelepedését. További három hónapig, amíg megjött az engedély a házasságkötésre. Tulajdonképpen az uram ismeretségének köszönhető, hogy csak hat hónapot vártak, mert azt mondja az uram, sokkal tovább szokott ez a procedura tartani. A román lánynak az volt a szerencséje, hogy az uram egyik osztálytársa Belgrádban, a külügyben dolgozik, az segített. Végül megesküdtek. Szerény körülmények között ugyan, de házastársak lettek hivatalosan is. Közben azt vette észre az uram, hogy megváltoztak az ékszerek, amelyeket Clarissa árult.

Megváltoztak? Kérdezte Rózsika.

Észrevette az uram, hogy sehogyan se fogy ki a készlet. Clarissa elmondta, hogy a társai hordják át a maradékot, mert csak akkor tudják megadni a tartozásukat a gazdának, ha minden árutól megszabadulnak. Észrevette az uram, hogy nem hamis kövek, nem futtatott arany, nem biszu többé az áru, hanem igazi aranyláncok, vastag pecsétgyűrűk, rubinok és gyémántok csillognak a bársony alátétlen. Clarissa elmondta, hogy felszámoltak egy órásboltot Zsombolyán, annak elkótyavetyélt készletét vásárolták meg olcsón a társai, azt segít kiárulni. Észrevette az uram, hogy az asszonynak nem a műszőrme bundácskája lóg a

szekrényben, hanem egy igazi rókabunda díszeleg a helyén. Clarissa azt állította, hogy a drágább áruból jobb a keresete, magát ajándékozta meg a drága prémel. Észrevette az uram, hogy valaki aludt az ágyban, amíg ők nem voltak otthon. Clarissa azt mondta, egyik asszonytársa pihente ki a hosszú út fáradsalmait náluk. Akkor egy nap ismeretlen férfit talált az ágyban az uram.

Megcsalta az az átkozott boszorka. Mondta Rózsika.

Gondolhatta volna, elvesz egy külföldi lányt, akit nem is ismer igazából. Vélte Kertészné.

Minden lépése előre meg volt tervezve. Nyilvánította ki Julis.

Clarissa azt mondta, hogy egyik barátnőjének a bátyja. A férfi csak mosolygott, románul magyarázott az uramnak, s csak akkor távozott, mikor Clarissa elvezette otthonról.

Ki kellett volna rúgni azt a nőt. Mondta Rózsika.

Nem tétovázni. Vélte Kertészné.

Soha többet kinyitni neki az ajtót. Jelentette ki Julis.

Clarissa mindent megmagyarázott, s az én uram minden szavát elhitte. Elfogadta, hogy a feleségét taxi viszi munkába. Elfogadta, hogy esténként vendéglőbe mennek vacsorázni, mert már késő főzni. Elfogadta, hogy ismeretlen személyek lépnek az asztalukhoz, ismeretlen nyelven tárgyalnak a feleségével. Igaz, hogy ez a periódus csak három hétig tartott. Három hét múlva eltűnt az asszony.

Eltűnt? Kérdezte Rózsika.

Azóta se látta? Kérdezte Kertészné.

Hova lett? Kérdezte Julis.

Megkapta az új iratokat, átvette az igazolványát meg az útlevelét a rendőrségen, másnap eltűnt. Az uram először azt hitte, hazautazott, hogy elszámoljon az otthoni társasággal. Erre utalt, hogy az ékszerek nagy részét magával vitte. A bizsu meg a borostyánnycláncok itt maradtak.

Megvannak? Kérdezte Rózsika.

Miért nem hordod őket? Kérdezte Kertészné.

Eladod őket? Kérdezte Julis.

Ott maradt a szekrényben a műszörme bundácska meg egy üres fekete táska. És az én uram két hétig várt az asszonyára. Akkor kérvényezte a belgrádi román nagykövetségen, hogy keressék meg a feleségét. Rá-

beszélte az egyik barátját, hogy utazzanak el Zombolyára, ahol bekéredzkedett az üvegyárba, hogy érdeklődjön Clarissa után, de ott azt állították, hogy ilyen nevű alkalmazottjuk sohase volt. Mindennap kijárt a Futaki úti piacra, hogy a román elárusítóktól érdeklődjön Clarissa után. Egyikük azt mondta, hogy Hollandiába utazott, egy másik, hogy Londonban van. A legtöbb sohase hallott róla. A külügyes barát azt magyarázta, hogy szerencséje van, adósság nélkül megszabadult az asszonytól, akinek csupán egy új útlevél kellett. Lassan beletörődött az én uram, hogy Clarissát többé nem látja. Most már másfél éve élünk együtt, ha én nem emlegetném a volt feleségét, ő elő nem hozná az esetet.

Akkor te se hozd elő többé. Mondta Rózsika.

Csakhogy nős ember maradt, te meg nem lehetsz a felesége. Vélte Kertészné.

Rá se ránts az átkozott iratokra. Kiáltott föl Julis. Az a fontos, hogy jó embered van.

Békésen élünk, csak ne járna be valaki a házba. Mondta Eszter.

Valaki belopakszik hozzátok? Kérdezte Rózsika.

Lopják a holmitokat? Kérdezte Kertészné.

Hogy veszed észre? Mi hiányzik? Kérdezte Julis.

Nem hiányzik semmi. Mondta Eszter. Először találtam egy új ezüsttálat a kredencen. Az uram azt mondta, semmi köze hozzá, biztosan nem vettük észre, hogy az ott maradt Clarissa után. Másodszor egy kristály hamutartó volt az éjjeliszekrényen, mikor hazajöttem a boltból. Erről már nem is szóltam az uramnak. Harmadszor a kislányom kérdezte, ki tette a táskájába azt az aranyláncot, ami a kalamárisba volt elrejtve. Mindketten zavarba jöttünk, nem tudtuk, mit mondjunk a gyerekeknek. Azóta találtam egy festményt a nagyszoba falán, fémedényt a konyhában, egy kisládiót a spájzban. Találok néha ezt-azt a lakásban, igyekszem oda se figyelni. Úgy teszek, mintha nem is létezne a dolog.

Bár engem lepne meg valaki egy aranylánccal. Mondta Rózsika.

Festményem sohasem volt. Mondta Kertészné.

Hálás lennék az istennek, ha kicserélhetném a lepattogott edényeket. Mondta Julis.

Felejtétek el, amit meséltem. Mondta Eszter. Mi igyekszünk elfelejteni a dolgot. Nem engedjük, hogy valaki tönkretegye a boldogsá-

gunkat. Az uram a bíróságon beadta a kérvényt, érvényteleníti a házasságát, és ha megjön a végzés, akkor hivatalosan is egybekelünk.

Évekbe telhet. Mondta Rózsika.

Aláírni az anyakönyvvezetőnél könnyebb, mint a bíróságon. Mondta Kertészné.

Bízzál benne, hogy kitart melletted az ember. Mondta Julis.

Csöndes ember. Mondta Eszter. És szereti a lányomat is. Ő foglalkozik velem, ő ellenőrzi a házi feladatait, ő kérdezi ki a leckét tőlem. Ő jött volna a szülői értekezletre is, ha ma éppen nincs értekezlet. Kicseréltük a zárat a kapun is, az ajtónkon is, hiába. Minden héten találok valamit a holmink között. Viszont már meg sem mutatom neki, ami dolog váratlanul a házba érkezik. Lehordom az ilyesmit a pincébe, ne is lássa. Minek idegesíteném vele. Fekete szemetes zsákokat vásároltam, abba csavarom bele a tárgyakat, és eltüntetem őket. Oda mennek, ahova valók. Mennek a sötétbe, mennek a mélybe. Csak azt nem tudom, mi lesz velünk, ha teljesen megtelik a pince.

PORBA VETETT MAG

Én magam üldöztem el az emberemet. Mondta Rózsika.

Ugyan miért? Kérdezte Kertészné.

Ivott? Kérdezte Eszter.

Megvert? Kérdezte Julis.

Ivott is, verekedett is néha, de attól még maradhatott volna, csak hogy elfogta a bolondéria. Mondta Rózsika.

Nők után koslatott. Mondta Kertészné.

Mindent elkártyázott. Állapította meg Eszter.

Nem akart dolgozni. Vélte Julis.

Elhatározta, hogy feltaláló lesz. Mondta Rózsika.

A három asszony felhördült.

Az bűn? Kérdezte Kertészné.

Tudós volt? Érdeklődött Eszter.

Rajtad kísérletezett? Tudakolta Julis.

Rózsika megitta a maradék kávéját, majd hozzáfogott az elzavart férfi történetéhez.

Egy nap hazajövök, hát azt látom, hogy önti ki a sört egy kádba. Először azt hittem, józan életű lesz, mert a tisztelendő úr megígérte,

hogy megtéríti, végre jó útra tereli. Kérleltem eleget, hogy jöjjön el egyszer misére, de akármit mondtam neki, nem jött az a templom környékére se. Akkor meg arra kértem, hogy győnjön meg. Ahhoz nem kell misére járni, a tisztelendő úr fogadja a gyónásra várókat hétköznap is. Gondoltam, ha egyszer beszélgetni kezd a pappal, akkor az kihasználja az alkalmat, hat majd rá, eléri, hogy végre önmagába néz, és megkomolyodik. Kérdeztem is tőle, miközben öntötte ki a drága italt, hogy tán a plébánián járt, de csak mosolygott, és kihozott a kamrából még egy ládával. Nehezen volt hihető, hogy a tisztelendő úr ilyen gyors hatást ért el. Akkor meg az jutott eszembe, hogy biztosan valami bőrbaja van, amit meggyógyít, ha sörben fürdik. Én ugyan nem ismerek ilyen bajt, de azt már hallottam, hogy vannak asszonyok, akik tejben mártóznak meg, hogy sima legyen a bőruk, meg olyan vajákost is ismerek, aki kancapisiben mosdatott meg gyerekeket, hogy elmúljon róluk az ótvar. Kérdeztem is tőle, hogy fürdeni akar-e, de arra sem válaszolt. Azt már meg se érdeklődtem, honnan a fényes zománcos kád, mikor nekünk csak bádogteknőnk volt, de miután kitöltötte a rengeteg sört, bejött hozzám a konyhába, szalonnát evett hagymával, és elmagyarázta, hogy fel fogja találni a sörport.

Micsodát? Kérdezte Kertészné.

Olyan port, mint amilyenből a gyors limonádé lesz? Érdeklődött Eszter.

Pont ő akarta feltalálni a port? Kíváncsiskodott Julis.

Leültem arra a kis fejőszékre, amit ő faragott a lányoknak ajándékba. Mondta Rózsika. Leültem, és ki se tudtam nyitni a számat. A csodálkozástól olyan picike lettem, mint a kismacska. Ültem a cicaszéken, bámultam rá. Mikor nagyot böffentett, és kinyitotta magának a legutolsó sört, nekem nem hagyott egyet se, akkor jutottam el a felismerésig, hogy teljesen lehetetlen dologba vágott bele. Mondtam neki, hogy már régen feltalálták volna a sörport, ha egyáltalán elkészíthető lenne. Képzeltétek, akkor kiröhögött. Azt mondta, ha lehet olyan teaport készíteni, amelyhez csak vizet öntesz, és kész a tea, akkor lehet sörport is csinálni. Mutatta a kávéport a kredencen. Ha kivonatolják a kávé, szemcséket gyártanak belőle, és csupán forró vizet adunk hozzá, már illatozik is előttünk reggelente a finom feketekávé, akkor miért ne lehetne hasonló módon a sört is granulátumokból előállítani. Volt logika az okfejtésében,

de én is megmakacsoltam magam. Az nem létezik, magyaráztam neki, hogy ez az ötlet eddig soha senkinek se jutott eszébe. Hiszen tudjuk, elég a saját szekrényünkbe nézni, hogy porrá alakítják át a citromot, porrá alakítják át a kávé, porrá alakítják át a tealeveleket, porrá alakítják át a levest, akkor miért nem teszik ezt meg a sörrrel, borral, pálinkával. Azért nem teszik, mert nem is lehet megtenni. Valami oka biztosan van. Ő meg diadalmasan csapkodott a tenyerébe. Igazam van, bizonygatta, mindenben igazam van, csak a végkövetkeztetésem nem helyes. Ha ennyi fajta és féle élelmiszerből meg itókából lehet por alakú változatot készíteni, miért ne lehetne a sörből is. Bizony lehet, és ezt ő meg is fogja tenni. Ő lesz a sörpor feltalálója. Olyan magabiztosan állította ezt, olyan büszke volt magára, hogy teljesen kikészültem tőle. Gazdagok leszünk, kiabált, és örömeiben magához szorított. Ha nem lett volna olyan büdös a sok sörtől, amit munka közben magába döntött, meg a hagymától, amivel a szalonnát ízesítette meg, tán el is fogadom a csókját. Végeredményben miért ne találhatná föl valaki a sörport egy nap? A végén, majd meglátjátok, valaki jó pénzeket zsebel be érte. Gyanakodva kérdeztem tőle, hogy miképpen képzei el a feltalálási folyamatot. Azt hittem, lecsillapíthatom a kérdéssel, hiszen be fogja látni, hogy az ötleten kívül nincsen semmilyen eszköze a találmány elérésére. Egész szóözönnel válaszolt, sok mindent nem értettem meg belőle, de azt fölfogtam, hogy a kádat a fatelepről lopta, az iskola szertárából pedig valamilyen készülékeket hozott. Benéztem a kamrába, hát majd hanyatt estem, ledobálta a kompótokat a sarokba, eltörte a nyolcliteres dunsztosüvegemet, amibe a szilvát tettem el, s a polcokra mindenféle furcsa üvegeket meg vezetékeket rakott. Most várhatjuk a rendőrséget, állapítottam meg keserűen, hiszen az lehetetlen, hogy a hatalmas kád elcipelését senki se látta, hosszú utcákon keresztül vonszolta magával. S ha már itt lesznek, gyorsan a nyakába varrnak még egy-két ügyet. Elment a kedvem a feltalálóktól, hiába magyarázta nagy boldogan, hogy a kád a dehidráció miatt szükséges. Nem tudom pontosan, mi a dehidráció. Mondtam neki, de nem hagyta abba, mindenáron meg akarta magyarázni nekem, hogy a sörből elpárolog a víz, leülepszik a kád falára a maradék, s ő ebből a maszatból, a kád faláról lekapart anyagból készíti el a sörport. Abban nem lesz egy csepp alkohol sem. Mondtam neki. Ettől egy kicsit elkedvetlenedett, mert addig ez eszébe

sem jutott. Először az alkohol illan el, aztán meg a sör szaga. Mondtam neki. Megmarad egy csomó iszap, aminek nem lesz se íze, se bíze. Megkeményedett, és dühös lett. El akarom venni a kedvét. Kiabálta. Azért nem tud érvényesülni mellettem, mert én mindenben csak a rosszat látom, minden cselekedetének csak a negatív oldalát látom, minden szavának csak a visszáját hallom, minden ölelésének a szorítását érzem. Nem örülök semminek. Ilyen asszony mellett nemhogy a sörport, de még közönséges falusi port se lehet fölhalálni. Rettenetesen összevesztünk, mert kiderült, hogy engem okol azért is, mert nincs munkája, azért is, mert kidobta a régi felesége, meg azért is, mert mostanában egyre kevesebbet engedtem magamhoz közel. Gyereket se szülök neki, mert a magját is kivetem magamból. Eszébe sem jutott, hogy mindezekben mennyi a saját felelőssége. Elmentem, és lefeküdtem, gondoltam, menjen isten hírével, ha már ilyen rossz képet fest rólam. De nem ment el, úgy látszik, nem volt hová mennie, még három hétig ott ette a fene a kamrában, hordta ládászámra a sört, felét megitta, felét meg szétöntözte mindenféle üvegcsébe. Ki kellett mentenem a dunsztokat, mert mind szétrugdosta volna őket. Egyszer eldurant a kezében egy ilyen kis üveg, amit a szeszlámg fölött melegített, úgy szedtem ki az orra tövéből három szilánkot. Még szerencse, hogy nem vakult meg, mert akkor sohase szabadulok meg tőle. Olyan bűdös volt az udvar, mint egy szeszfőzdében. Három hét múlva nem bírtam tovább, kiadtam az ordrét, vagy lemond a találmányról, vagy elmegy a bűdös francba, nekem ne bűdösítse tovább a környéket. Már a szomszédok jöttek egyre-másra kérdezgetni, hogy talán pálinkafőzőt nyitottam. Akkor megint ordítottunk egymásra, és reggelre eltűnt, csak a rongyaiért jött vissza két hét múlva.

Azóta se találta föl a sörport. Állapította meg Kertészné.

Nem. Mondta Rózsika.

Pedig nagyon gazdagok lettetek volna, ha sikerül neki. Vélte Eszter.

Gazdagok. Mondta Rózsika.

És most nincs senkid? Kérdezte Julis.

Nincs. Mondta Rózsika.

Elég neked a két gyerek. Állapította meg Kertészné.

Ők szerencsére megvannak. Mondta Rózsika.

És mi lett a káddal? Kérdezte Eszter.

Még ott van az udvarban. Mondta Rózsika. A sör úgy befogta, hogy barna az oldala. Talán le lehetne mosni, de mi még mindig a régi bádogteknőben fürdünk. Nem kereste a rendőrség, úgy látszik, az én föltalálómnak szerencséje volt, senki se nézett be a kád alá, mikor a hátán hozta a fatelepről.

Ha tisztára lehet súrolni, én megveszem. Mondta Julis.

Megpróbálhatjuk. Mondta Rózsika.

Holnap reggel eljövök érte. Mondta Julis. A sörpor nem kell belőle, de kádra éppen szükségem van.

CSONTJAIM MIND SZÉTHULLOTTAK

Igyunk meg még egy pohárkával. Indítványozta Julis.

Igyunk. Értett egyet Kertészné.

Mindenki fizeti a saját rendelését. Mondta Rózsika.

Mindenki. Mondta Eszter.

Sorjában a pulthoz járultak. A cukrászdában senki sem szolgálta ki az asztaloknál ülőket, minden vendég a maga kezében vitte a poharát.

Koccintottak, és Julis fogott bele egy történetbe.

Tudjátok. Mondta. Tudjátok, hogy kilenc éve nem láttam Pityuka apját.

Bólogattak. Sokat tudtak egymásról. Néha úgy érezték, mindent. Azért még képesek voltak meglepni egymást.

Tudjátok. Mondta Julis. Tudjátok, hogy akkor hagyott itt, mikor megszülettem a gyereket. Úgy jöttem ki a szülészetről, hogy nem tudtam, él-e, hal-e. Ott álltam a Betánia kapujában a bebugyolált kisfiúval, nem várt senki, nem is volt hova mennem, mert édesapám kitiltott a házból, és nem volt pénzem taxira sem. Még véreztem néha, nem lett volna szabad erőlködnöm, de magamhoz szorítottam Pityukát, és annak örültem, hogy esik az eső, mert így a járókelők nem láthatták, hogy patakzik a könny a szememből. Végül a legjobb barátnőmhöz, Rózsikához mentem el, de nála is csak egy éjjel hálhattam meg, mert részegen jött a Magó, és olyan gonoszul ordított, hogy megsajnáltam Rózsikát, másnap továbbálltam.

Elég ronda természete volt a Magónak józanon is. Mondta Rózsika.

Nagy természetű ember. Vélte Kertészné.

Kötekedős és pökhendi. Nyilvánította ki Eszter.

Tudjátok. Mondta Julis. Tudjátok, sokat szenvedtem. Kezdetben nagyon nehéz volt, mert amíg szopott a gyerek, addig munkába se állhattam sehol. Anyám is csak titokban látogatott el hozzám, apám kiátkozta volna a házból, ha megtudja, hogy pénzt lopott a számomra, s ha a tisztelendő úr nem áll a pártomra, nem tudom, hogyan nevelem föl Pityukát. Kilenc éve küzdök vele, de nem bántam meg soha, hogy megszülettem. Egészséges, és vidám természetű gyerek. Nem túl jó tanuló, hallottátok, mit mondanak róla az iskolában, de sok örömöm van benne, engem megvigasztal, hogy valaki vár otthon. Sokszor megsirattam, mikor érdeklődött, hogy hol az apukája. Azt szoktam neki mondani, hogy elhajózott. Mikor azt kérdi, mikor jön vissza, azt válaszolom, hogy várni kell rá. Eleinte még hittem is benne, hogy várni kell rá. Hittem, hogy lesz benne annyi emberség, legalább a fiát megnézi. Aztán múlt az idő, évek múltak el fölöttünk, és ő sohase jelent meg. Minden karácsonykor, minden újévkor, a fiam minden születésnapján vártam. Még ma is várom, pedig régen rájöttem, hogy hiába. Beletörődtem a változtathatatlanba. Nem kellünk neki, az én szerelmem csak egy múló epizód volt az életében, semmi más. A gyerek megléte biztos ijeszti, lehet, hogy egyáltalán nem is érdekli, közömbösen hagyja. Vannak emberek, akiknek nem kell gyerek. Még olyanok is vannak, akik szöknek saját gyermeküktől.

Ismerős ügy. Mondta Rózsika. Megtapasztaltuk.

Nem vagy egyedül. Vélte Kertészné.

Isten bocsássa meg a vétküket. Jelentette ki Eszter.

Tudjátok. Mondta Julis. Tudjátok, az ember elfásul. Belefárad, nem törheti a fejét mindig ugyanazon a dolgon. Folyt tovább az életem, a tisztelendő úr rábeszélte apámat, hogy fogadjon vissza a házba, és én munkába álltam, hogy ne szégyelljem magam a szüleim előtt. Nem kívántam, hogy eltartsanak. Nem is tartanak el, most se, bár azt el kell hogy mondjam, ha anyám két keze nem lett volna, nem tudom, hányszor eszik főtt ételt Pityuka. Kilenc éve úgy élek, mint egy apáca. Kezdetben nem tudtam volna más férfira nézni, aztán meg attól tartottam, hogy senkinek nem kell egy gyereket hurcoló leányanya, később apámék erkölcsössége riasztott el a lehetséges udvarlóktól, hiszen apám szemében most se vagyok más egy megesett lánynál, mindig megrémít, hátha ismét kihasználja butaságomat valaki.

Eleinte lefoglalt a szoptatás meg a kisgyerek bajai. Aztán dolgozni kezdtem, meg akartam mutatni, hogy érek én is valamit, megkeresem a kenyerem. Nappal a munkámmal törődtem, éjjel meg imádkoztam. Nem volt könnyű, de valamiképpen átvészelttem mindent. Azt lehetne mondani, hogy elfásultam. Beletörődtem a helyzetembe. Egyedül az érdekelt, hogy Pityukát felneveljem. Most már látszik, hogy menni fog. Szokásokat vezettem be, amelyek segítenek múltatni az időt. Reggel én készítem el az enniavalóját, uzsonnát rakok a táskájába, délután sétálni megyek vele. Szombaton moziba viszem, ha megfelelő film játszik. Vasárnap kirándulunk, ha nincs túl hideg. A gazdáimmal is kijövök. A nagyságos asszony mindennap listát készít a bevásárolandó holmikról, a hűtőn hagyja a pénzt. Kilenc óra körül leviszem magammal a két kislányt, körbejárjuk a piacot, elmegyünk a boltba meg a mézárszéekbe. Ez a séta azért is hasznos, mert utána könnyebben eltéblábolnak a lakásban, amíg én megfőzök. Lefektetem őket aludni, utána ebéd. Tartom magam a menetrendhez, könnyebben múlik az idő. Az egyik mézáróság szokott udvarolni, fényes fekete haja van, olyan erősen szőrös, hogy kétszer kell borotválkoznia naponta. Mindennap elmond egy viccet, amit a fülemben suttog el. Nem járok vele randevúra, de a tréfákon mosolygok, nekem is jólesik, hogy tetszem valakinek. Pénteken éppen tőle fordultunk ki a lányokkal, mikor elém kanyarodott egy szép fényes autó, kiszállt belőle egy elegánsan öltözött úr, és beszaladt a szemben levő házba. Földbe gyökerezett a lábam. Leragadtam. Pityuka apja volt. Tüzes kemence lett a belsőm. Égette a szívem a harag. Leginkább azért sértődtem meg, mert átsiklott a szeme rajtam. Látott, és mégse ismert meg. Égkék szeme, amelyért annyira rajongtam, közömbös maradt. Meg se rezdült, amikor rám nézett. Én meg, képzeljétek, valamikor szó nélkül lehanyagoltam, ahányszor rám tekintett. Elég volt rám emelnie kék szemét, már vetkőztem is. Most meg szó nélkül elhaladt mellettem, bement a házba, amelyben a bejárat mellett kifüggesztett táblák szerint a helyi ügyvédi kamara, két kereskedelmi cég meg egy bőrkészítő kisiparos működött. Nem tudhattam, mivé lett egykori udvarlóm, nem is érdekelt, hova tartott. Olyan düh fogott el, hogy szinte nem is tudtam, mit cselekszem. Leraktam a szatyrokat a fal mellé, a két kislány kezébe nyomtam egy-egy banánt, hadd szórakozzanak, én meg beültem a kocsiba, amit nyitva hagyott az úr. A táskámban már évek

óta hordok egy bicskát, mert egy este, mikor a moziból jöttünk haza, ránk támadt egy tomboló kamaszhad. Akkor elhatároztam, hogy nem maradok védtelen soha. Elővettem és kipattintottam a kést, először felszabdaltam a mellettem levő ülés huzatját. Akkor hátrafordultam, megszurkáltam a hátsó padot is. Kezembe vettem az odavetett táskát, iratokat találtam benne, azokat mind apró fecnikre téptem. Aztán letörtem a műszerfalról minden letörhető gombot, kicsupáltam a rádiót, és rátapostam. Lehajoltam, és előrángattam a volán alól a vezetékeket, azokat mind egy szálíg átvágtam. Végül letörtem a napellenzőket. Mászt nem találtam, amit megsemmisíthettem volna. Akkor kiszálltam a kocsiból, visszavezettem a szatyrokhoz a gyerekeket, akik kíváncsian figyelték, hogy mit csinálok. Kaptak egy-egy újabb banánt, és rájuk parancsoltam, hogy ne mozduljanak. Kerestem egy követ, de csak egy félrerúgott aszfaltdarabot találtam az egyik fa tövében. Azzal betörtem a baloldali féklámpa üvegét. Akkor előresétáltam, hogy hasonló módon bánjak a reflektorral is, de szembetaláltam magam az autó gazdájával. Sietős léptekkel igyekezett a kapualjból a kocsira felé. Csontjaim mind széthullottak. Közelről az arcába néztem, és rájöttem, hogy nem ő a Pityuka apja. Nagyon hasonlított hozzá, ugyanazok az arcvonalak, ugyanolyan égkék szem, ugyanaz a szőke szalmahaj, mégse ugyanaz az ember. Nem ő volt. Gyorsan a hátam mögé tettem a kezem, odasiettem a gyerekekhez, és az egyik szatyorba rejtettem az aszfaltdarabot. A karomra akasztottam a csomagokat, kézen fogtam a kislányokat, és határozott léptekkel elindultam a gazdák lakása felé. Hátra se néztem. Nem tudom, mit csinált a pacák, amikor beült a drága kocsijába, és meglátta a kárt. Húztam, vontam a csodálkozó gyerekeket, nem szóltam semmit, csak rémülten szuszogtam. Nem az ismeretlen férfitől vagy a rendőrségtől féltam. Magamtól riadtam meg. El sem tudtam képzelni, hogy mi lakik bennem. Mindaz a keserűség, mindaz a sértődés, ami évek óta gyülemlt bennem, kirobbant belőlem. Úgy éreztem, mintha nem is lennének csontjaim. Csetlett-botlott a lábam. Amikor elaludtak a kislányok, végigbögtem a napot.

Nem jött utánad az illető? Kérdezte Rózsika.

Nem olvastad másnap a bűnügyi krónikában, kihívta a rendőrséget a sértett? Kíváncsiskodott Kertészné.

Mit tettél volna, ha valóban Pityuka apjával találkozol? Tudakolta Eszter.

Úgy látszik, nem figyelt föl rám senki az utcán. Mondta Julis. Még az a férfi se köthette össze a kárt velem. Mondom, úgy siklott át rajtam a tekintete, mintha ott se lettem volna. Megbüntettem valakit, akinek semmi köze az ellenem elkövetett sértéshez. Azóta félek magamtól. Ha nem jön ki időben akkor a házból az idegen, én ripityára verem az egész kocsit. Mi lakozik bennem? Még a tisztelendő úrnak se mertem meggyónni vétkeimet. Nem hiszem, hogy egy-két miatyánk segítene rajtam.

HARAGJÁNAK VESSZEJE MIATT

Ti mindnyájan azt hiszitek, hogy az én életemben nem történik mostanában semmi. Mondta Kertészné, és felhörpintette a pohárka alján megmaradt likőrt.

Miért ne történne? Kérdezte Eszter, és a többiekre nézett, hátha azok tudják, miről is van szó. Azonban a másik két nő is értetlenül, inkább kíváncsian, mint cinkosan tekintett Kertésznére.

Ha özvegyasszony létedre fölnevelsz két vásott kölyköt, az már éppen elég történés. Vélte Julis.

Az ember küzd a nincstelenséggel. Állapította meg Rózsika. Senki se unatkozhat, akinek nincs elég pénze.

Kertészné elégedetlen volt a válaszokkal.

Úgy van, ahogy gondoltam. Mondta. Azt gondoljátok, békés családi életet élek. Bizony, tévedtetek. Tegnap is úgy összevesztünk, hogy elhatároztam, akármennyire is szégyellem, beadom a válópert.

A három nő csodálkozása fokozódott.

A férjeddal vesztél össze? Kérdezte Eszter.

A volt férjeddal? Pontosított Rózsika.

Aki meghalt? Tudakolta Julis.

Vele. Mondta Kertészné. Bizony vele.

Az asszonyok csöndben maradtak, a cukrászdában csak a gazda csörgése hallatszott. A kályha melletti küsszéken kuporgott, a sportlapot böngészte szokása szerint. A nők maguk elé bámultak, egyikük se szólalt meg.

Tegnap is elmentem hozzá. Mondta Kertészné. Minden szabad délutánomat a temetőben töltöm. Csak olyankor maradok otthon, ha a

gyerekekkel baj van. Ezt sem akarja megérteni, de talán ezt megbocsátja. Viszont tegnap elővette megint a kedvenc témáját. Hogy biztosan akadt valaki, aki pecséteket nyom az én fenekemre. Követelte, hogy azonnal mutassam meg neki a vastaghúsumat, látni akarja a bizonyítékot. Tudjátok mindnyájan, micsoda ostobaság ez, hiszen nincs nekem időm se, erőm se férfiak után koslatni, de ő csak mondta a magáét. Fenyegetett, ha azonnal nem húzom le a bugyimat, nem mutatom meg neki, hogy tiszta vagyok, akkor eztán ribancnak fog nevezni. Pali mindig erőszakos természetű volt, ezt még a tisztelendő úr is tudta, a régi tisztelendő, aki összeadott bennünket a templomban, nem véletlenül beszélt akkor a harag vesszejéről, meg arról, hogy a harag vesszeje miatt sokaknak élete romlott meg. Palinak beszélt a tisztelendő úr, neki mondta el a tanulságot, de hiába, egész életében hirtelen haragú volt, halálában is az maradt. Fejébe vette ezeket a pecséteket, mondja, mondja végtelenül, de engem nem tud rábeszélni, nem vagyok hajlandó a temető közepén felrángatni a szoknyámat, és letolni az alsóneműt, nevezzen, aminek akar. A pecsétek nyomát különben is könnyen le lehet mosni, csak egy kis háziszappan kell hozzá, meg egy fél lavór víz.

A pecsétek nyomát? Kérdezte Eszter.

Miféle pecsétek? Tudakolta Julis.

Te igazi pecsétről beszélsz vagy csak olyan képletesen mondod a pecsétet? Kíváncsiskodott Rózsika.

Kertészné volt a legmagasabb köztük. Fölényesen nézett le rájuk.

Ja, persze. Mondta. Ti nem tudjátok, miről van szó. Palival a moziban ismerkedtünk meg, később is rendszeresen jártunk moziba, s voltak filmek, amiket nem egyszer, hanem mindennap megnéztünk, amíg játszottak a Körben. Imádtá a cseh filmeket. A Tűz van, babám! című komédiát tizennyolcszor, a Szigorúan ellenőrzött vonatokat pedig huszonegyszer láttuk. Anyám szidott is bennünket, mert ő vigyázta a kicsiket, amikor moziba mentünk, de nem törődtek velem. Meg is érdemeltük a szidást, mert valóban lemondtunk minden más dologról. Nem tudtam haragudni Palira, hiszen ez a mániája olyan ártatlan kedvtelés volt, inkább követtem én is, részt vettem a játékban. Végeredményben olcsó szórakozás volt, nem költöttünk rá sok pénzt, aztán meg később is emlékezetünkbe idézhettük a filmeket, játszottunk velük. Még munka közben is felvidített bennünket, ha egy-egy jelenetet vagy egy-egy

beszólást valamelyikünk megemlített. A pecsétet a forgalmista üti a kalauzlány fenekére a Szigorúan ellenőrzött vonatokban. Nem láttátok? Okvetlenül nézzétek meg, ha vetítik a televízióban, megéri. Van egy pattanásos, félszeg forgalmista, aki mindenben kezdő, a munkában is, a szerelemben is. Allandóan olyan fáradt, mintha köveket hordana egész nap, pedig csak ül az irodájában, időnként kísétál a sínekhez, és felemeli piros zászlócskáját, hogy átengedjen az állomáson egy vonatot. Egy délután beleszeret Másába, a kalauznőbe. Másának szép kerek popsija van, hófehér bőre, és a forgalmista fogja a pecsétet, sorra nyomkodja a pecsétet a lány fenekére. Minden pecsét olyan, mint egy puszi. Ahogy a csók nyomot hagy az életünkben, úgy virítanak a pecsétnyomok Mása fenekén. Ez az ötlet annyira megtetszett Palinak, hogy faragott diófából egy apró pecsétet, s ha játszani akart, csak elővette a zsebéből, felmutatta. Sokszor társaságban is előkerült, hirtelen az ujjá közt termett, szemem előtt táncolt a pecsétnyomója. Sokat nevettem rajta, mert nem mindig tehettem eleget a kívánságának. Gyakran ébren voltak a gyerekek, anyámék voltak nálunk vendégségben, vagy éppen kártyáztunk a szomszédokkal. Viszont engem is elfogott a gyöngeség, ha megpillantottam azt az apró tárgyat Pali kezében. Mindjárt borzongtam, bizserégtem, szerelemre készültem. Ismeritek ezt az érzést. Kellemes dolog. És most azzal vádol, hogy másnak a kezébe adtam a pecsétnyomót. Pedig úgy elrejtettem a fiók mélyére, hogy magam is alig tudnám megtalálni. Nem is akarom látni, mert ha megpillantom, azonnal zokogni kezdek, senki sem tud megvigasztalni, és senkinek sem mondhatom el, mi bánt. Nincs joga engem sértegetni. A halál sem ad rá felhatalmazást.

Kertésznő hirtelen kezdett sírni. Mindnyájan meglepődtek. A hangos zokogás kürtszerű hanggal kezdődött, és szaggatott ugatásba ment át. A cukrász eldobta az újságját, felugrott a kályha mellől. Az asszonyok is meglepődtek, kórusban vigasztalták bömbölő társukat.

Ne sírj. Mondta Rózsika. Nem bánthat téged se élő, se halott.

Én is sokat sírok. Mondta Julis. De azt megtanultam, nem kell senkinek megmutatnod, hogy gyöngye vagy. Sírjál otthon. Sírjál, ha egyedül maradsz.

Élénk a képzeleted. Mondta Eszter. Akit eltemettél, az már nem haragszik.

Kertésznő hüppögve nézett le rájuk.

Haragszik az. Mondta. Tegnap is összevesztünk nagyon. Ok nélkül kiabált rám. Az utóbbi időben egyre haragosabb. Nemhiába mondta neki a tisztelendő úr, haragod vesszeje miatt önmagad hozod veszedelembe, fiam. Ha így folytatja, ha még egyszer megbánt, soha többé nem megyek a tájékára se, akkor megnézheti magát. Pont úgy tesz, mint a Szeszélyes nyárban a kíváncsiskodók.

Azok kicsodák? Kérdezte Rózsika.

A Szeszélyes nyárban a főhős egy kötél táncos. Mikor először meglátjuk, éppen gyakorlatozik. Felmászik a kifeszített kötélre, mikor néhány ember érkezik. Azt kérdik tőle, nem félsz, hogy leesel? Ő csak gyakorol, azok meg féltik, és próbaképp megrázzák a felfüggesztést. Ő tovább lépeget, azok meg tovább rázzák a szerkezetet. Állítólag csak féltik, de addig cibálják a köteleket, hogy a végén leesik. Így járunk mi is. Ő engem félt, rázza a köteleim. Én meg óvatosan lépegetek, vigyázok magamra, férfi nélkül élek, magányosan. Addig ver haragja vesszejével, amíg meg nem csalom. Ha egyszer előkeresem a pecsényomot, meg fogom kívánni, hogy valaki a fenekemhez csapja. Ha egyszer valaki kézbe veszi a pecsényomot, vesztett ügye van, hiába ordibál ott a temetőben.

Ordibál? Kérdezte Rózsika.

Te csak a képzeletedről meséltél, ugye? Érdeklődött Julis.

A halottak nem beszélnek. Mondta Eszter. A nevükben az élők gondolatai szólalnak meg.

A cukrász gyanakodva figyelte őket. Visszatelepedett a kicsi székre, ellenőrizte a kályhában pislákoló tüzet. Kertésznő égnek emelte karját.

Isten a tanúm. Mondta. Sohasem voltam képzelődős. Gyerekkoromban is szó szerint fogtam fel a meséket. Sokat sírtam, mert én szó szerint értettem, hogy a farkas megeszi a nagymamát, én valóban gondoltam a kiscigány telhetetlen gyomrát. Nem tréfálok, mikor a férjemről beszélek. Minden alkalommal veszekszik velem, féltékenykedik, és átkozódik. Mondom nektek, nem fogom túrni lehetetlen viselkedését. Hiába kérelem, ő csak haragszik. Azt mondtam neki, hogy Forman meghalt, Menzel a kórházban van, Vera Chytilova megbolondult. Ha tovább abajgat a féltékenységgel, mindnyájan meg fognak halni.

Ettől fél? Kérdezte Eszter.

Gondolod, hogy lecsillapíthatod? Érdeklődött Julis.

Nem csak gondolataidban szólal meg? Tudakolta Rózsika.

Talán fél. Mondta Kertészné. Tegnap nem köszönt, mikor hazaindultam. Kár, hogy ilyen hirtelen ember. Ha udvarias volna velem, ha feleannyira volna gyöngéd, mint amikor az udvaron faragta azt a pecsétnyomót, nekem eszembe se jutna másik férfi. Higgyétek el, Pali volt ez első és utolsó férfi az életemben. De nem tűrhetem, hogy megalázzon. Ha tovább kínoz, előveszem a pecsétnyomót, keresek hozzá valakit. Olyan embert, akinek illik a kezébe. Olyant, aki áhítattal nyomja majd a fenekemre a pecsétet. Olyant, akinek látványa kiváltja bennem azt a furcsa bizsergést, ami szükséges a pecsételéshez.

Igazad van. Mondta Rózsika. Az embernek szüksége van egy kemény pecsétnyomóra.

A férfiak néha közel férkőznek a szívünkhöz. Mondta Julis. Tartsuk őket biztos távolságban a pecsétnyomóval.

A férfiak még halálukban is szemtelenek. Mondta Eszter. Vigasztaló, hogy csak választhatunk, kinek a pecsétnyomóját engedjük a fenekünk közelébe.

Kacagásban törtek ki mind a négyen.

A cukrász rájuk nézett az újságja fölött, de aztán tovább olvasott. Szerette, ha a vendégei elégedettek.

PAPÍRSZELETEK

NÉMETH ISTVÁN

Még csak az ősz elején tartunk, máris vannak élőlények, akik előre tudják, milyen telünk lesz. Rendkívül kemény. Meg is kezdték az erre való felkészülést. Minthogy lakásaikon nincsenek „nyílászáró szerkezetek”, amelyeket a hideg ellen be lehet tenni, csak tágra nyílt, szárny nélküli ki-be járóik vannak, ezeket most, előre megérezve a rájuk leselkedő kemény telet, kezdik szűkíteni, betömni saját gyártmányú építőanyaggal, viasszal. Tehát nem emberekről, hanem méhecskékről van szó, ahogyan ezeket a bogarakat a vérbeli méhészt becézi.

A méhecskékkal szemben az ember nyugodtan, mondhatni közömbösen várja a telet, különösen az emberiség azon része, amelyiknek előre biztosított, fűthető lakása van. Az emberiség ezen részének nemcsak kényelmes, megbízható lakások állnak rendelkezésére, hanem az egész földkerekségre kiterjedő, az egész földgolyót behálózó meteorológiai intézetek is, amelyeknek jól felszerelt, kiváló műszereik figyelik és mérik a légmozgást és mindazt, ami az időjárást meghatározza s előre jelzi. A legeldugottabb japán sziget lakója éppúgy megtudhatja, milyen idő vár rá reggelre kelve, ha lefekvés előtt bekapcsolja a tévékészülékét, mint a hortobágyi juhászbojtár, akinek a nádkunyhójában szintén bekapcsolható tévékészülék porosodik. Sőt ma már nemcsak az előttünk álló nap időjárásáról értesülhetnek előre a csendes-óceáni halászok vagy a dél-amerikai pampák lakói, de még a meglehetősen mostoha időjárási viszonyok között élő eszkimók is: a helyi jellegű lapok jóvoltából kézhez kapják hónapokra előre az időjárási „adatokat”, vagyis

már januárban akár az áprilisit is. Ezek ugyan többnyire csak jóslatok, de lassan azt kell tapasztalnunk, hogy a közvetlenül előttünk álló húszonnegy órára vonatkozó előrejelzés sem több bizonytalan jóslatnál. Erről természetesen nem a meteorológusok tehetnek; ők azt közvetítik, amit a megbízható, igen precíz műszereikről leolvasnak.

Viszont a szelek, a légáramlatok rendkívül szeszélyesek, kiszámíthatatlanok. Léteznek azonban rendkívül érzékeny műszerek, amelyek az ember által gyártott legprecízebb műszereknél is pontosabban mérnek. Bizonyíték erre, hogy bizonyos teremtmények előre megérzik a földrengést. Nem megtudják, amit az ember ritkán tud meg előre, hanem megérzik. A méhecske előre megérzi a kemény telet. S gyorsan hozzálát védekezni ellene. Vele szemben az ember erről a médiumokon keresztül értesül. Az időjárás-jelentésen keresztül. Az előrejelzésen keresztül, amely vagy beválik, vagy nem.

Úgy látszik, a méhecskébe épített műszer jobb, megbízhatóbb kapcsolatot tart fenn a viharokat és a csillagokat irányító láthatatlan Erőkkel. Vagy eltéphetetlen részecskéi azoknak.

*

Odaát megszavazták az állatvédelmi törvényt, aminek a lényege, hogy ezentúl büntetni fogják azokat, akik kínozzák ezeket a teremtményeket. Én a törvény meghozatalának ideát is örülök, mert szeretem az állatokat, a kecskéket, a bárányokat, a teheneket, a lovakat, különösen a kutyákat, de még a földi békákat is, akik nyári estéken szanaszét görögnek, mint abban a felülmúlhatatlan, szép versben. Szeretem a bogarakat, a lepkeket, jóllehet rájuk aligha vonatkozik a szóban forgó rendelet; a rovarokhoz való viszonyom azonban már nem ilyen egyértelmű, például a szúnyogokat, a legyeket egyáltalán nem szeretem, bár ők is Isten teremtményei. Ismertem ugyan egy festőt, aki gyakran kivonult a természetbe félmeztelenre vetkőzve dolgozni, oda, ahol szúnyograjok röpködnek az ember füle körül, talán az ő füle körül is zümmögtek, mégse zavarták a munkájában, és nemegyszer hallottam a saját szájából, hogy ezeknek a vérszívóknak is joguk van az élethez, ha már egyszer megszülettek. Az embernek, az egyetlen gondolkozó lénynek tisztelnie kellene ezt a törvényt, ám épp ő az a vadállat, aki nemcsak a szúnyogokat és a pacsirtákat irtja, hanem saját felebarátait is. Ugyanaz az ember, aki állatvédelmi törvényeket szavaz meg.

Miközben odaát megindult az aláírásgyűjtés az állatvédelmi törvény meghozatalának az érdekében, megszületett egy másik aláírásgyűjtés gondolata is, mégpedig ideát és odaát egyaránt. Azóta ideát, a mi „régiómban” már be is indult az aláírásgyűjtés. A kettős állampolgárság elnyeréséért. Hogy az ügy az odaáti parlament elé kerülhessen, ott is beindítják az aláírásgyűjtést, a kezdeményezők reményei szerint meglesz a félmillió „szavazat”. Az állatvédelmi törvényhez rövid idő alatt összegyűlt négyszázezer aláírás.

A két kezdeményezést, akciót nem azért említem együtt, mert szorosan együvé tartozik, hanem csupán amiatt, mert időben és térben egybeesett. Az első pozitív kimenetelét immár tudjuk, vajon megérjük-e a másíknak ugyanilyen sikerét? Mert akikről szó van, ez nem mindegy számunkra. Az ideátiaknak. Akik éppúgy nem dönthetnek életbevágóan fontos ügyeikben, mint a náluknál alacsonyabbrendűeknek tartott s mindközönségesen állatoknak nevezett teremtmények.

*

Mindig megejt a falusi asszonyoknak az az öntudatlan, hallgatásba merevedett „póza”, amikor két ujjukat, a középsőt és a gyűrűset, zárt ajkukra szorítva figyelnek. Figyelnek inkább befelé, mint kifelé. Mintha valamiféle paraszti meditációt végeznének, visszatekintenének, számba vennék eddigi életük küzdelmes eseményeit, eltűnődnének a világ dolgai felett. Némaságuk tiszteletet parancsoló, mint a megfeszített mártíryanaké, szoborrá merevedett arcuk a teremtés nagyszerűségét, az élet terhét és az elmúlás fájalmát fejezi ki oly hamisítatlan egyszerűséggel, amelyet csak a legfőbb Rendező tud „színpadra” állítani. Kitől tanulták ezt a lenyűgöző „pózt” s mióta gyakorolják? Úgy gondolom, hogy nem tanulták senkitől, belőlük, önmagukból való, velük kezdődött s velük is végszen el. És univerzálisnak mondható olyan értelemben, hogy a perui anya éppúgy belefeledkezik ebbe a pózba, mint az eszkimói vagy a kishegyesi, ahol engem először ejtett meg drámai némasága s azóta bárhol találkozom vele – régi fényképen, vadonatúj útifilmen, utcán, vonatfülkében – mindig megszólal bennem egy hang: Ő az! Földim, Szülém, Keresztanyám; s Ő az, aki majd eme néma pózba meredve száraz szemekkel elsirat.

*

Nem jól teszed, ha önmagadból kiindulva ítéled meg az embertársaidat, a világot, mert ezeket nem mérheted magadhoz. Be kell látnod, hogy a mérce nem te vagy, a porszem, a csaló, a hazug, az elfogult, a hiú, a dölyfös, a hamis, a korlátolt, az elvakult; a mérce másutt van, a költő ezt Mindenségnek nevezte, azzal mérd magad, ha egyáltalán képes vagy arra, hogy felnőjél hozzá. De te nagyon jól tudod, ha be mered magadnak vallani, hogy minduntalan belebotlasz saját kicsinységedbe, gyarlóságodba, önmagad korlátaiba, ne hencegji hát és ne ítélkezz elevenek és holtak felett. Pedig minden nap minden órájában ezt teszed szóban és cselekedetben, botrányosan viselkedsz, mindent lerombolsz magad körül, ahová csak lépsz, megfertőzöd, megmérgezed a levegőt, folytonosan szaporítod ellenségeidet, álnoksággal elüldözöd magad mellől legjobb segítőtársaidat, megcsalod a hozzád legközelebb állókat, meggyűlölteted magadat édes gyermekeiddel, hamisan esküdzöl, még imádság közben se arra gondolsz, akihez könyörögsz. Mi vagy hát te és ki vagy? Egy megkeseredett, nyomorúságos senki, valóban csak egy porszem a milliárd és milliárd porszem között s így kell várnod sorsod beteljesedését, mert képtelen vagy fölemelkedni gyarlóságaidon, mindig önmagadba, az önmagad által fölállított korlátokba botlasz bele, miközben a rossz közérzetedre panaszkodol, becsvágyó, hamis barátaidra, pedig te se vagy külön náluk, bizony, bizony te se vagy külön a Deákné vásznánál. Nem a világ állapota, hanem rongy mivoltod az oka állandó rossz lelkiismeretednek. Próbálkozzál meg a lehetetlennel: szállj önmagadba! Segíts magadon, az Isten is megsegít. Ennél okosabbat nem tudok neked ajánlani te jobb sorsra érdemes, ezer sebtől vérző barátom.

HÜPERIÓN

Válogatás a verseskötetből

ANDREJ MEDVED

A gejzírek forrásánál, ott hol az ígélet
csöndje megüti füled; ahol búcsút
intesz a dolgoknak, melyeket nem tudtál
megnevezni; ahol fájó arcok raja az égbe
röppen és hol sóllat kering, mint
termeszvár hálójában, megfeszülve vagy.
Hogy a lezárt szárnyak alatt árnyékos
belesajdul, hogy élő forrássá leszel,
mely a hasüregbe ömlik; hogy mint a tisztás
közepén a beomlott háztetőn besurranó
fény, ahogy a falak közét, betömi fejed
sűrű sebhelyeit. A ház réseibe, a levelek
hasadékába varázsitalával bódítón, mint
méhecskesziszegés ömlik be a reggel.

*A rend bomlásában, az áttörésekben,
az árnyak rezgésében, a távoli,
kifogyhatatlan félelemben;
vizeséseket rejtő lábnyomodban,
a kristályokban; a bejárt hegyek
hordalékában viasszá sűrűsödik
egy ismeretlen fájdalom.
Mintha magam mögött hagytam*

*volna az egek szárnyalását, mely
az apályt a csillagok osztódásába, a
kígyók földjére, a megüledett
lerakódások mélyébe kíséri el; el a
sötétlő kövekbe, páráknak hevébe, túl
a láthatáron a hold medreibe. A
távolban hattyúdalt sziszegnek a tüzek,
vereségek metaforája; hogy
üres izzóponttá, hagyományok
lágú kötelékévé mesterítsék az időt.
Mint puha por, mely tenyérbe,
parázsba, a vadak emlékezetébe
hull, ahogy virág lesz a magból,
úgy ébredsz; önrítmusodban,
látó szemektől távol. Rekedt
gravitációban, óceánok szélén,
ahol nézésed a hold ezüstszemébe
fúrod és elrendeled örök folyását
az űrnek. Hol lerázhatod magadról
az árnyakat, szótlantul, nyomtalanul,
suttogástalanul. Virrasztok, hogy
fényem a jéghegyekre hulljon,
visszhangtalan folyosókra küldöm
verseim; parázsoljanak a hajnalra
várva, mely tested neszével érkezik.*

NAGY Zsuzsa fordítása

A költő a 2003. évi Prešeren-díj nyertese

KATONASZÖKEVÉNY (IV.)

BORDÁS GYŐZŐ

VIGILIA NATALE – OLASZORSZÁGI ANZIKSZ

14.

Durresből kora este hajóztunk ki, s bár sötétedni kezdett már, még így összekötözve is élveztük a szürkületből előbújó fehér fodrokat, amelyek egyenesen és mindig csak felénk tartottak, sőt ahogy esteledett, mind ezüstösebb színt kaptak. Palival és az egyik rendőrrel voltam egy kabinban, Árpád és egy olasz rabtársunk meg a szomszédosban, ugyan-csak megbilincselve, rendőri felügyelettel. Hiába kértük a poliziottót, vegye le láncainkat, hallani sem akart róla, határozottan intett nemet, sőt, amikor WC-re kéredzkedtünk, a derekunkra, pontosabban a derékszíjunkhoz is láncot csatolt, s a félig nyitott ajtó mellett műveleteinket is szemmel tartotta. Szégyelltem is magam az utasok előtt, nem mintha válogatott úri közönség lett volna, zömmel albán és olasz kereskedők és kofák, kosaraik megrakva fügével, szilvával, almával, mert, mondom, menettértei járat volt, de nem volt mindegy, hogy mint a kutyát vezetnek még a klozetre is. A hajó farában viszont egy karám is volt, szabályosan szalmával leszórva, élő birkáknak, bárányoknak, kecskéknak. Aztán besötétedett, és már csak a mind jobban fölerősödő szél zúgását és a tenger morajlását hallottuk, azt, amint a hajó orrának verődnek a hullámok, amelyeket szabályosan kettéhasíthatott az orr, s aztán a hullám egyik fele a jobb, a másik meg a bal peremet söpri végig. Sejtelmes

volt mindez a kis fülkében a fapadon, kényelmetlenül, összekötözött kézzel ülve, a mind nagyobb csendben, mert ahogy a szél erősödött, s nyilván eső is készülődhetett, a kofák kosaraikat a hajó gyomrába húzták meg vitték, így a fedélzeti zaj egyre csendesedett, sőt éjféltajt teljesen elült. Mindenki nyilván valami menedéket keresett, szunyókálásra is, mert az út reggelig tart.

Néha-néha lehunyhattam a szememet is, de nem a mind erősebb szél fújta ki a szememből az álmot, hanem a hajó jószágainak a nyugtalankodása. A kis kerek ablakon már többször becikázott a villám, ami egy-egy pillanatra vörösre festette rendőrünk fém vállpántjának apró rangjelzéseit, meg hallottam a dörgést is a távolból, de csak azon csodálkoztam, hogy december derekán? Hanem láttam én már megbokrosodott lovakat, rosszul letaglózott tehenet meg ökröt, pontosabban hallottam már vészjósóló, könyörgő meg a dühtől robbanó állati hangot a Korhecéknél, nem egyet, de ez valami más volt. Riadtság volt a birkák böngésében, talán valami olyasmi, mint mikor farkasok támadnak rájuk, s ők tehetetlenek. A kecskék is vesztüket érezvén mekegtek, nem úgy, mint mikor enni kérnek. S ott a hajón ezek e beszűrődő hangok még félelmetesebbek voltak. S láttam, a rendőrt sem hagyják közömbösen. Fölugrált a helyéről, kinézett az ablakon, bár ott semmit sem láthatott a sötétben, aztán idegesen ajtót nyitott, kiment, visszajött, a szomszédos fülkében a kollégájával is váltott néhány szót, de mindabból csak azt tudtam kihámozni: nem lesz nyugodt utunk.

Nem is lett. A tenger háborogni kezdett, a hullámok most már mintha nem is szembe, vagy akár oldalról jöttek volna, hanem egyenesen a mélyből törtek fölfelé, himbálni kezdtek bennünket, dobáltak erre is, arra is, úgy éreztem, mintha egy nagy tök lennék, hol az egyik, hol a másik falban koppant a fejem. Hiába próbáltam összekulcsolt kezemmel védeni a fejem, ez csak néha sikerült. S ekkor végre előkerült a kulcs. Kioldott bennünket ez a mogorva őrünk, de őt, az ilyen esetekben nyilván harcedzettebbet, fogta el elsőként az a valami, amit tengeribetegségnek hívunk. Előbb csak elsápadt, aztán a gyomrát kezdte fogni, nem sok sikerrel. Telehányta végül a fülkét, s abban a rohadékban úgy forgott, mint egy csiga. Mi segítettünk neki, a most már nyitott ajtóknál vizet mertünk a kezünkbe a lecsurgásból, s azzal locsoltuk föl, amennyire lehetett. Mutattam is a mukinak, hogy lám, jól tetted, hogy kioldoztál

bennünket, mert egyébként az ördög vitt volna el. És ekkor láttam szememben először megcsillanni egy hálás pillantást. De ekkor még meg voltam győződve, elnyel bennünket az Adria.

Mekkora megkönnyebbülés volt, amikor másnap reggel nyolckor végre kikötöttünk. Rendőrünket a mentők vitték hordágyon nyilván egyenesen a kórházba, mert állítólag elfakadt a nyombeje, ránk meg a rabszállító várt rácsos ablakával. Mind a négyünket, az egy szátra maradt rendőrrel, a hátsó ajtón tuszkoltak be, még mielőtt a kosarasokat meg az állatokat hajtókat leeresztették volna. A fülledt fürkében eltöltött órák után szinte illatnak hatott a bari tengeri kikötő halbúze, s dallamosnak a sirályok tömegének reggeli, éhes rikácsolása. Olaszország, hát ide is eljutottam! Innen már az olasz–magyar barátság csakis hazarepíthet, gondoltam.

Egyenesen az ottani börtönbe vittek. Volt egy amolyan abrakos tarisznyára hasonlító, vállra akasztós táskaféleségem. Azt vették el először, s külön kupacba tették hosszú, nyeles borotvát, ollót, tűmet, cérnát, stoppolófát, mindazt, amit a repülőtéren építése közben szereztünk, többnyire ajándékba az olasz és francia ácsoktól, földmérőktől, hegesztőktől, mert megnyírtuk őket, kipucoltuk a ruhájukat, kivikszeltük cipőjüket. A pénzt, amit az építésnél kerestünk, egy borítékba tette, rá is írta az összeget, megnyálazta, leragasztotta. Még egy pecsétet is ütött a hátlapjára. A másik kupacban maradt egy kurta zsebkésem, két zsebkendő, borotvaszappan, fogkrémem, néhány gomb, egy kis törülköző, a zsebkendő és a fogkefém, mert azom is volt, de amit számomra érthetetlen okból a börtöntiszt azonnal kettétört, s a letört nyelet a sarokba dobta.

Rabtársaimtól tudtam meg, hogy öt centinél nagyobb tárgy rabnál nem maradhatott. Amit elvesznek, elvesznek, gondoltam, legyenek vele boldogok, csak szabaduljunk, majd szerzünk ismét magunknak.

De itt aztán megint vallatóra fogtak, a kihallgatások és a keresztkérdések egész sora következett, s mivel egészen szépen tudtam már olaszul, én voltam a tolmács. Tolmács? Az áldozat. De ott még nem is tartunk. Mert miután az a maradhat, nem maradhat játék lezajlott, átadtam a papírt, amit az a szerbül beszélő albán adott, de zavaromban, hogy olyan három méter magas falak közé hoztak, ahol az adriai ég is eltűnt a fejem fölül, elfelejtettem azt a bizonyos bűvös szót, amit pedig

fölrítam a cetlijeimre, meg ismételtettem is útközben. Így ahelyett, hogy azilt említettem volna, és hogy dolgozni akarunk Olaszországban, szé-píteni Mussolini államát, s hogy van is tapasztalatunk repülőtér-építés-ben, megint a magam pesti meséjét adtam elő, hogy mi magyarok vagyunk, királyság, pesti nagyapám, meg miegymás. Vallomástételemet, amely, ugye, mindhárunké volt, nem kis csodálkozással vette tudomásul a karhatalmat képviselő börtöni illető, mert, s így utólag pontosan látom, azon a cetlin más célzatú üzenet lett volna. Kétszeri rákérdezés után azonban írásba foglaltak valamit, azt, hogy ezek nem menedékjogot kérnek, amit mi mindhárman aláírtunk. Közvetítőnknek ebből vajmi kevés haszna származhatott. De így van ez, amíg az ember naiv és tájékozatlan.

A budapesti albán cukrásztól hallottam – aki egyébként a nőkereskedelmen kívül fegyvercsempészettel is foglalkozott, méghozzá úgy, hogy marcipánba csomagolta a pisztolyokat –, hogy Milánóban magyar konzulátus van. Azt reméltem, azokkal lépnek majd kapcsolatba hazatérési útlevelünk ügyében. Mint ahogy eddig, most sem vált be föltételezésem. Egy hét után, a régi recepthez nyúlva, mondom társaimnak, itt csak újból az éhségstrájk segíthet. Meg is állapodtunk benne. Tévedtünk. Már harmadnap egyszerűen közölték, s majdnem ezekkel a szavakkal is: ha nem esztek, nem esztek, itt dögöltök meg, a fene bánja, ti már két határon átszöktetek, veletek szemben nekünk aztán semmilyen, de semmilyen kötelezettségünk nincs. Immáron így, tegezve ben-nünket. Slussz-passz!

– Itt nem lehet tovább játszadozni, mert odaveszünk! – mondom Palinak és Árpádnak. Fogadjuk meg a zsidó származású magyar nőkereskedőnek a tanácsát: amit mondanak, azt tegyék! Nem ő mesélte: nőt akart Afrikába csempészni, de ezek a bigott katolikusok lefülelték a kikötőben, a nőt visszatoloncolták Magyarországra, őt meg oda csukták. Lehetett vagy negyvenéves, s mondta, itt már csak a pénz fog segíteni. Apja fogja kiváltani, mégpedig úgy, hogy otthon bevádolja sikkasztásért, erre a rendőrség nemzetközi körözőlevelet ad ki ellene, s mivel pénz-ügyekről van szó, őt az Interpol hazatoloncolja, mert az ilyen ügy a károsult ország bíróságára tartozik. Hogy ez mennyi pénzbe került, még csak nem is föltételezhettem akkor, ma már, lehet, hogy összegeket is

tudnék mondani. De hogy kifizetődő lehetett, nincs okom kételkedni benne.

Ettől az embertől tudtam meg például, hogy a vasúti jegy ára Budapestről Milánóba 122 pengő. Hát, ennyin múlna a mi jövőnk? Ha kell, ötször is ledolgozom, de könyörgöm, most már elég a hányattatásokból, s főleg a tömlöcökből! Meg két társamért is felelősséget vállaltam, előbb-utóbb velük is el kell számolnom.

15.

December volt már, s jött a karácsony. Szenteste. A gazdagabb vacsorához almát, egy-egy szem fügét és datolyát is kaptunk, de mondták, most nincs korai lefekvés, mert lesz a Vigilia Natale. Éjfél előtt mind a négyszázunkat, mert ennyien voltunk, kiállítottak a hatalmas, most a szokásosnál valamivel jobban kivilágított udvarra – oda, ahol délutánonként, turnusokban, hátratett kézzel, szótlánul fél órát kellett sétálnunk – amelynek a végében földízített fenyőfa állt, mellette fehér abrosszal leterített asztal feszülettel és a Szűz Máriát ábrázoló szentképpel. Balról harmónium, és amikor az valamiféle – nem csengetés –, hanem inkább kolompolás után, ami a szentmise kezdetét lett volna hivatott jelezni – megszólalt, már a dallam alapján, mindannyian elkezdtünk énekelni, ki-ki a maga nyelvén: Mennyből az angyal, lejött hozzátok, pásztorok, pásztorok . . . És, ha valamiről ma is meg vagyok győződve ott, akkor Istent dicsőítve, és tőle a megváltást várva. Mert, s ez tapasztalatom, a legnagyobb gazember, legyen az akár gyilkos is, meg van győződve a saját igazáról! Hogy ez okozott háborúkat, impériumváltásokat, vallásgyűlöletet . . . Mi más?

Mintha a padéi templomba csöppentem volna egy pillanatra, a gyermekkoromba, még az ég is olyan csillagos volt, mint otthon, csak nem csikorgott annyira, nem volt olyan hideg. Meg Erzsikém jutott még eszembe, akivel tavaly együtt mentünk az éjféli misére Szabadkán a ferencesekhez, s útközben először fogtam meg a kezét. Vajon most is ott van-e, s mikor lesz alkalmam újabb lapot küldeni neki, hogy életjelt adjak magamról. S mit fog gondolni, hogy világcsavargó lettem?

Míg éneklés közben ilyesmi is motoszkált a fejemben, jött a pap a füstölővel, megáldott bennünket, s amikor megszólalt, kérdem magamtól, jól hallok én, vagy csak hallucinálok? Hát ez a don Giovanni hangja!

Jobban szemügyre veszem, hát ő az! Azt hittem, boldogságomban odaszaladok az oltárnak kinevezett asztalhoz, s már mozdultam is, amikor Árpád megfogta a karomat, és odasúgta: – Hülye vagy te? Ebből még botrány lehet!

A mise alatt is alig tudtam türtóztatni magam, de, gondoltam, majd áldozáskor járulok elébe, hadd örüljön meg nekem. De meglepetésemre, erre sor sem került, amit csak azzal lehetett magyarázni, hogy előtte nem volt gyóntatás. Egyszer csak hallom: „Benedicto off Pater, et Filius, et Spiritus Sanctus Dei.” Keresztvetés, és kész.

Hogy sajnáltam, sőt egész éjjel aludni sem tudtam amiatt, hogy nem találkozhattam don Giovannival. Föl volt kavarva a lelkem, minduntalan arra gondoltam, ha tudná, hogy ide kerültünk, biztosan segítene szabadulásunkban. Mit és hol vétettem a jóistennek, hogy így kínoz? Miért nem enged haza? Nincs szüksége hentesekre? Becsületes munkásokra? Leendő újítókra otthon is? Azóta hányszor végiggondoltam, mit is értettem én akkor az otthon alatt? Nem azt, ahol most is élek. De gyermekeimnek, unokáimnak mi más volna az otthonuk, ha nem ez, amibe beleszülettek.

De erőt merítettem ebből a karácsony estéből. Már maga a tudat, hogy don Giovanni szabadult, ezek szerint megbocsátottak neki, remélhetőleg nekünk is hamarosan, de nem hagyott nyugton a gondolat, ha találkozunk, akár azonnal is.

Karácsony napján a szokásos délutáni, néma körséta közben eszembe jutott valami. Ha Tiranában meg tudtam tanulni olaszul, itt se tétlenkedjek: kidolgozom én a víz- és a szélturbina tervét. Csak úgy fejben, mert se ceruzám, se papírom. Hogy mi adta az ötletet? Az, hogy körben forogtunk! A padéi szélmalom kerekeit többször ledöntötte az erős szél, hallottam, a szélturbinák tartóoszlopaival is ez történik. Mi tehát a teendő? Mondom, hátratett kézzel karikába forogtunk. Ha a turbina lapátjait meg a malomkereket is a függőlegesből a vízszintesre fordítanánk? Ezen gondolkoztam több mint két hétig nagyon intenzíven minden délután séta közben, s figyeltem a börtönkémények szélkakasait, hogyan viselkednek a tengerről jövő széllel szemben. Mert, mi van, ha délről, s mi, ha északról fúj? A vízzel valahogy kevesebb gondom volt. Fejből ugyanis kiszámítottam, hogy ha az a mi Tiszánk mondjuk ezer kilométer, helyezünk el csak minden száz méterre egy vízszintes forgást

végző turbinát, amely a szabadesés elvén működik, tehát nem kell hozzá más energia, akkor ez a tízezer turbina egymillió negyvenes égőt tudna ellátni árammal! És ha a Dunán is, Kínában meg a Vörös-folyó négyezer kilométer hosszú!

A bari börtön csak amolyan ellenőrző, átutazó állomás lehetett, mert három hét múlva minden bejelentés nélkül rabszállító vonatba tuszkoltak bennünket. Ezt szó szerint kell érteni, mert valóban egy vagon csak a rabok utaztatására volt előkészítve: egyszer egyméteres cellák voltak, bilincseinket a vasrácshoz erősítették, úgyhogy útközben még a dolgunkat se végezhattük emberi módon. Foggiában szállítottak ki bennünket.

Megint csak komoly bűnözők közé kerültünk: az egyik saját bevallása szerint eddig mintegy kilencven lovat lopott, egy borbély féltékenységből elvágta a felesége torkát, egy tipikus göndör hajú, kreol bőrű olasz, saját bevallása szerint, ékszerboltot rabolt . . .

Ezt a börtönt úgy képzelj el, hogy két méter vastagok a falak, a szobák magassága négy méter, s csak a mennyezet alatt van az ablak. A börtönőr első dolga minden reggel megkopogtatni fémrúdjával minden rácsot. Mint a vasutas a vonat kerekeit. Mert volt már rá példa, hogy kenyérben vasfűrészelt csempészték be. A cellában olyan sötét van, hogy éjjel-nappal ég a lámpa. Négyen vagyunk egy zárkában, de hetente cserélnek bennünket. Sose tudod, kivel fogsz összekerülni, vagy ki jön hozzád. Itt Palival csak egyszer, Árpáddal meg nem is találkoztam, csak séta közben üdvözöltük egymást szempárváltással, de tekintetéből az irántam való megvetést is kiolvastam.

Viszont így cellánkban találkoztam megint magyarokkal is. Pontosabban pesti magyar zsidókkal. Tőlük hallottam életemben először valamiféle zsidótörvényről, ekkortájt éppen valamiféle másodikról, amely korlátozza a közéleti és gazdasági, így fogalmaztak, térhódításukat. Menekültek volna Amerikába, de otthon ugyancsak körözőlevelet adtak ki ellenük, ezért az olaszok lefogták őket. Mondták is, ott tolták el, hogy nem mindjárt Triesztből indultak, hanem Bariba akartak eljutni, merthogy ott könnyebben megvesztegethetők a segítőtársak.

Válogatott börtöntöltelékek mind, gondoltam, csak mi voltunk ártatlanok, akik almán kívül semmi mást csenni sem mertünk?

Rendkívül megalázottnak, gazdátlannak és hazátlannak, árvának éreztem magam, s mindinkább gyötört a lelkiismeret is, amiért mindebbe

barátaimat is bevontam. Ekkor éreztem először, hogy marni tudnék, mint egy kutya, de a tehetetlenségtől, a dühtől, s talán már a bosszútól is. Sajgott belé az egész testem, amit tettem, nemcsak önmagamért, hanem társaimért is.

16.

Fuggja börtöne. Mondtam már, pfuj! Ellenben azok az állandó embercserék, hogy mindig valami új ismeretséget kötsz, szinte másfajta lényekkel kerülsz közeli kapcsolatba . . . Ennek volt is némi varázsa. Ha mindez nincs, talán el sem múlik a nap. Így viszont csak peregek a percek, órák, napok. Különösen az a hét maradt meg emlékezetemben, amikor a pesti szökevények közül az egyik borotvált fejű került a cellánkba. Olyan bérgyilkos tekintetű volt, kissé keskeny homlok, s benne két állandóan jobbra-balra villogó szem. A cellában mindig félhomály volt, így ezt is csak a szaruhártya vibrálásából fedezhettem föl. Izgága, nyugtalan lélek, ez azonnal látszott, már abból is, hogy hol földobta pokrócát a négyes számú ágyra, hol levette, majd ismét földobta. Mintha csak válogatni akarna, pedig az ágyak számozottak voltak, ha egyszer a négyes az övé, a hármas meg az enyém, akkor mese nincs. Így került ő fölem.

– Cseréljünk – mondja.

– Nem lehet.

– Én tudom, hogy te egy csetnik magyar vagy.

Istenemre mondom, akkor még fogalmam sem volt, mit jelent maga a szó, csak azt éreztem, rám nézve valami sértő, s azonnal le is ugrottam, hogy lekeverek neki néhány pofont. Bár idősebb volt nálam, fizikailag gyengébb, nem volt kérdéses, hogy könnyen elbánok vele. A másik emeletes ágyon két olasz, az egyik akkor éppen az aranyműves kifosztója. Ők ugrottak az ágyukról és fogtak le, mondván: tranquillata, tranquillata. A börtönben még az ilyen apró incidens se múlhatott el észrevétlenül. Míg a két olasz lefogott bennünket, már nyílt is az ajtó, három ór jött gumibottal, s gyorsan megértve a helyzetet, addig vertek bennünket, a fejünket, a hátunkat, a lábunkat, amíg ő a négyes ágyra, én meg a megszabott helyemre be nem menekültem. Érdekelte is őket, ki kit sértett meg.

Később bevallotta, a lámpa miatt történt mindez, mert nem tudta elviselni, hogy egész éjjel ég, s neki mindig balra kell fordulnia, hogy aludni tudjon. Hogy ekkor kaptam először verést, ez most nem is fontos, de ezzel a borotvált fejű, kicsit egér, kicsit patkány képű alakkal, akinek még a nevét se tudtam meg soha, kissé összeemelegedtünk, ez az, ami megmaradt bennem. Hogy különösen éjjelente már nem csak önmagunkat simogattuk, hanem egymást is, szinte természetes volt. A bróm, amivel – mi így mondtuk – fűszereztek koztjainkat, nyilván csak pocskéolás volt. Nem fogott az rajtunk. Még az idősebbjén sem. Mesélték is, hogy éppen itt Foggiában azért kellett a női fogdát átköltöztetni a város másik felébe, mert míg a szomszédságban volt, azt a vastag falat is „átrágták”, de ne gondold, hogy csak a férfi oldalról. Azokkal a műtűr kis, mondtam öt centinél nem hosszabb zsebkésekkel, körömvágó csipeszekkel, talán még a fogkefékkel is. Igen, a nyugtalanabb vérűek. De ki nem lesz olyan, ha heteken, hónapokon, sőt éveken keresztül sínylődik?

Szóval, ez még nem hozott volna közelebb ezzel az Amerikába szökni készülő ellenszenves és undok alakkal, csak a meséje. Képzeld el, olyan szerelmi meséket tudott, s mindazt úgy adta elő, mintha ő lenne ugyan a főszereplő, de a történetet az érintett hölgy barátnője mesélné neki vissza, hogy attól aztán, férfiasan bevallom, nem csak a hajam állt föl. – Tudod, Viola azt mesélte, hogy őt nem volt könnyű rávenni a dologra. Sőt, amikor a nyakába borultál, szemrehányást is tett. De te nagy nyugalommal azonnal a szoknyája alá nyúltál, sőt oda is hajoltál. Ettől ő is kezdett begerjedni, s nem ellenkezett, amikor először őszibarack méretű és ízű melleit megfogtad, majd lassacskán szopogatni kezdted. S ezután alávetette magát a sors rendeltetésének. Viola ezek után hagyta, hogy levetkőztesd, sőt kérte, hogy fogja meg szerszámodat. Örömmel tette, te pedig először csak gyöngéden megpiszkáltad likát, majd fölkelte, kispárnát hoztál a feneke alá, s ezután Viola ösztönösen is szétrakta a lábát. Örjítő érzések következtek. Előbb te fönt, ő lent, aztán fordítva, míg nem a szerszám teljes bevonása is megtörtént. S azon az éjjelen nem kevesebb mint háromszor. Viola pedig még ma sem tudja elfelejteni ondós-parfümös testetek másnapig tartó párás kigőzölgését.

Micsoda jani, csapdostam a térdeimet, miközben ott matatott a gatyámban, s csak azért nem érhetett a szájjával is, mert a szomszéd ágyakon ott a két olasz muki.

Nekem meg ebbéli tapasztalataim nem voltak. Mondtam már, Erzsikémnek csak a kezéig jutottam, s csak egy olyan eset volt addig életemben, ami ezen a vonalon említést érdemel. El is meséltem ennek a számomra most már kevésbé ócska, sőt időnként már-már szimpatikus, de kétségtelenül ferde hajlamú alaknak a saját történetemet is.

Már Zimonyban dolgoztam Böködivel, amikor a mészárszékekben dolgozott Teruska, amolyan keverék, már ami a nemzetiségét illeti, volt benne minden, orosz–magyar–szerb–cigány, szép kreol bőrrű. Takarítónő.

Még mi vagdaljuk, daráljuk, töltjük, ő a zsírfestékes falakat mossa, aztán az ablakokat törli le, majd létrára mászik, hogy a gerendákat porolja le, szóval tesz-vesz ott körülöttünk S míg fön van a létrán, oldalba bököm a társam, s csak úgy mormolva: – Micsoda formás feneke van. Megérezte, meghallotta, nem tudom. Tény, hogy amikor csak kellett neki valami, engem kért meg, adjam már neki oda a vödrot, tartsam meg a rongyot, fogjam azt a létrát, mert szétcúsuszhat alatta.

– Te, ez alighanem riszálja a fenekit körülöttem! – mondja nekem a Böködi, merthogy se nem hülye, se nem vak.

– Á, dehog, hát hallod, hogy Belgrádban vőlegénye van.

Volt is, de ez mit sem számított, mert amikor rám esett a sor, hogy a gazda triciklijével most én vigyem be az árut az állomás fölötti Balkán utcai három hentesüzletbe, jön a Teruska, és azt mondja: – Ő a kora délutáni vonattal bemenne Belgrádba, de visszafelé hazahoznám-e? – Má mért ne, de legyél ott a Stefanović hentesüzlet előtt hatkor, és jöhetünk. – Nem, az nem jó, hanem a Tasić pék előtt, úgyis ott fordulsz be. Úgy is volt. Várt. Na csak úgy egészen röviden. Beszállt a triciklibe, én meg nyomom, föl a Kalimegdán felé, aztán át a Sava-hídon, tudod ez olyan, mintha Pestről át Budára. Hogyan tudtam ilyet kitalálni, magam sem tudom, mert se Pesten, se Budán életemben nem jártam, de valahogy ennek a pesti gyereknek meg kellett magyarázni az előzményeket is, így hát a nagyapámtól hallottak jól jöttek mankónak. Szóval már át is értünk a hídon, és ott a Hunyadi torony közelében azt kérdi a Teruska: – Te nem vagy fáradt?

– Ami azt illeti.

– Hát toljuk be szépen ide a triciklit a fűzes alá, s pihenjünk.

Hát ekkor már kezdett pirosodni a fülem, s ha nincs sötét, mindenki látta volna. Betoltuk. De ő megint csak visszamászott a helyére, oda, ahol ült. S int má, mé málékokod, menjek mellé. – Kibír az bennünket is, ha két disznót kibírt. Áttételes értelme eme mondatának már csak az agyába se fért volna. De akkor az enyémbe se, be kell vallanom.

Nem történt ott más, mint hogy előbb-utóbb lucskosak, csatakosak, vizesek lettünk mindketten. Úgy nézett ez ki, mint a táncban, amikor a nő vezeti a férfit, az meg ügyetlenül lépked a két bal lábával. De szép, rossz a szó, gyönyörű volt, mert ekkor érintettem először nőt, fönt és lent, ne részletezzem, mert ez ma már, öregember létemre se vigasz, se érdem, csak tény, de ami akkor ott a mesém summája volt: a végén kiszopta. Hát, én illet életemben csak akkor ott s egyszer tapasztaltam.

– Éz igen, ez történet – mondta szinte lelkendezve a kopasz fejű, s zörgetett az őrnek, nyissa ki az ajtót, mert neki a WC-re kell mennie. Szemmel láthatóan nyugodtabban tért vissza. De az ilyesmi számunkra, a börtönlakók számára, most már kezdett mindennapi jelenséggé válni.

17.

Foggia után Ancona. Itt már némileg lemorzsálódttunk, mert Anconába csak egytucatnyian mentünk, valamivel civilizáltabb körülmények közé, kettesével összebilincselve, igaz, fapados, rabszállító utolsó vagonban. Az Adria déli partjain siklott a gőzös, „nordnak”, azaz északnak, ahogyan az egyik olasz rabtárs megjegyezte, akinek nem volt ismeretlen ez a táj. Ez jó jel, fiúk – ismét együtt voltunk mindhárman –, mondtam halkan, mert vagy Triesztben vagy Milánóban kötünk ki végül, ott meg van magyar konzulátus. Ezt is attól a pesti lánykereskedőtől tudtuk, akinek egyébként térképe is volt, s szabad időmben ismerkedtem is a csizmával, már csak azért is, hogy lássam, honnan lehetne leghamarabb hazajutni. A tenger nem volt valami barátságos, a legtöbb helyen haragosan hullámozott, amiről az a viszontagságos első hajóutam jutott eszembe, s nem is értettem azokat a gazdag urakat, akik, mint szüleim mesélték, majd megvesztek, ha Fiuméba, Abbáziába, netán Velencébe indultak nyaralni. Csak a téli természetben gyönyörködtem, a hegyes olajfákban, narancsban, fűgében, amiket még Albániában megismertem.

S azon is elcsodálkoztam, hogy ezek az olasz rendőrök az égardta világon meg nem szólaltak más nyelven, mint a sajátjukon, pedig volt közöttünk francia is meg spanyol, de ők csak a sajátjukon hadarták azt a legszükségesebbet, amit közölni akartak. De ekkorra én már gyakorlott tolmácsnak bizonyultam, s olyannyira megnőtt a bizalmuk bennem, hogy a dolgom végezni egyedül engedtek. Persze, én sem szerettem volna másnak strázsálni, de ha egyszer nekik ez parancsba volt adva. Útközben volt időm azon is elgondolkozni, amiről megint csak hosszú bari bebörtönzésünk idején meséltek, hogy az olaszok nagyon büszkék voltak a nyelvükre, sőt világnyelvvé akarták tenni, s ezért már a húszas években elkezdték irtani az idegen szavakat nyelvükből. Olyannyira, hogy például azokat, akik cégtáblaikon, kirakataikban jövevényszavakat használnak, megbüntetik. Mesélték, hogy a szállodásokat a hotel fölíratért 25, a restaurant-ért 50 lírával.

Eszembe jutott nagyapám is, aki viszont néhány hónap alatt megtanulta a cirill írást, s a saját, ma is meglévő igazolványát olyan tökéletesen töltötte ki, hogy abban hibát nem lehet találni. Persze ez akkor volt, amikor még reménykedett jól megszokott, huszonnyolc éve folyamatosan betöltött munkahelyének megtartásában. Én viszont ezeket a betűket nem tudtam sem megszokni, sem elolvasni. De míg az olaszok példáján töprengtem, eszembe jutott, mi volna, ha a magyarból kitörőlnék a német jövevényszavakat, megbénulna a munka, hát ki tudná, mikor kell kézbe venni a vízmértéket, a tapasztókanalat, a mi nyelvünkön a colstokot, de a spájzba se mehetett volna be anyám magyarul lekvárért. Csak az én hentesszakmám mentes ettől, s erre légy büszke, mondta bölcs öregapám. Amikor ezt a mesét meséltem, Arpádnak fölcillant a szeme.

– Nekem az apám otthon azt mondta, azért kaptad ezt a nevet, mert nem lehet még csak becézni se.

Hogy azóta ez is megcáfolódott, mint sok minden, az más mese.

Ilyen gondolatokkal múltam azt a temérdek időt, amit a vonatban töltöttünk, főleg éjjel, amikor mind ritkábban jutott az eszembe, hogy itt a tengeren még jobban forognának az energiát termelő szélturbinák, mint otthon.

A többiek meg, tudod, mivel szórakoztak? A mi gyerekkori játékunkkal, a malmozással. Mert mi kellett ahhoz? Kétszer kilenc gomb meg

egy kartonlapszerűség. Gombból mindenkinek volt, vagy ha nem, hát letéptünk. S mivel meg kellett őket különböztetni, így hát tintaceruzámmal tettünk egy pontot az ellenfelére, s indulhatott is a játék. Ezt még az örök is megkedvelték, úgyhogy ügyrendi szabályzatukat alaposan megsértve ők is bekapcsolódtak a játékba, aminek Árpád volt a nagymestere, jó kombinatorikai képessége, no meg gyakorlata is volt, még ha otthon kukoricával meg babszemekkel játszott is.

Ancona mint a legsötétebb börtön marad meg az emlékezetemben, ahol, ha kinéztél is a rácsokon, semmit sem láttál, csak a sűrű esőt. Pocsék egy hely volt, moslák az eledel, az örök meg úgy néztek rád, mint egy darab fára. Szólhattam én hozzájuk olaszul, udvariaskodva, hogy Singorare, Singorare, lepergett róluk. Mintha kőszobrok lettek volna.

Szerencsére vitt is az út tovább, egyenesen Velencébe. A városból vajmi keveset láttunk, de itt rendezett börtön volt, reggeli, ebéd, vacsora, bőségesen, délelőtti és délutáni, sőt néha esti sétával. Tonhalat például itt ettem először életemben. Társalgás, például. Azt mondtad, át szeretnél negyed órára menni a, mondjuk, 32-be, mert van ott egy ismerősöd, az őt átkísért!

A börtön közel lehetett a tengerhez, mert állandóan valami állott iszapszag és halszag keveredett a levegőben. S itt nem is akárkikkel töltöttük azt a két hetet. Többnyire tőzsde- és bankbizományosokkal. Valamennyiüket csalással, sikkasztással, hűtlen pénzkezeléssel és adóeltitkolással vádolták, ezért rostokoltak itt. Ügyvédek meg úgy szaladgáltak a fogadószobában, ahova séta közben beláttunk, mint Tiranában a patkányok.

Sötét öltönyös, mellényes, lakkcipős, többnyire zömök fiskálisok voltak, akik védeneknek a legkülönfélébb édességeket hoztak. Sőt italt is. Mi hárman, mint az ázott verebek, úgy néztünk ki közöttük, merthogy ők elegáns civil ruhát viseltek, mi pedig még mindig a szerb királyság kopottas egyenruhájában voltunk. Volt persze egy-két bérgyilkos is köztünk, de azokat a bankárok kiszűrték, nem nagyon álltak le velük egy szóra sem. De velünk igen, velem meg pláne, különösen, hogy hallották, magyarok vagyunk. Sőt egy hét elmúltával az egyik, immár távozó a behozott kockás pokrócát is nekem ajándékozta, mondván, van abban több mint három méter, még ruhát is varrhatok magamnak.

A börtönőr meg vett nekem bélést meg ollót, méghozzá azon a pénzen, amit még az albán repülőtéren kaptam. Tűm, cérnám volt, így hát a katonaruha mintájára kiszabtam az anyagot, még egy ujjas kesztyűre is futotta belőle. Ettől kezdve én civil ruhában voltam, el is dobtam a katonaruhát.

Ilyen életem nem lesz még egyszer, gondoltam, amikor ismét csak fölszólítottak bennünket, a szerb-ungarezeknek menniük kell. Udine, majd Tarvisio börtönébe. Udine szóra sem érdemes, börtön, mint börtön, közepes koszt, fegyelem. Hanem Tarvisio!

Szépen végigjártuk ennek az olasz csizmának, vagy ahogy én neveztem, szakemberként, az alsó lábszárnak az Achilles-ínétől a térd hajlatáig mindent, különösebb megrázkódtatások nélkül, de aztán itt elkezdődött a tortúra. Hogy honnan és miért és merre és megint miért, a keresztkérdések pergőtüze. És ez még hagyján, de egyszer a négyágyas cellába bedobtak egy 40–45 éves férfit. Azt mondja, őt azzal gyanúsítják, román kém. Lehetsz te tőlem, ami csak akarsz, de bennünket hagyjál békén, gondoltam.

Azt mondja, így, ezekkel a szavakkal, ő jugoszláv. Se hogy szerb, horvát, macedón, miegyéb. És még ez hagyján, de aztán elkezd, hogy ő tud magyarul, merthogy őt Jankapusztán képezték ki. Bár fogalmam sem volt, hol lehet az a Jankapuszta, eszembe jutott, hogy Debarban ezt a városnevet mintha gúnynévként emlegették volna.

– Hát mi a fenét kerestél ott? – kérdezi tőle Pali, természetesen magyarul.

– Ott képezték ki bennünket, hogy megöljük Aleksandar Karadordeviçet, a Sándor királyt.

– Csak nem azt akarod mondani, hogy te ölted meg!? – és abban a pillanatban, azt hittem, dühében nekimegy.

– Nem, Radiçot, a merénylőt ott mindjárt lelőtték, de én is tagja voltam annak a négyesnek, akiket kiküldtek Párizsba.

– Hogy kerültél te oda? – faggatja látszólag fölhevülve Pali.

– Amikor a kiképzésnek vége lett, nem én voltam a legügyesebb, jön ki az irodából, mármint a jankapusztaiból az Ivo barátom, és sír. Kérdem, mi bajod? Hát mennem köll, de nekem feleségem, kétéves fiam van otthon, egyetlen fia vagyok anyámnak, s el fogok pusztulni, meg fogok halni!

Erre mondom én, megyek helyetted. Be is mentem az irodába, mondom, én mennék Ivo helyett. Három tiszt volt bent, mindhármuknak csuklya volt a fején, csak a szemük látszott ki. Kihúzták az Ivo nevét, beírták az enyémet. Útlevelet kaptam, és indultunk Marseille-be. Ott kaptuk a pisztolyt mindannyian, de szerencsére nem én voltam az, akinek le kellett lőnie a királyt! Azt, karddal, még ott agyoncsapták.

Beleborzadtunk a meséjébe, de aztán jóval később láttam a filmet a gyilkosságról. Ahogy a király kilépett a hajóról, állandóan filmezték. Látszott, hogyan ül autóba a francia igazságügyi miniszterrel, aztán pedig ahogyan ez a Radić föllép az autó lépcsőjére, hogy virágcsokrot adjon át neki.

S abba a virágcsokorba volt a pisztoly elrejtve, amellyel a három halálos lövést leadta!

Arról nem beszélt, persze, jobb is, hogy került ide, csak annyit mondott: a francia börtönök rettenetesek. Mi se faggattuk, örültünk, ha nem kell vele szóba állni. Hál' istennek, nem sokáig voltunk egybecsukva, mert jöttek értünk, és terepjáróval kivittek az osztrák határra. Nem is gondoltam, hogy ilyen közel van, egykettőre ott voltunk, aztán kiszállítottak bennünket egy havas völgyben, és azt mondták, mehetünk. Húsz perc járás a nyári út, az kivisz egy főútra, és ott van Villach. Erről a Villachról Árpád is meg Pali is tudott valamit, annyit minden bizonnyal, hogy téli üdülőhely. A palicsi vendégek emlegették, ha kedveskedni akartak a házigazdáknak, olyan értelemben, hogy ez a Palics egy kis Villach. Föllélegezve mentünk a hóban, és el is értük az utat, amit mondtak, igen ám, de jön utánunk a biciklis rendőr, és kiabál:

– Halt! Halt! Hova?

Mondjuk, megyünk Magyarországra.

– Zurück! Zurück!

És ezt olyan határozottan mondta, hogy úgy éreztem, mintha zabla került volna a számba, ha a gazda azt mondja erre, akkor erre. Ha azt, hogy amarra, akkor amarra!

– Hát mi a baj? – kérdeztük, de ő csak integetett, hogy mind a hárman vissza: Zurück, pontosan az ellenkező irányba.

Semmit sem tehattünk, mentünk, amerre mutatta, hát a legközelebbi őrszobára. Itt már Árpád vette át a szót, mert ő tudott valamelyest németül. Látszott rajtunk, kik vagyunk.

Kérdik: – Honnan jöttünk?

Mutatjuk.

– Hogy jöttünk át?

– Gyalog, hogyan másként?

Nem így érdekelte őket, de a részleteket meg se tudtuk volna magyarázni.

Megint összekötöztek bennünket, s nem Villachba, hanem Klagenfurtba vittek bennünket, előbb a városparancsnokságra. Csak az előszobáig jutottunk, ott több tisztviselő ült, s köztük volt egy korunkbeli horvát fiú is, aki tolmácsolt. Mikor előadtuk, most már századszor is, mit akarunk, hova szeretnénk jutni, a horvát is bement. Olyan égtelen kiabálást már rég hallottunk, zengett bele az épület: – Mit akarnak? Vissza, ahonnan jöttek!

Edzettek voltunk már, hogyne lettünk volna azzá az elmúlt több mint fél év alatt, de amikor kijött a városparancsnok uniformisban, vörös arccal és dühödten, mintha csak a központi bankot raboltuk volna ki – szégyen bevallani, avagy sem –, én ott a magam százkilencven centijével és majd száz kilómmal, sírva fakadtam.

Kértem, ne tegye, mert hadbírótság elé állítanak, szüleink vannak . . .

– Magyarországra nem lehet! – kiabálta.

Később tudtuk meg, hogy Ausztria ekkor már német megszállás alatt volt, de azt semmiképpen sem, hogy ennek mi köze a mi hazamenetelünkhöz. Néma hatása lehetett a sírásomnak, mert rendőri kísérettel kivittek a vasútállomásra, aztán fölült velünk a két egyenruhás is, és irány . . . Fogalmunk sem volt, hova.

Vissza Tarvisióba!

(Folytatjuk)

HALOTT VAJDASÁGIAKAT OLVASVA

FENYVESI OTTÓ

PODOLSZKI

*

írni szeretett volna egy hosszú verset
karóba húzni a költészetet
tarkón lógni a valóságot
agyba-főbe rugdosni a jelent
írni szeretett volna egy hosszú verset
rágyújtani egy bácskai bagóra
és igazi pálinkát hörpinteni hozzá
írni szeretett volna egy hosszú verset
melynek soha sincs vége
és nem kezdődik sehol
és nehéz nyomon követni
mert mennydörgés lesz
és csattogni fog, meg villámlik majd
és a fákon csüng majd a karunk
és reszketünk majd és kiabálunk
nagyon

írni szeretett volna egy hosszú verset
karóba húzni a költészetet
tarkón lógni a valóságot

*

minek ide derrida
minek gadamer meg hermeneutika
minek unamono és habermas
feketicesen soha nem járt rejtő jenő
és a láthatatlan légió
nem volt itt soha vuduszakszervezet
nem volt forradalom és frontvonal se
csak kilóttek néhány orosz tankot
s aztán szépen elrepültek a golyák
hazamentek a lobogók és a harsonák

feketicesen néha megáll az idő
nem kell ide derrida és dekonstrukció
nem kell posztmodern
nem kellene csillagszemű múzsák
légnyomás sújtotta szavak
hosszú forró látomások
torkot karcoló ízek
nincs szoba a szállodában
nincsenek libanoni cédrusok
nincsenek pillangók
csak foltot kapargatunk a bolyhos abroszon
s néha nekivágunk az éjszakának
a tenger kopott hullámainak

feketicesen nincsen káosz és elmélet
a jövőt még nem látta senki sem errefelé
és nem tudni merre jár a múlt idő
azt mondják elment szenttamásra
az avarok is elmentek egy új vidékre
elhúztak a metafizikába

feketicesen nincs relativitás
itt minden fekete
fekete a föld, fekete a kávé

fekete a lábunk nyoma
és feketék a magyarok
fekete itt a hermeneutika
minek derrida
mindennapi abortuszunkat add meg nekünk ma

feketicsen nincs anakonda
nincsen krokodil
a gravitációnak itt más a törvénye
itt minden nehezebb
a súly sokkal súlyosabb
pillanatokra olykor megadatik
a helybenlét tökéletessége

feketicsen nem égnek a lámpák
szegénység világít az alagsorban
a mi utcánkban nem lakik semmiféle transzcendencia
feketicsen velőt göngyölnek a pácolt húsokba
itt nincsenek égisz fák
nincsenek jó végű mesék
hamis a muzsika
és felforrt a jugó hűtővizet

*

tito – forradalom – béke
beöltöztek piros ruhákba
és elpirult az arcuk
égett a szembogaruk a nagy akarástól
erőtől, elszántságtól
meg kellett váltani a világukat
meg kellett védeni a pártot, a kongresszust

mindenféle nyavalyák helyett:
tito – forradalom – béke
még több munkát és még több kenyeret
zadarból indult a staféta

vörös volt a csillag, vörös a pástétom
munkásolimpia és szalmonella
mindenben a lehetetlent kereste
gyakran érezte: túl sokat tud
másokat vádolt, számon kért
olyan dolgokat, amikben maga sem hitt

hol vannak már zsörtölődő szavai
hol vannak már a pártkönyvek
hol a régi jelszavak
hová tűnt a lelkesedés
hol a megváltás
tito – forradalom – béke

*

Sorokat találtam benne aláhúzva:

„A bombázás nemesíti az emberek lelkét, megszilárdítja az
erkölcsi normájukat.

A háború permanensen javítja az emberek erkölcsét.”

(Ho Si Minh)

*

ha majd kitör a béke
köd szítál körülöttünk
ha majd kitör a béke
elmegyünk Vietnamba
elmegyünk mindannyian
ha majd kitör a béke
levegőbe repülnek a galambok
ha majd kitör elutazunk a világűrbe
elutazunk egy hidrogén molekulába
elhúzunk a szexuális forradalomba
a tévébe, a fogyasztói társadalomba
és nem lesz katasztrófa
ha majd kitör a béke
elmegyünk Nápolyba

megperzsel bennünket a szerelem alkonya
kavicsokat dobálunk a tengerbe
ha majd kitör a Vezúv
szépen lassan megsülünk
ha majd kitör a béke
elmegyünk Saigonba és körülnézünk
ottan a dzsungelban és esni fog
és szétrohad alattunk a föld

*

kérek egy barna sört
habos legyen és podolszki
mert a világot a végtelennel
azonnal be kell szorozni
mert azonnal meg kell váltani bennünket
kérek egy pofa sört
barna legyen, és hosszú,
mint a podolszki versei
hideg és sűrű, tele torokkal

Podolszki József (1946–1986) költő, újságíró. Feketicsen született. A Képes Ifjúság és a 7 Nap újságírója volt. 1985-ben a dalmát tengerpartra, Zarába (Zadarba) költözött.

VANITATUM VERUM

Részlet

VASAGYI MÁRIA

Ahogy sötétedik, mind világosabban látom a világot.

Fruzsina

Ott képzelgett a viskó nyirkos hűvösében, az odúban, ahova az egyenruhások a sárkánysori cifra házból telepítették a maradék családot, azaz Fülöp dédapát, Jusztin nagyapát, ágyastársát, Halász Veront, Fruzsínát és engem. Furcsállottam Fruzsina szavait, merthogy messze volt még az este, a tágas délben teljes fényében pompázott a Nap. – Nemcsak látom a világot, hanem hallom és ízlelem és tapintom – folytatta a fülhasogató békabrekegésben, amikor merülőben volt a napkorong. – És látom Anna Gizellát! Jár a víz fölött! Anna Gizella jár! – sikoltozott világtalan feldajkálóm, Fülöp dédapa legkisebb gyermeke, akire apám, a folyton hajózó rábízott, amint hazahozott az Al-Dunáról, ahol a hajón megszülettem és Sára anyám belehalt a születésembe. És minthacsak összebeszéltek volna ők ketten, még napszállat előtt Fülöp dédapa elcsukló hangja is felbődült a Moszatka holt vizének bűzhegt homálya mellől: – Félix, Toncsi, Gergő, Jusztin! Ne bujkáljatok! Gyertek elő! – hallatszott a türkizkék azíliumig, ahol röpdöstem, odáig hallatszott, a cirruszi pelyhek alá, ahol könnyű illatokkal frissítöttem szárnyam suhogtatva, ahova csak elvéve értek földi zajok s akkor se igen figyeltem rájuk, mert fülem kitöltötte ezernyi neszével az édes aer, és elbódított ez az isteni kábszer. De visszaparancsolt a kenderáztató partjára Fru-

zsina vágyakozása koraszülött kislánya után, akit még a cifra házból temettünk el, és Fülöp dédapa gyötrelme, amiért soha többé nem látja fiait, akik rég lerázták talpukról az anyaföld porát. Mert eszükbe se jutott apjuk kezéhez békülni a haszontalanoknak, engesztelésért, amiért elhagyták a családot. (Háromjuk még a századvégen elszéledt a nagyvilágban, vagy fél évszázad múltán, néhány hete, Jusztin nagyapa is eltűnt, nyomtalanul, akár a le nem jegyzett gondolat, amit elirigyel tőlünk az idő.)

Ezernyolcszázkilencvenkilencben történt: Szent György éjszakáján az ártók földdel szórták be a sárkánysori gangos ház mind a nyolc ablakának párkányát, miáltal a házra szállatták a szerencsétlenséget. Várható volt, hogy hamarosan (megint) ódium éri a családot. Énekes dédanyám, Keresztes Róza, ki tizenhét gyereket szült s éppen Fruzsinnával volt várós és Frigyes nevű fiát gyászolta, két kézzel átkozódott: – Dörzsölt Viktus festett anyja, tudd meg, hogy a lányod is szajha, száradjon ki minden magja! – És amíg reggeledett és Antal, a harmadik fiú szakajtóba söpörte a földet a csődület szeme előtt, furcsa fénye támadt a sárga rögnek, mind színarany, ámuldozott a sok szájtató, mire Gergely is kifutott a maradékot összegyűjteni, de e cselekedet közben éles fájdalom hasított gyomrába, el se engedte egy hétig, azután tíz napot aludt egyfolytában, mint akinek büzenyt keverték a levesébe. Rossz jel volt az is, hogy másnap minden lábbeli eltűnt a házból, a nanulák, a klumpák és a botosok is, emiatt a cselédek kénytelen-kelletlen mezítláb etették a jószágot, csupasz talppal járták a mezőt, napokig mezítláb volt mindenki a sárkánysori házban, azon a vasárnapon Isten házat elkerülték. Fülöp dédapának viszont éjjel-nappal a lábán maradt az ünneplő cipő, mígnem annyira szorította, hogy egy meleg este levetette és az ágy alá tette. Reggel már nem volt ott, ám Antalt se találták sehol, nem várta meg öccse felépülését, hogy elbúcsúzzék tőle, úgy eligyekezett, de a pünkösdi vasárnapját se, amikor Dörzsölt Viktus, anyai ágról félig-meddig rokon lány, pontosabban Énekes dédanyám megtagadott tejtestvérének, rossznyelvek szerint féltestvérének középső lánya – rőt hajával és csorba fogaival Antal mása, hasonmagyságúak is voltak, minthacsak Fülöp dédapa magyából való volna ő is – megülte nászát Paszomány Miklós állomásfőnökkel. Még a tél küszöbén megszületett a kislány, lapos orra állig ért, egyik szeme a száj szögleténél,

másik a homlok hegyén guvadott ki. Förtelmes látvány volt, nem mutatták meg idegennek. Az Antónia nevet kapta, de első névnapját se érte meg, karácsony előtt a bölcső párnájába fulladt. Hanem Dörzsölt Lajosné Misés Klára lelkéből hamar elpárolgott a gyász, öblös hangja kirítt a templomtéri sereglet csarrogásából, a hengegés, hogy ténsasszony lett a Viktuskája, meg: dehogy ment volna rogyant tető alá redves sarkú paraszthoz. Mindenki tudta, kire céloz, a sárkánysori ház vakolatát ugyanis egyre hevesebben olvasztotta az idő, potyogó cirádáit széthordták a szomszédok, kéménye valamennyi bedőlt, emiatt szempirító füstben költötte vacsoráját a család a bordóra festett szívmintás asztalról.

A sötéttel pedig sóhajos szomorúság tört Fülöp dédapára hirtelen, mint a forróhideg, és hajnalig szorongatta. Felsírt, amint eszébe jutottak az eltűnt fiúk, szapora könnye a fülébe csorgott, majd bekeretelte a fejét a párnán, mint folyó kifutmánya a dombot. Elsőként Félixet siratta, az elsőszülöttet. Elővette a fényképet, amelyet eltűnése után két évre szakadozott borítékban hozott a postás – levél, üzenet, cím semmi, csupán a pecsét a borítékon: Chicago 1899. 7. febr. (Véletlen egybeesés: aznap temették Frigyeszt, a hatodik fiút.) A fotón Félix az omnibuszból Amerika cidri hidegébe hajol két szomorú nő között, mindkettő tiszta feketében, kalapjuk sötét strucctollát félrefújja a szél, egyikük ruhafélébe bujtatott ölebet tart, másikuk Félixet nézi szerelmesen, ám Félix – öltözéke uras, de fején furcsa kalap – nem őt, hanem a havat kapáló négy fakót figyeli, mint imént vett lovait a büszke gazda. Kocsissá lett volna Amerikában? És a nők? Sétakocsikázók a hófuvatagban? Condrák? Gazdag eladó lányok? Uruk sírjához hajtató özvegyek? És hol a levél? Talán bele se tették a borítékba? És hova lett Antal? Ő is kivándorolt volna? És ki fog úrkodni majdan a vagyon fölött, ha most nem születik fiú? Fennáll a veszély, hogy megjussolják a petróciek – látván, milyen sükebóka fiúk maradtak itthon a családban –, készségesen segédkeznek a szolgálknak és a béreseknek, mintha már a házhoz tartoznának, ha másként nem, egyelőre mint szolgálók, s túl alázatosan horgadoznak, miközben apró szemükkel szétsunynak az udvaron, és behunyorítanak a szobákba, hogy a spaletták mögé, a család titkaiba lássanak. Őt évbe is beletelik, mire a suhancár Jusztin munkára iperedik. De mintha idegen asztalról falatozna, egyszer se nézett szét a mezőn, sohase járta a határt búzaszenteléskor. Az izgulékony Marcel bölcsős-

korában szüntelen sivákolt, mígnem három bögre mákhajteát adott neki a dajka s itatta vele hétéves koráig, és úgy elcsendesült, hogy még akkor is néma volt és most is hebeg, nem csoda, hogy csak napszámoslány jutott neki, az is messziföldi, s hogyan kerekedne felül hibás természetén éppen most, hogy még mindig búskomorság nyomasztja a fél éve öngyilkosságba kergetett viselő felesége után? Márk, a váltott gyerek nem sokat ígér, az ötödik fiú, akit félrenyomott állkapcsa és légszomja miatt háromszor dugtak kemencébe, a napokra eltűnő, aki a rejtekhelyét célzó faggatásra válasz helyett agyarkodik, mint aki tréfát űz az egész világból. És jaj, Lajos! A kedvenc! Alig tízéves korában már a tartásán látszott, hogy családfőnek született, de túlságosan megszomjazott, a nagy futásban kiszikkasztotta torkát a forró augusztusi por s a nádat széjjelcsapva belevetette magát a Palicsi-tóba, és a barna vízzel szomját oltva azonnal az angyalok kertjébe szállt, s így nem mondhatta el, mit látott: Fülöp dédapa Énekes dédanya tejtestvérével, rossznyelvek szerint féltestvérével, Misés Klárával szerelembe vegyülve hevert a bozótban.

És most újabb félelem kínozza Fülöp dédapát: úgy lehet, Gergely lelke is elszáll.

De nem úgy történt. A kórságban megösztvéredett test Sarlós Boldogasszony napjának pirkadtakor eltűnt az ágyból – sokáig nem vetették be, hátha egy reggel visszatér a meggyzín paplan alá –, még langyos volt a helye, amikor Fülöp dédapa érdes ujjáival hozzáért és felordított, és meghallván az ordítást, Énekes dédanya a díványra ledobbant, ezt is elparancsolta tőlünk az Úr, kiáltozta teli torokból, kapkodó lélegzése és sikkantozása jelezte, megindult a szülés, pedig koránlották az időt, vajúdott és siratozott, kíméletlenül váltakozott a kétféle kín, versengett egymással végkimerülésig.

Még aznap megszületett Fruzsina. Csodálták, mily hatalmas és fekete, a szemöldöke összenőtt, sűrű haja a vállát fedi, szétfigyel, szemét forgatja, nyakát, karját, ujjait tekergeti, mint egy táncosnő, és a közelállók hallották, hogy sírás helyett ismeretlen éneket láláz, megilletődve figyelték akkor, és rámosolyogtak a szülésnél segédkező s a döbbenetből ocsúdó asszonyok, jé, a királykisasszony, hogy illegeti magát, és virágos élelet jósoltak neki.

Kamillaszüret volt, amikor tizenötödik születésnapján Gergely megtalálta Antalt Óbudán. A házak minden szabad zugában és az udvarokon

száradó székvirág illata nemcsak a külvilágot, az udvart, a gangot, hanem a szobákat, kamrákat, padlásokat, sőt a fészereket is olyannyira uralta, hogy beleszédültek a lakók. Levesük, kenyérük, minden étük kamil-laizú volt. Mint odahaza, a Sárkánysoron. Gergely úgy érezte, az otthoni illat, jóllehet már egy fogalmakon kívülre került távoli világ tartozéka, valamilyen csoda folytán ebben, az itteni áradatban, a való létben intő jelként leng napokig, sőt, meglehetősen örökre itt marad. Antal, az ötvös-segéd átérezte öccse szorongását, s hogy a fejlődő pszichében nehogy kárt tegyen a lelkifurdalás, ismervén öccse filozofikus hajlamát és bé-késen szorgalmas természetét, beíratta a budai fiúgimnáziumba. Ezzel Gergely, a jeles diák élete új irányt vett, mint a vándoré, ki utat változ-tatva ellenkező égtájnak fordítja szekere rúdját, hogy amott is kitapasz-talja a világ változását és a világváltoztatás előtte ismeretlen módjait. Ám a pesti biztosító feltűnően halk szavú és finom modorú hivatalnokaként Szókratész és Kant bölceletébe merülten alig vette észre maga körül a világot, amikor kilencszázhatban benősült egy Rákosligeten ideiglenes tanyát vert artistacsaládba, kisebb örömház-félét is tartottak, emiatt Antal, a fivér, tekintettel feleségére és annak jó nevű pesti családjára, megszakította kapcsolatát öccsével, azaz csak évenként, hús-vét másnapján találkoztak – titokban – a Margitszigeten. Gergely, miután a biztosító az úgymond félig-meddig prostituált család miatt el-csapta, egy ideig a mutatványoknál segédkezett a cirkuszban, egyetlen órára se hagyva egyedül feleségét, Agrippát, a lovarnőt, a cserepoveci ujjur lovász és Pemete Borbála mosónő, az artistacsalád egyetlen min-dennapi és tisztességes foglalkozású tagja (hatévesen egy mutatványnál súlyos sérülést szenvedett) apró termetű leányát, mivel Agrippa, feltűnő jelenség, egész Európa férfiszemeit magára vonta, mert amilyen parányi volt, annyi látnivalóval örvendeztette a kíváncsi tekintetet, elég csak sűrű fekete hajbokrát említeni, amint ragyogóan, mintha gyémánttal tűzdelték volna tele, vagy méternyi hosszan húzódott a földön a kihívóan szép s csaknem póre termet után, miközben Agrippa a lovak között sétált a porondon ostorát csattogtatva ujjur módra, egészen más hangot adva, mint a világ többi ostorcsattogása, amikor meg sebes lovaglás közben arcát és testét eltakarta, majd felfedte a hajlepel, mint ágon ülő virágot a levél a viharzó szélben, akkor már minden mozdulatát – a lóról lóra ugrást, a kiterjesztett karral a körbeszáguldó széllábú fehér kanca

hátán pipiskedést, aminek látványába még a lovak is beleborzongtak, oly fenséges volt – a férfi publikumnak a dobpergésen többszörös erővel átütő mély sóhaja kísérette, mindettől pedig Gergelyt fejjöröcs kínozták, és el-elkapta az otthon szenvedett súlyos betegség. Hamarosan az egész artistafamiliát elvitte a tífusz, szinte egyszerre hullott le a porondról az egész ensemble, és tűnt el a foltos sátor alól örökre – Gergely ment el utoljára –, azt se tudni hova hantolták őket a prágai kültelki temető legszélén. Hanem Antal pályája felszökött! Ritka madár díszlik így violaszín égen, amelynek csendjét, in speciem, belátható időig sem felhő, sem villámcsikkanás meg nem zavarhatja. Cukkerpikszlibe került, állapította meg idehaza a család jóval később, a Fruzsina színházában megforduló mutatványosok elmondásából következtetve, ugyanis ők mindig új adatokkal rukkoltak ki a pesti fiúkról, ahogy nevezték őket, s jóllehet Fruzsina, akkor már elmaradt lány, tudta, a Kőkecske híres ínyencségeiből faldogálva rögtönzött mesékkel tartják ébren a házat akár fél éjszaka is, szívesen befogadta őket, legtovább ő hallgatta a történeteket, miközben fáradt talpukat a gang selyemtégláin hűtötték, és sokáig őrizte a magukkal hozott század eleji pesti újságfotókat, amelyek a rákosligeti artistacsalád világhírű mutatványait örökítették meg, a háttérben Gergely csontos arcát lehetett felismerni előreugró hegyes álláról, szétálló füléről. A Pestről jött zsonglőrök feje, Csütörtök Marci ekvilibrista, művésznevének Csuma állítólag a rákosligetiek legidősebbikével, valami Kelemennel együtt tanulta a szemfényvesztést a bécsi nagycirkuszban (egyiküknek se ment valami jól a bűvészkedés, abba is hagyták), s így Antáról is tudott egyet s mást. A petrőciek persze igyekeztek megkaparintani tőle Antal címét, hogy mielőbb felkeressék, de nem adta oda nekik, mire ők kihasználták a bódulatát, amikor is egy tavaszi éjszakán a krápfliit sütő Fruzsina óriási lábában és kövér kezében gyönyörködött hajnalig, ahogy a tésztát a sercegő olajba csúsztatta, majd a fánkokat, mint remekét az építómester, gyengéd mozdulattal külön-külön tőrökupolával ellátta s az egészet a csigamintás üvegtálon bámulója elé szolgálta. (Pedig Fruzsina akkor már elígérkezett Grünberg Pálnak, a vastag okulét viselő, vaksinak csúfolt vidéki újságírónak, mégis kellemes bizsergés futkározott egész testében, hogy magán érezte Csuma Márton perzselő férfitéketét.) Ezalatt a petrőciek végzetes pusztítást vittek végbe a cselédszobában, ahol Csuma Marci szokott volt

alvóhelyet kapni: minden holmiját széthányták, a tűznyeléshez elengedhetetlenül fontos drága zsirokat a falra kenték, szétépték a műorrot és a kóchaj-parókát, amely a bohócszámokban felismerhetetlenné változtatta a művész úr robusztus alakján a szoborszép fejet, majd a pipacs és kácsapanacs színű pojácaöltözéket, a salátazöld kajla kalapot és a többi holmit enyhe utálattal az asztal alá csapták, mint a disznó belét a böllér a mosóasszonyok dézsájába. Természetesen semmiféle címet nem találtak, hanem magukkal vittek egy angyalfejú mellűt, Csuma Marci egyetlen emlékét az édesanyjától.

Az eset után a cirkuszosok nemcsak hogy soha többé nem lépték át küszöbét – s ezzel megszakadt minden szál, ami a Pestre került fiúkkal összekötötte a családot –, hanem ócska tréflinek álcázott rablótanyának nevezték a Kőkecskét fél Európában mindenütt, ahol csak megfordultak, amelyet a haramiavezér, egy rémnő, idomtalan, rút fánksütő tart, aki áfiumot kever a tésztaiba, hogy büntársai a mámoros vendéget gyalázatos módon kizsebeljék, legdrágább holmiját és munkakellékeit szétszaggassák, bizalmával visszaélve őt magát orcátlanul megcsúfolják. Fruzsina, valahányszor fülébe jutott e piszkos beszéd, az asztalra borult, és nagy piros foltokat festett nyakára a széken.

A messzire szakadt fiúkról legtöbbit Fülöp dédapa doboza tartogattott. Ragyogóra subickolt férficipő rajza volt látható a fedelén, fölötte írás: *élite* – soulier boutique – Etienne Fontaine. Alatta: Roanne. 1928. Február végén fedezték fel Fülöp dédapa rongypokróccal takart fekhelye alatt, de már erősen égetett a május, amikor Fruzsina bólintására – Fülöp dédapa éppen sütkérezett a viskó előtt – megoldottam a horzsoltszerű püspöklila dobozt átfonó madzagot. – Ne lármázzatok, hagyjatok pihenni! – hallatszott kintről Fülöp dédapa elfáradt szava. Megdöbbenem. Rájött a szándékunkra! Mindig is éreztem, hogy gondolatolvasó! – Na mi lesz? Ne teketóriázz! – parancsolta szokatlanul ingerült hangon Fruzsina. De akkor figyelmem az ajtóban álldogáló Ivánra esett. Hívott. Grimaszt vágtam: nem érek rá. Valószínűtlenül csúffá torzított amúgy is rút ábrázatom látványán megütközve ijedt arccal fordult a mocsár irányába. Akkor láttam őt utoljára. – Mit nyavalyogsz? Nyisd már ki! Mi van benne? Papírok? Mifélék? Mondod, hogy ismeretlen kézírás? Olvasd! – szegezte rám fakó tekintetét Fruzsina, és hatalmas testével eltakarta az ajtót.

A doboz üres volt. Édeskés émelyítő szag áradt belőle, mint a süteményes tálcáról. De Fruzsina, kíváncsi természetű lévén, most feledni látszott bánatát és türelmetlenül pislogott, s én, enfant terrible, képzeletem szorítására elsősorban sohase látott dolgokkal, sohase hallott eseményekkel iparkodtam világot teremteni a vak szemek mögé, elegyítve a családban elejtett szavakból felsejlőt a lehetséges végtelenjéből kiemelt esetlegessel, így ötvöződött a valótlaniságból való – ahogy Iván szokta volt mondani: vanitatum verum –, amit a tényleges létben elnyelt a sorsszerűség ingoványa. Bárcsak Iván is hallaná, szorult össze a szívem, nem is tudom, miért, és úgy éreztem, valóban az ajtónál ólálkodik, pedig akkor már a Moszatka túlpartján járt.

Nem emlékszem pontosan, miként hangzottak azok a történetek, a dobozban bozsongó, a kitalált családi levéltárból eredő mesék, vagyis nem létező adatok kiegészítői, az adalékok egy másik, meg nem élt életből. Talán az alábbi formában, minorem rerum commutationem efficerunt, egy kis változást hoztam létre a dolgokban.

ÉJSZAKAI FELJEGYZÉSEK, 1999 (III.)

G U L Y Á S J Ó Z S E F

Nincs víz! Nincs víz! Mint barom a száraz vályúnál, az égre bődülünk.

Ezt a szemenszedett, ravasz, de bárgyú, hamis (ez a legkevesebb), kisöpört, üres és hazug, kifőzött, kimosott, kicsavart, szalma, hatóles buta, cinikus vagy kontra, mindegy, ugyanaz, nem segít, röhögtető, sírnivaló, kivert, fecsegő, még egyszer: fecsegő, genyős, hülye, de álhülye ám, cefrébe való, vagy abba se, önkiző, poszt, vértelen, csikarást okozó, onanizáló, hitvány és ostobán fennhéjázó, szellembakós századvégi magyar költészetet szeretném én semmissé tenni, elúsztatni a semmibe, ahová való . . .

Munkámnak ezt egy kicsi, de fontos, nagyon, életbevágóan fontos részének tartom.

Igen, tudom, mondtam is már, hogy van itt valami, ami gyorsan, nálam sokkal gyorsabb tempóban és hatásosabb módon fog végezni velem, evvel a költészettel, limlommal, evvel az egésszel: az Idő. Mégis, ezt is mondtam már valahol, talán egyik elmúlt bűnös életem során, én nem akarok kimaradni belőle, dicső, szép és halálos, mert megölnek érte, ezért. No meg, ezt is mondtam, kár volna mindent az időre hagyni.

*

Május 8.

A jobb kéz és a bal kéz. A NATO-legények, a vidám, örökké mosolygó, pozsgás arcú, kedélyes NATO-legények, Clinton, Tony Blair stb. drága enyéimmel karöltve eltaposták, letarolták fényforrásainkat. Ám-

de, evoé, humanizmus címén most fényt küldenek nekünk! Urambocsá!, táncsak nem avval a sanda szándékkal, hogy imánkba foglaljuk őket testvéri jóságukért, és koccintsunk az egészségükre? Nehogy már, drága kis nemzetem. Ekkora bolondnak talán nem nézel engem? Vagy azt a látszatot akarják kelteni az urak, hogy ehhez a fénygyilkoláshoz nekik az égvilágon semmi, de semmi közük sincs?

Délszláv mostohatestvéreim elismerő vállveregetését pedig véletlenül sem kívánom ezzel kiérdemelni, ezt meg ők tudják meg.

*

Túrós tészta (csak nem olyan, amilyenre e szó hallatán gondolsz, és „mászkos” is, ahogy anyám nevezte az elfőtt vagy elázott tésztát). Most spórolják össze a szép nagy karajt finom zöldbabbal, amit május 1-jén adtak a nyugdíjaskonyhán. Egy héttel előtte s egy héttel utána spórolják ki a csakugyan ünnepi, felséges ebédet. De akkor milyen ünnepi ebéd? Kész átverés. A leves is „sohavízbe”, szintén ahogy anyám mondta, Fidelinka tésztával, vagyis tojás nélkül. Így ámítanak bennünket. Mindenki tudja, aki nem hülye, de tán még az is, hogy – érték szerinti sorrendben mondom – a tojásos, a krumplis és a túrós tészta – tudom, volt benne részem – a szegény ételek közül felénk a legszegényebb étel a világon. De van aki szereti, hallom. Hát szeresse. De az vagy hülye vagy nosztalgiazik (ami ugyanaz), divatozik, okoskodik, mint a puliszkával, mondom én (meg lehet, hogy csak túrós tésztának hívják, de nem az). Hát csak ázzon és iázzon. Nem tudja, ne is tudja meg, de még megtudhatja, mi a szegénység.

*

Ha ezt túléljük, elmondhatjuk, hogy mindent láttunk, ami az ember most, ma, eddig, de ahhoz sem kell sok ész, hogy kitaláljuk, milyen lesz a jövőben, a kopogtató harmadik ezredben. Kevesen ezt mind mindig tudták. Most mégis csodálkoznak, csodálkozunk.

Villanytalan május 9-e, este.

*

Tán ezt érdemeljük? Vagy ennél még sokkal nagyobb rosszat? Rémelem. De – a nagy és örök „de” – a büntető nem angyal. Ő sem különb. Ő sem érdemel jobbat, mert nem jobb nálunk. És nem is okosabb. Nem jobb, nem okosabb és nem is szebb. Mert szépnek egyenesen állat.

*

Egyik szomszédom ma délelőtt feltalálta az áram nélkül működő rádiót, akarom mondani, ő is feltalálta. Most a békebelinél is hangsúlyosabban, erősebb, magasabb fokon hallgatja kedvenc állomásait. Az ilyen hangerő miatt nemrégén sűrűn kérvényt kellett benyújtani hozzájuk. Valójában talán itt kezdődik a háború, itt lent, tőprengek el.

*

Május 10.

Tegnap Konrád Györggyel beszélgetett a riporter az *Aktuális* késő esti műsorban . . . Az igazság az, hogy én Konrádot szocialista- és szocializmusellenes nézeteiért sose kedveltem igazán. Most Konrád minden szavával egyetérték! A Pali riporter belevörösödve hadart, magyarázott, ellenkezett, valószínű a háttérben lesekedő, nyitott fülű és szemű „gazdái” miatt. Heller Ágnes lesöpörte az asztalról Konrádot, mondta nekem ma Mirnics Károlyt a utcán, ahol találkoztunk. Ő ugyan nem látta a műsort, de valaki elmondta neki, mi történt az este, hogy s mint. Az a . . .! – kiáltottam fel. Mirnics elképedve nézett rám. Egy pillanatig mozdulatlanul állt, mintha azt várná, hogy megnyíljon a föld alattam, és elnyeljen. Egyébként Heller Ágnes jelen sem volt azon a beszélgetésen, mondtam neki később, hogy Konrádot háborúellenes véleményével lesöpörhette volna az asztalról, magyaráztam neki kicsit már lenyugodva, a tévériporter csak „megidézte” az egykor nagy marxista, illetve Lukács-követő, Lukács-iskolás, ma egyéni, „külön hangú” filozófusnő szellemét (egyéni filozófia, mert az a fontos, de mi az? Haszontalan, üres bölcsekedés!), aki a bejátszott filmrészletben magához hű stílusban, magasröptű, igen zavaros, komplikált, nehezen érthető fejtegetésében a NATO Jugoszlávia bombázása mellett nyögdecselt, filozofált, azt kivettem valahogy, a létfontosságú magyar részvételt helyeselve és erősen hangsúlyozva. Affektált, nyögő, nyöszörgő, nyávogó beszéde, zavaros okfejtése közben egyszer – hogy sikerült neki?! – világosan, félre nem érthető módon fejezte ki magát, ilyen: Gyáva népek nincs hazája! Mit szól ehhez? – kérdezte a Pali az író. Ekkor Konrád György Áginak nevezte Hellert. – „Az Ági?” – mondta. Kicsit eltűnődött, s mintha sajnálkozva csóválta volna a fejét. A végén láttam, tétovázik, elfogadja-e a háborúellenes véleményével zavarba ejtett és

rendkívül felbosszantott s még akkor is szinte pulykavörös riporter felé nyújtott kezét.

Heller Ágnes, akit Konrád Áginak mondott, mindkét tudományával ülhet: úgy a filozófiaival, mint a politikájával.

Gyáva népnek nincs hazája. Hogy hangzik és mit jelent ez ma, 1999-ben?

Nem Nagybányai Vitéz Horthy Miklós kora ez! Vagy még hátrább: és nem a bideres, zsinóros, pörge és a millenniumos, szép piros, kukacos sem, Mári nénje, ébredjen!

Ady, József Attila és Veres Péter után vagyunk, helló, madám!

Nem kezdjük tán mindig előlről, mint a gyerekek?

Vagy igen? Mindig mindent előlről, Ágnes asszony?

Azt tudom Major Nándortól és – másképp, de talán ugyanazt – Goethétől is, hogy: Mindennap meg kell vívni a harcot. De vissza 45 élettire (vagy még előbbre, mint Antall), mintha közben semmi se történt volna?!

*

Május 11.

Körülöttem körös-körül halotti csend. Mintha mindenki elment volna hazulról . . .

Ezt a csendet szerettem én annyira körülöttem, kívül és belül; mindig nagy zűrzavar és lárma volt belül, bennem, amit nem szerettem. Mint lázas betegnek a vizesruha-borogatás, úgy kellett nekem a csend, a béke. De tudom, sajnós, e belső békétlenség nélkül lehettem volna minden, csak egy nem, ami vagyok, ha vagyok, és ami voltaképp nem is akartam soha lenni: író. De most ez a síri csend . . . Áram, víz nincs. Süket vagyok hírek nélkül. Semmiről sem tudok. Mindenki hallgat, meghalt. Néha az egyik szerb (újságíró) szomszédom bekapcsolja a sebtében összetákolat batériás rádióját, füttyül, recseg, ropog, jajgat. Tétlenül várakozunk valamennyien. Várjuk a véget vagy hogy jobbra fordul.

Gyerekek visítanak valahol, de nem úgy, ahogy szoktak. Mint egykor mink, sejtelmük sincs szegényeknek, mit kapnak most, egész életre szólva.

*

Május 12.

Mondom M. kisasszonynak: én nem nézem valami jó szemmel, amit maga mostanában csinál. Mi az, hogy „lélekbeszét”? És a többi gonosz kitalálás vagy lágyeszű képzelődés: horoszkóp, csillagjóslás, bioenergia, inkarnáció? Ha csak azt nézem, hogy mindez vallási szemmel a sátán manipulációjának minősül, és maga nagyon hívő lélek, kimeríti az isteni törvénykönyv szerinti bűn fogalmát . . . Elhiheti, ez a sötét középkor, újra. Úgy látszik: egyik fele lepörgött, a másik fele, a második félidő most fog lejátszódni, száz évek múltán.

S ha ehhez még hozzáadom, hogy lélek nincs is – vallási értelemben? Lélekbeszét! Olyan ráolvasás. Másul: imádság, imagyógy, szenteltvíz.

*

A vallás egy és egyféle világnézet. Ezenkívül tehát, tudjuk jól, van még számos látásforma. És nekem és szerintem közülük bármelyik meggyőzőbb és elfogadhatóbb ennél a napjainkban mindent elzárító vallásinál.

*

Egyszer azt mondtam: Symposion – Tolnai világlapja. Most azt mondom Emesével együtt: *Palics és környéke* – Tolnai új világlapja.

*

Értelmetlen dolog a Matuska-félékkel interjúkat készíteni. Értelmetlen, mondom, de holnapja még lehet, mármint Matuskának s ezért riportereinek is, akiknek magyaráz, magyarázhat, meg a bebetetett olvasóinak. De nekem nem, az száz. És találnak benne valamit kérdezőtől, beszélgetőpartnerei. Matuska fogja az aktuális magyar vonalat, a hivatalosat, de bűdösül. És ez üdvözítő lehet számukra: kérdező, kérdezett, olvasó számára, mindenkinek körülötte.

*

Május 14.

Nádas Péter, mint szálkakereső. Nádas Péter író, politikus és társadalomtudós az újvidéki *Magyar Szó* által közölt indulatos, sőt mérges kis glosszáját olvasva jegyzek: Más, számomra ismeretlen eredetű „tartozását” Konrádnak – erős a gyanúm, hogy ilyesmi forog fenn – véle-

ményem szerint nem most, itt és nem így kellett volna „visszaadnia”. Konrád György „emlékezet-kihagyását” emlegeti – ami valószínű az írónak pártjával, az SZDSZ-szel a NATO melletti bólintására vonatkozik (Magyarország dicsőségére a NATO-ban). Konrád tudhatta volna, mondja Nádas, hogy a NATO nem egy kimondott „hölgykoszorú”. Ez igaz. És csakugyan tudhatta volna. Jó lett volna, ha tudja, ezt mondom én is. Tudta vagy nem, voksolt. Tévedett? Azt hiszem. De Nádas is téved. Mert mégis és mindenképp – s itt lóg ki valami más eredetű, gyanús „tartozás” lólába – Konrád a Jugoszlávia elleni NATO-háború ellenzéséért, mégis, akkor is és mindenképp, ez józan ész számára világos kell hogy legyen, dicséretet és nem dorgálást érdemel! De – elismerem, ez nagyon messzemenő rosszindulat Nádassal és túlon túl elnéző a másik íróval – ha Konrád konkrétan csak ezt a háborút ítéli el és ebben akármilyen megfontolás vezet (ami esetleg lehet nagyon szomorú tény sokak számára) és nem az egész NATO-bandát, akkor is, mégis és mindenképp, mint a diplomáciai megoldás abszolút híve, reálpolitikus, ha kell, és a végsőkéig pacifista, igazat kell adnom Konrádnak, ebben (a rosszabbik) esetben egyet, egyszerűen.

Változott, változhatott-e ezzel Konrád világnézete? Nem hiszem. Konrád szerintem lényegében maradt, aki volt – lesz még alkalom erről szólni, most csak annyit: számomra a szocialista gondolat rossz kérdezője ő. Nem változott, de ebben a kérdésben láthatóan kritikát és önkritikát gyakorolt, Saulusból Paulus, NATO-hívőből NATO-ellenes emberré vált. Ezt hiszem, ezt engedem magamnak hinni. És ez nagy dolog. Érte nem fejmosást, hanem dicséretet érdemel. Igazában csak az szidhatja, akinek más, nem idevaló, régi számadása, elszámolnivalója van, lehet az íróval, mert ennek olyan íze van, bizony. S ha Nádas szálkát keres, mert ez az, akkor tessék, mutasson fel valamit, egy szalmaszálat legalább, ami erre a kritikára feljogosítja.

Mert Nádas Péter író fölemelte-e szavát a NATO ellen akkor Konráddal és pártjával, lényegében pedig szinte az egész Magyarországgal szemben? Ha most szálkát keres „gerendatöréskor”, akkor, újra mondom, mutasson fel legalább egy szalmaszálat, melyet a NATO Magyarország nagyon rafinált módon történt „birtokbavételének” az útjába tett! Ha ezt az írását az újvidéki napilap, a *Magyar Szó*, nagyon helyesen

átvette és sietve közölte, biztos vagyok, hogy azt a másik írását is róptében közölte volna, ha nem is mindenki, de sokunk örömére.

*

Május 15.

Az írott gondolat, a vélemény egyik próbája a megjelenés, a nyilvánosság. Hitelére nem garancia, azt nem mondom – annyi minden hülyeség, hazugság, téves információ megjelenik napjainkban – de valamilyen próbája mégiscsak. Miért mondom ezt? G. L. volt újságíróval beszélgetünk, vitatkozunk. Okoskodó, nagyon erőszakos, rámenős, mindenre képes, mindenre kapható, a hazudozástól egyáltalán nem riad vissza. Különösen ha rájön, mint most. Tudom, ismerem és most is látszik, napnál világosabb, hogy ezt a tulajdonságát, rossz szokását gyakorolja velem a témában, a pillanatnyi siker érdekében mindent összehord, hetet-havat, hazudik, blöfföl, gesztikulál (már ez nem tesz), beszél süketen, vakon, tehát se lát, se hall, hamis adatokkal operál, csakhogy pillanatnyi győzelmet könyvelhessen el magának. És nem kell neki tömeg, a jobbik „eset”, egy személy is elég, úgy látszik, a lelkét kíméletlenül gyöttrő gonosz éhség kielégítéséhez. Írd le és jelentesd meg, mondom neki, akkor majd elhiszem, hogy komolyan beszélsz. És természetesen meg fogom válaszolni. Írd le és jelentesd meg vagy hagyjuk abba rögtön, mondom neki újra, most már hangosabban, mert mintha nem hallana, mondja. Nyilvánosan, veled csak a nagy nyilvánosság előtt vagyok hajlandó vitatkozni. Könnyű így négyszemközt cáfolhatatlan igazsággként ostobaságokat állítani a pillanatnyi haszonért, amit tőlem vágsz zsebre, mert hiányában vagyok bizonyos adatok, tények ismeretének s bár logikátlan logikád felborzol, kénytelen vagyok, ha nem is igazat adni, de hallgatva elfogadni vagy csak tagadni, érv nélkül, fejet rázva tagadni és tagadni. De G. L. volt újságírónak, úgy látszik, ilyen és ennyi haszon is untilg elég. Ennyire kisszerű és igénytelen.

Nos, ha így szólok, ezek a vitatkozók, mert elfelejtettem mondani, van a körömben néhány ilyen, de azért nála könnyebb esetnek számító beteg lélek, a legtöbben elcsitulnak, befogják a szájukat vagy kis szünet után lehülve másról és másképp kezdenek el beszélni. Abbahagyják, de ha mégsem, akkor én fordítok, fölvetek egy mindenkor hálás témát, az

időjárás témáját, megkérdezem: milyen idő lesz holnap, kedves barátom? Lesz-e eső? (Nem háború, csak eső.)

Így állok én ezekkel a „barátaimmal” és cáfolhatatlannak proklamált igazságaikkal a magánplaccon.

*

Jó lap volt az az *Iffúság*, azóta is csak süllyed, romlik . . .

Vajda Gábor úgy beszél, mintha azt várta volna tőlünk – most utólag, hogy azt írtuk volna akkor régen abban az újságban, az irodalmi rovatban és máshol . . . például ilyen című és tartalmú írásokat, hogy „Le a szocializmussal!” Úgy felelne meg neki az akkori *Iffúság* most, máma. Nem írtunk, nem írhattunk és, képzelje el, nem is akartunk olyanokat írni. De vajon ő, Vajda Gábor, hol volt, mit csinált „tavaly”? hogy ne mindig a közmondásos égzörgést említsük.

*

Vajda G. egy igazi Loósz . . . De vannak itt rajta kívül többen kiváló Loósz Istvánok.

*

Arany után vagy mellette, de kicsit modernulva, általában elszakadva Petőfi, Arany költői világától, Vajda János áthozta a verset, a magyar költészetet a XIX.-ből a XX. századba, kezét fogva Adyval. De itt van Vörösmarty! Vele Vajda több rokonságot mutat, mint az említett két óriással. Igen, Vajda talán a harmadik óriásból indult ki a népi Petőfivel és Arannyal szemben, úgy gondolom az érett, késői Vörösmartyból, mert vele nyilvánvalóan több rokoni vonás, stílusra vonatkozó és gondolati alapvonás köti össze, mint Petőfiékkal.

*

Vörösmarty . . . Ha jobban megnézzük, csuda paraszt, paraszti, parasztos egy név! Sárga partok, vörös partok. Ludason, de Palicson is van *Sárgapart* nevű vízszéle. Sárga, agyagos partokról van tehát szó, meredek, Ludason partifecskés. De ezek szerint van vörös-agyagos part is, kell lennie, tehát van vörös part, remélem, hiszem hogy vannak vörös partok is valahol a magyar földön, a part pedig tudjuk, mart is, lehet mart is (Martonos – Kanizsán errébb, a Tisza mellett), és biztos, hogy paraszt elnevezése a partnak. Vörösmarty – nagyon fennköltén hangzik,

nemesi csengése van, de szerintem tiszta paraszt, mert hiszem, hogy ilyen eredetű.

*

Íme, mire képes a magyar szofizmus és demagógia!

*

Te kutyaszorítóban vagy, drága kis nemzetem, hogy finoman fejezzem ki magam. Egyik oldalon ott a NATO, másfelől itt vagyunk mi (másokkal), de ez téged, látom, nem zavar . . . Nem választhatsz, teret kell adnod a romboló, halálos terhükkel felszálló gépeknek. S ezért senki mást nem okolhatsz, mint önmagadat. Tehát magadra vess. Én ebben tiszta vagyok. Halálos rettegésben ez néha megnyugtat és szomorú büszkeséggel tölt el. Kutyaszorítóban vagy bizony, arany kis nációm, és ezért, újra mondom, csak magadra vethetsz.

De hogy mindezt tudd, látom, kicsit buta vagy, és tudva, hogy bevalld, ahhoz meg gyáva.

Hát majd én segítek . . .

De azt tudom isten, nem köszönöd meg.

*

Nekünk Ady kell vagy Mohács!

*

Ki hol él s hogyan – „híd alatt, híd fölött” – tisztelet a kivételnek, ha van, aszerint gondolkodik.

Adyt is (mint a jóelőbb említett árvízveszélyt) mindenki a saját helyzete és kultúrája szerint ítéli meg. Mindenki olyannak látja – általánosítható igazság – mint amilyen ő maga: a hívő vallásosnak, a szocialista szocialistának, a jobboldali elme jobbosnak, a baloldali balosnak, a szoc. dem. szoc. dem.-nek, a kispolgár pedig, ha tanárnő is, a többségi kurzus szerint . . . Milyen is lehet még Ady? Egyáltalán: Milyen is Ady? Ady minden és ezek hallgassanak!

*

Nekünk Ady kell vagy Mohács, nem Péter, de Nullaházi!

*

Szeretném kétségbeejteni azokat a kritikusokat, akik úgy mozognak az irodalomban, hogy „fejlődéslíra”, „nem fejlődéslíra”. „Nem fejlődéslíra.” Mi is ez? Mit jelent? Jót, rosszat? A kérdés formális, mert itt, ebben az esetben rosszat, nagyon rosszat, elítélendőt jelent. De ki az, aki a „fejlődéslírát” mint követelményt meri említeni, felhozni, előírni? Költészetről lévén szó, s még ha valami ősi költészeti elvnek, alapelvnek is látszik, de egyáltalán nem az, mert honnan volna, hogy lehet, hogy tud, hogy mer valaki ilyet mondani és megkövetelni ott és ahol a szabály, hogy nincs szabály? Honnan veszi, hogy hallotta ezt a kritikus úr? Számára a vers az semmi, ellenben a versek, illetve a költészet valamilyen fejlődésrajza!

Erre lehetne azt mondani, hogy magas színvonalú butaság, hozzá nem értés.

A költészetben egyébként, hogy kissé beavassam a tanár urat, mindent lehet, az igaziban, lehet és szabad, csak nem mindenkinek, még „nem fejlődéslírát” is.

Ez a költészet nagy titka általában és külön minden igazié.

*

Kosztolányi nem volt korának, a Magyarország alatti Magyarországnak igazi szószólója. Lengették az onnan jövő hullámok, illetve az efféle erős irodalmi áramok, de mint például Déry Tibort, őt nem tudták, lényegében sohasem tudták kimozdítani polgári (kispolgári) mivoltából, mélyen, tartósan megingatni úri eredetét. Az *Édes Anna*, főműve, valójában ihletett, nagy ihletű önmaga fölé emelkedése volt. És valószínű az akkori általános divat szerint való, kénytelen-kelletlen kilengésnek köszönhető. Úgy gondolom, hogy a korabeli, nagyon erős, elkötelezett, proletár irodalmi kurzus, gyakorlat ráfogta, behajtott. Mert Kosztolányira nem jellemző az *Édes Anna* attitűd, ez a „leereszkedés”. Ezért merem én a bal felé való szép kilendülésének mondani ezt a regényt.

*

Zákány embergyűlölő volt, írta róla valahol nemrégén Bori Imre. Az volt, az lehetett? Nem, biztosan nem! Az viszont lehet, hogy Borinál jobban gyűlölte – elég oka volt rá, lehetett, mert bizony lehet, nem olyan nehéz rá okot találni, mondjon ki mit akar, és tudja meg Bori Imre is, ha eddig nem tudta (dehogynem tudta!) – szóval lehet, hogy

gyűlölte, de lehet, hogy jobban is szerette az embert Bori Imrénél. (Mondjam azt, hogy aki nem gyűlöli, nem is szereti igazán? Ez így talán nem áll. Catullus azt mondja: Odi et amo = gyűlölet és szeretet, egyszerre, egy időben. Ez a pszichológiából ismert ambivalencia-jelenség. S ha én most féltudású és negyed tudományos gondolkodó, sok igazi nagy gondolkodó által bátorítva, de bátortalanul ebből azt vonom le és kapásból definiálom, hogy a vers, a költészet lehet valamilyen, az ember iránt érzett ambivalens tartalmú megnyilatkozás?) Folytatva az előbbi gondolat menetét: Tudom, mert ismertem Zákányt, elég jól ismertem őt. A verseit szintén ismerem s értem sokaknál sokkal jobban, bár még ma sem eléggé. (Azt gondolom most, hogy sajnós a kritikusnál, igazán sajnálom, hogy ilyet kell mondanom, a kritikusnál majdnem mindenki jobban ért, nem a költészethez [az elmélethez], azt nem állítom, hiba volna, de a vershez biztos és jobban is érti a verset.) Minek alapján állíthatta a mondottakat Bori Zákányról? Nem tudom. Életművéből szerintem nem olvasható ki, nem vonható le ilyesmi. Egy-két vers, verssor, elejtett gondolat, életvitel és más alapján talán? Viszont hasonló módon, töprengek tovább, például Petőfit is embergyűlölőnek, de kétszer akkorának lehetne mondani, hogy csak egyet említsek, *Az örült* című verse alapján. Petőfi az örült bőrébe bújva mond igencsak lesújtó véleményt, ítéletet az emberről. Evvel és természetesen még sok más versével kapcsolatban lehetne, lehetnének ilyen és hasonló, de semmiképpen nem általánosító levonásai az olvasónak, bárkinek.

Szegény Zákány Antal! Te, aki annyira tudtad tisztelni és becsülni a másikat, a másik embert, embergyűlölő voltál, egyesek szemével. Hát ez nagyon szomorú. A te abszolút nem ismerésed végtelenül szomorú következménye.

*

„Az ismert, a legismertebb élő magyar írók . . .” – mondja a rádió.

De az ismert, a legismertebb élő magyar írók, *mire újra feljön a nap*, régen ismeretlenek lesznek, mondom én 1999. május valahányadikán.

*

Nem tartottak olyan sokáig a dolgok, amilyen hosszúak voltak . . . Hogy mire gondolok, megpróbálom fejtegetni: a hatvanas évek elején például . . . mondjuk I.-vel mindössze néhány hónapig volt, tartott a

kapcsolatom, de közben mintha évek múltak volna el; rengeteg esemény történt azon a nyáron. Aztán a gyerekkor például, milyen végtelen volt, milyen végtelen hosszúnak tűnt. Később mintha évekig nem történt volna velünk annyi minden. Akárcsak mostanában. Tudom, ez lélektani probléma, bizonyos érzékcsalódás, de akkor is: ilyen az ember, ez az élet.

*

Az ember tudja, hogy el van ítélve, de lopva mintha valamiben mégis reménykedne. Mi lehet az? – rágódok.

*

A lét elvében, alapelvében, úgy sejtem, vannak, lehetnek, mintha volnának a létnek önmaga ellen irányuló, a maga rombolását célzó mozzanatok és tendenciák. S az ember állandóan küzd e „lételv” ellen, az ellen, hogy ez az elv az egyedi létező végességét „előírja”.

*

Május 16.

Számomra sem szentek, sem királyok nincsenek (értsd úgy is, hogy nem kellene), pláne szent királyok! Fontosnak tartom ezt most hangosan kimondani seregnyi szent és királyok szünet nélkül való, fáradhatatlan emlegetése iszapos idején. S a népnek, népemnek, a munkásnak sincs ezekre az égardta világon semmi szüksége.

*

Az Isten is elkezdte. Már a múltkor azt hittem, ő csapott le ránk haragjában, de csak a NATO volt. Nem hittem, hogy . . . Vagy szövetkeztek, megbeszélték s összefogtak? Hiszen Clinton minden vasárnap délelőtt istentiszteletre jár s gondoltam, hátha őt is meggyőzte, az Istent, a bombázások helyes és fontos voltáról.

Kíváncsi vagyok mi jár, mi járhat a misén abban a kicsit gyöngécske fejében az örökké „halkan” (majdnem azt mondtam, de nem mondom, hogy bárgyún) mosolygó elnök úrnak?

*

Áj, huncutok ám a NATO-legények, Tony Blair és Clinton. Tony: arcátlan, pimasz, feszes, kissé fagyos, szijas, szálkás mosoly, Clinton

hasonló, de igencsak bárgyú, oktalan. Tony különösen nagy demagógus. (És mindenkinél harapósabb; ez a kisebb, a gyengébb politikája – a *nagyhangú kisebb*. Ki se néznéd belőle. Ha beszél, nem hiszek a fülemnek.) Mint mondtam, nagy demagógus. Azt mondja, ők nem törekszenek határmódosításra, sőt ellenzik, nem engedik meg, egyenesen tiltják a határok megváltoztatását. S ez nagy hangsúlyt kap „ügyintézéseik” során. Mi itt az igazság? Tudjuk, Anglia hogy áll az írekkel. És mióta! Nem tegnap reggel óta. Szerintem innen fúj ez a szél. Úristen, mekkora demagógusok, de nagy hamiskártyások! Az enyéimmal együtt, akik szintén találnak magyarázatot, önérdekű okot minden tettükre. Önhitt mosoly. Hát nagy hintáslegények! Hinta-palinta. Saját érdeküknek megfelelően gyártják elméleteiket. Régi, ismert, átlátszó kapitalista trükk. Csak a vak nem látja. De csupán ezért, emiatt és nem másért, nehogy azt higgye valaki, nincs térképátrajzolás, mert ez vág össze érdekeikkel. Nem változtathat senki a határokon, ismétlik, én is megismétlem. De másképp, szentül hiszem, örömmel szabnák-alakítanak át a saját szájuk íze, vagyis érdekük szerint a világot. Íme a nagyhatalmi törekvés, mint elásott kutya. Az igazi ok, tetteik egyetlen és legfőbb célja, és egyetlen, igazi magyarázata.

*

Május 17.

Vasárnap délelőttönként misére jár. Vajon mit csinál ott? Bizonyára, kézenfekvő következtetésnek látszik, Istennel, Istenével társalog. Politizál, alkudozik? Táncsak nem az Öreg bízta meg szorgos, odaadó hívét a mostani munkával? Biztos, hiszik sokan. És ez nem vicc! Azok szerint Isten keze, akarata ő.

*

Megint a madarak. Éjfél után egy óra körül jár. S ők még ébren vannak. Csicseregnek, mint máskor, normális időkben kora hajnalban szoktak (sokat hallottam, hallgattam őket), de nagyon figyelmesen, szinte gondolkodva. Etájban többször szólt már a sziréna. És most mintha várnák, ahogy mi várjuk reszketve, álmatlanul. Csend. Néhány szóváltás köztük, és újra fagyos csend. Mintha feszülten figyelve várnák, melyik pillanatban csap fel az idegtépő hang. Később megnyugodnak

és gondolom, hitetlenkedve, csalódottan, sőt becsapva érezve magukat, elszenderülnek. Nemsoká itt a reggel.

*

Néha nehezen kapcsolok. Olyan vagy, mondhatná valaki, mint az a régi villanykapcsoló, amelyik háromra gyullad és akkor sem biztos, hogy felvillan a várva várt fény . . . Így állok. Nagyrészt ezért nem lettem politikus, noha legjobban, nem kedvem, hanem elvem, a tevés lehetősége miatt az szerettem volna lenni. (Ezért, emiatt értem én meg példátlan és példaadó módon Major Nándor író és volt szerkesztő politikai kitérőjét. Ő is, mint a nagy német költő, Goethe – aki tudjuk, egy ideig Weimar fontos közéleti alakja volt, miniszter – politikai funkciót vállalt és töltött be.) Mondom, szerettem volna. De a politikához gyors ész kell, gyorsan váltó, és még sok más, ami sajnos belőlem mind hiányzik. Pedig alapjában véve politikus beállítottságú és gondolkodású ember vagyok, az volnék inkább, mint írói, költői alkat. Azt viszont biztosan tudom, hogy nem vagyok irodalomközpontú, mint íróink legtöbbje. Hát ezért nem lettem politikus, no meg száz másért, mert alkat és észjárás: nem csak ennyi a különbség köztem és a politikus ember közt. Hazudni mondjuk én is tudok – ahogy Rekecki Ferkó kocsis és kanizsai mondaná – de ekkorákat?!

(Folytatjuk)

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

A VÁROS MINT MŰEMLÉK

KONRÁD GYÖRGY

Nyárvégi naplójegyzet: Piranban töltünk néhány napot, egy régi szlovén–olasz tengerparti kisvárosban, ahol könnyű azt mondani, hogy a múlt hagyatéka szép. Mi, látogatók átérezzük, hogy a hajdanvolt polgárok maguk építették maguknak a várost, így minden ház személyiség lett. Egyidejűen észleljük az egész város kiterjedését felülnézetben, a várost mint alakzatot a tájban, és azon belül az egységeket. Az egybelátott egész és külön-külön a részletek a szép forma uralma alatt álltak.

Minél kevésbé volt nagyszabású és tömeges az építőtechnika, annál inkább teret nyertek a kis megoldások, csinos praktikumok és a személyes ízlések. Itt nem a gőg, a másokon való uralom reprezentálása volt a cél, hanem a gazdaságos, bensőséges térkihasználás. Piranban a részleteknek önálló kifejezőértéke van. A kis ékszerdobozon belül nagy a változatosság.

A huszadik század kezdetén az új törekvéseket az építészek vágya fűtötte, hogy megszabaduljanak az öröklött polgári-kapitalista város heterogeneitásától. A modern szemnek nem tetszett, hogy minden ház más, hogy a praxisban nem, vagy nem kellően érvényesülnek a progresszív építészek közösen megfogalmazott szabályozóelvei. A modern építészet és urbanisztika értelmiségi szembefordulás volt a kapitalista városfejlődéssel, lázadás a polgári építészet ellen. A zsenik, a nagyívű koncepciók alkotói voltak a faltörő kosok. Rájuk lehetett hivatkozni.

Utánuk jöttek az uniformizált közepszerűek, és az értelmiségi látomásból elvont lakóknak készülő, hivatalnoki építészett lett.

A várostervező intézetben, ahol városszociológusként nyolc éven át építészek között dolgoztam, a szerény, finom ember is szerénytelen, jellegtelen és részletszegény terveket csinált, mert mondjuk ötvenezer ember részére kellett egy házgyári lakótelepet megterveznie, amely végül is semmiben sem volt jellegzetesebb, mint a sokezer lakótelep szerte a világon, és különösképpen a kontinens keleti felében, ahol az imponáló lakásszám-növekedés kötelezően a szovjet házgyarak – egyébként relatíve drága és menthetetlenül sztereotipizált – tömegtermelésére támaszkodott.

*

A faluban, ahol sokat időzünk, a kertek a maguk virágágy-kompozícióival úgy is olvashatók, mint a szomszédasszonyok beszélgetése. Az emberek szeretnék a környezetükben megszemélyesülni. Nemcsak abban, amit csinálnak, hanem abban is, amit választanak. Mozognak a városi térben, és keresnek valamit. Mit is? Az otthonosságot. A helyet, ahol elhúzódhatnak és másokkal összejöhetnek, ahol görccstelenül élhetnek, ahol a tér rá van szabva a testükre, a lelkükre.

A polgári építészetnek ez valamivel jobban sikerült, mint az etatista építészetnek. Még ha rossz is az egyesek ízlése, de legalább valamelyest különböznek egymástól, és ellensúlyozzák egymást. Semmi sem ártott többet a városok lelkének, mint az a tervező nagyvonalúság, amelynek szellemében egy egész városnegyed egy személy, egy iroda tervez meg.

Nekem jobban tetszenék a visszaszemélyesített város, ahol a rész és az egész valóságos, szövevényes viszonyban van. Ennek az a feltétele, hogy a résznek legyen bizonyos önállósága, túl az összefoglaló funkció szolgálatán. Az egyik elv: ami jó, az legyen nagy. A másik elv: bármennyire jó, ne legyen túl nagy, mert hátha mégsem olyan jó. Minél nagyobb, annál tagolatlanabb, annál szabványosabbak az egyes elemek. Minél nagyobb a mű, annál kevesebb figyelem jut a részletekre, nincsenek megkötte, közömbösek, nem hordoznak önálló esztétikai üzenetet az épületen belül, úgy, mint a mondat vagy a bekezdés a regényen belül.

*

A deperszonalizáció és a reperszonalizáció a két ellentétes irányzat. Az első akkor működik, ha az építető hatalmas, akár mint cég, akár

mint hivatal. A megalománia a városi polgár méreteit sokszorososan meghaladó formákat teremt. Az államszocializmus kísértésbe vitte az építészeket, módot adva arra, hogy egész városrészeket vagy akár városokat tervezzenek. Ma már csak kapitalista megalománia van, de ilyen is van elegendő. Minél nagyobb, annál sivárabb.

Érdekünk, hogy az utcán legyen mit nézni. A nagy bevásárlóközpontok megölik a kis üzleteket, és az utcát unalmasabbá teszik. Az utcára nyíló bolthelyiségek kereskedőit tönkretenni városellenes gyakorlat. Olyan-amilyen városainkat is műveknek kell tekintenünk, amelyeknek a látás, a napi mozgásaink révén résztulajdonosai vagyunk. Tiéd az az útvonal, amelyen reggelenként munkába, délután vásárolni mégy.

*

Van-e a városépítészetnek valami bennünket meghaladó célja? Ha van, akkor a nagyság valamilyen ambíciója vezérel, és akkor lehet pompás, de nem lesz otthonos. A nagyszabású – többnyire unalmas. Nézzük időnként új szemmel lakókörnyezetünket, mintha először látnánk. Humor is kell a városszemlélethez, a várost olvasni tudni kell. A város nem az állam műve, nem a korporációk műve, hanem a városban mozgó egyéneké. Nincsen jó város barátságos városlakók nélkül.

Az elődöket lekicsinylő építtető és építő igen keveset akar megmenteni, nyomban operál, lebont, vadonatúj építészetet akar, amely őrá szól, ami emberi vágy, de nem ártalmatlan. A használóknak kontroll alatt kell tartaniuk az alkotók nagyravágyását és az abból valószínűleg következő hanyagságukat. Ami a múltat illeti, a kérdés úgy áll, hogy jó szívvel vagyunk-e a korábban itt éltek, az egykori városépítők iránt. Tisztelni a múltat valójában annyit jelent, hogy tiszteljük a műveiket, az építményeiket, hogy megmentjük a múltból a menthetőt, és ugyanolyan elnézésben részesítjük az örökséget, mint a saját műveinket.

Amiképp vannak összeférhetetlen emberek, úgy vannak összeférhetetlen épületek is. Az épített vagy helyreállított épületek fejezik ki rokonszenvünket a városi környezet, az elődök és a szomszédok iránt. Mi az ideál? A kemény felülkerekedés vagy a finom beilleszkedés? A társasági illemszabályok a házakra is vonatkoznak.

*

A város olyan, mint a lakói, mint az ő jellemük, kedélyük és gondolkodásmódjuk. A dolgok úgy illeszkednek egymáshoz, ahogy az emberek viselkednek egymással.

Akit a céljai nem nyugöznek le egészen, aki bír figyelni másokra és másra, aki nincs magába belakotva, annak akár a sarki boltba lemenni is lehet minden érzékét tápláló pikareszk regény, de lehet közömbös ismétlés is. Hogy mit jelent emberünknek ez a csekély kirándulás, ez attól függ, hogy mihez vonzódik inkább: a szabványoshoz, a személytelenhez, a puszta funkcióra szorítókozóhoz, vagy képes-e még kinyitni a szemét, használni a lábát, képes-e az észleletek sokaságából megkomponálni aznapi kis sétaetüdjét. A séta gazdagsága nem a településnagságtól, hanem a részletgazdagságtól függ.

Ha a környezet unalmas, a benne élők is unalmasak lesznek, márpedig mi emberek káprázatosan tehetségesek vagyunk egymás untatásában. Lehet olyan városokat csinálni, amelyekben az ember nem sétálhat, tehát nem szabad. A séta meditáció és önkifejezés, nem valami avult nosztalgia, hanem a közös tér mindennapos használata, birtokbavétele, elemi jogunk.

Ha csökkentjük a stimulus-csere színhelyeit, akkor szellem nélkülibb, anyagiasabb, alattvalószerűbb városlakókat termelhetünk. Lehet olyan várost építeni, amely folyamatosan letorkolja a személyiséget. Szép és felélénkíthető városnegyedeket leborotváltak, hogy a házgyári falakból emelt új lakótelepeknek helyet adjanak. A városszociológus jobban érzékelt és statisztikusan bizonyíthatta, hogy a lebontásra ítélt házakat sem szerették kevésbé a lakóik, mint a gyárilag előállított új otthonokat.

Egy városrész igen bonyolult életszövedék, kímélni kell, egyszerűen mert van. A technokratikus racionalitás Közép- és Kelet-Európában majdnem annyit, néhol többet rombolt, mint a világháború. Nagy szerencsétlenség volna, ha a lokális kultúrák, most nem a nemzetállam, hanem az európai integráció vagy a globalizáció nevében rombolódnának le.

*

Az autónak épült város a gyalogosnak unalmas. Európában nincsen annyi tér, hogy a térben dúskáló amerikai városfejlődés útját kövessük. Az európai racionalitásnak számolnia kell a szűkös tér és a mély idő sugalmazásaival. Az óvilágban könnyebben tudunk egymásnak az ide-

geire menni, mert nincs módunk úgy széjjelhúzódnunk egymástól, ahogy azt az észak-amerikaiak teszik. A diffúzzal szemben inkább a denzitás és a diverzitás, a sűrűség és sokféleség tekinthető európai hagyománynak, ami bonyolult és hajlékony életstratégiára ösztönöz.

A tapasztalat azt mutatja, hogy nem volt könnyű megférti egymással ezen – a többihez képest – kicsi földrészen. Minden teljesítmény között az emberi ügyek elrendezésének a bölcsessége a legmagasabb rendű teljesítmény, aminek része a múlt és a jelen közötti szakadék áthidalása, az élő város és a műemlék között újra és újra előálló érdekkülönbség leleményes kezelése. Ezért mondhatjuk, hogy a város mint műalkotás, mint alkotott és alakult életszövevény a legjobb, amit civilizációnk kitermelt magából.

Ha netán egy távoli kontinensről nézünk vissza önmagunkra, akkor azt mondanánk, hogy európai az, akinek van valami sejtelve a lakóhelye történetéről, aki a városa terében – mondhatni – együtt lakik a régi idők embereivel. Európai az, aki szereti, hogy kevesebb helyen több minden van, mert igényeli az emberi események érdekes sokaságát. Az időkultúra és a térkultúra két különböző paradigmára épült. Indokolt, hogy mindegyiknek meglegyen az öntudata.

Az európai ideál szerint a lakásnak is, a lakónak is arca van. Nem lehet előre elképzelni, hogy milyen lesz, hogyan fog viselkedni. A városlakó, akár a regényolvasó, egy izgalmas, ismeretlen városban bolyong, alkalmasint el is téved, de a szemét nyitva tartja, és a véletlen jóvoltából pompás találkozások részese lesz. Az utca annak is lehet váratlan, akinek ez az állandó otthona, ahogy az öreg házastársak is meg tudják lepni egymást.

*

Az építészek alkotó érdeke olykor ellentétbe kerülhet a hétköznapi élet védtelen alkotásainak a fennmaradásával. Ezeknek a védtelen alkotásoknak a létrejöttében sok ember vesz részt, együttesen téve életteljessé tágabb hajlékukat. Ha a regényíró tanácsot adhatna az építésznek, akit szívesebben képzel finom ujjú művésznek, mint nagyzó akarnoknak, azt mondaná, hogy tisztelje a láthatatlan időt, amely néha úgy válik anyagivá és nézhetővé, mint a ráncok hálózata egy öreg arcon.

Tapintatosan beilleszteni elgondolásaikat egy meglévő vizuális környezetbe olyan művészet, mint belépni egy társaságba és felélenkíteni,

de nem túlharsogni azt. Nem a történelmileg kialakultnak, hanem a módosításnak, nem a réginek, hanem az újnak kell magát eleve igazolnia. Ami pedig az idő műveiből megmenthető, azt érdemes megmenteni. Úgy képezem, helye és értelme van a gyengéd korszerűsítés eszméjének. Mivel égen és földön az önuralomnál pozitívabb erény kevés van, ezért mind nagyobb tetszéssel nézem az önvisszafogó építési filozófia műveit. Az lenne a legőszintébb, ha az építők olyan embereknek építenének, amilyenek ők maguk, olyanoknak, akiknek a társaságában szívesen időznének.

Az elsőrendű jármű Európában maradjon továbbra is a láb. Menni tehát, járni-kelni elvakult célirányosság nélkül, csak a szemlélődés kedvéért. Minden épített környezet szépségének a mércéje a gyalogos szeme.

Az ember formát alkot élete anyagából, sokféle anyaga van hozzá, a téglától és a szótól az időig. Mindenkire rá van bízva a saját, nagyjából átlagos életideje, ki hogy sáfárkodik vele. Nem elég, ha az ember szakszerűen elvégzi a dolgát, művészien kell a maga mesterségét gyakorolnia. Ha az embernek legalább annyi éber órája esik a szabad időre, mint a munkaidőre, akkor felvetődhet a szabad idő köré szerveződő város ideája.

Fényesebb központokban siregünk, aztán csendesedő átmenetekkel kimegyünk a szabadba, erdőbe-mezőre. Az életgazdag városrészek multifunkcionálisak. Kíváncsiak vagyunk egymásra, agoramániások vagyunk, színháznak és mozinak tekintjük a köznapi időt, teret igényelünk a társalgásnak és magánynak. Elvonultságból a forgatagba és vissza, ahogy a nappali koncentráció és az éjjeli álom között is ide-oda ingázunk. Szükséges pólusaink a zsúfoltság és az üresség, a belváros és a rét.

A jó városnak az építészeken kívül nagyon sok alanya van, az is, aki éppen odavetődik. A jó városban a nemzedékek egymással a haláluk után is dialógusban maradnak a művi környezetük által. A jó városban a személyesség visszahódítja a teret a szabványosságtól, és a lakók nemcsak nézik, de rendezik is egymásnak a műsort.

*

A szépen nem tudom, mit értünk. Valami elvarázsoltságot, lenyűgöződünk, megkötve maradunk, megdermedünk szinte, bénultan nézzük, nem tudjuk magunkat elvonni tőle, a hatalma alá kerülünk, kinyitjuk

magunkat előtte, egyesülünk vele. Ilyen a szépség mint rendkívüli élmény.

De van rendes, hétköznapi szépség is, a búcsúé a villamosmegállóban délutánig, a dolgozószobádé, ahol az asztalon ott vagy, ahol tegnap voltál, de ma egy lépéssel továbbmégy, vagy a kerté, erkélyé, ahova kilépsz friss levegőt szívni, vagy csak a baktatásé az esti városban.

Így szép lesz az éppen adott, az ocsmánnyal együtt, ami vele jár. Miért szép? Mert van. A kocsmái ordítózás is művészi tárgy, és minden emberi eset.

Viselkedésed története a műved. Megvalósulásaid, szerepléseid, magányaid, elkótyavetyélt vagy figyelmes időd. Formát adni próbálunk az időnek, a jelenlét is lehet műalkotás, szeretnénk önmagáért valóvá tenni ezt a percet. A frázis, hogy valaki egy örökkévalóságot élt át egy perc alatt, ezt a vágyat tükrözi, hogy az ember a percben, ebben a mulandó egységben megpillanthassa az állandóságot.

Csupa olyan illúzió, amelyben nincsen halál, vagy csak a háttérben, mert az előtérben a felfokozott élet van, az emberi vadság nekifeszülően. A csataképekben emberek öléséről van szó, a csendéletekben állatok leöléséről, de megjelenik az élet, a gyümölcs szépségének a dicsérete, a virágcsendélet, a dolgok megörökítése, akár egy borotvacseté, egy fésűé, egy madzagé, egy késé.

A polgár viszont akarja látni a konyháját dús pillanataiban, amikor minden van, amikor lakoma készül, és ott várnak a hozzávalók, csak egy kislány figyel ezt a sok madárhullát kíváncsian, inkább derülten megigézve. Odateszik a felborult poharat, az elnémult lantot lefelé fordítva, és ráadásul a koponyát, amely valószínűleg íróasztali kellék.

*

Mi az, ami nem szép? Ezt kérdezte a romantikus tudat, amely elvette az élet hierarchikus osztályozását. Minden lehet szép? De ha minden szép, akkor a szónak nincsen saját értelme. Vagy a szépség rálátás? Valamilyen fogalommal, elvárással, előre meglévő képpel való egyeztetése a tárgynak? Mindenképpen valami gazdagság, a szemléző elveszése a szemléletben, változat-végtelenség, a tagoltság beláthatatlansága.

Gondolhatjuk a szépséget továbbmenni akaró szellemnek, amely egy kötött vagy valami sejtelem által határolt formába kényszerül. Ezt a

feszültséget szolgálja a keret, a könyv fedele, a szonett tizennégy sora, a dráma két-három órája, az az idő, amennyit rá tudunk szánni. Lehet, hogy a forma végessége és a tartalom belső végtelensége közötti feszültség adja a szépség élményét?

Dichten, sűríteni, néha hétmérföldes csizmával nagyokat lépni, néha meg szinte egy helyen tipegni, mint aki kincset érez a talpa alatt. A mondatban benne lakik egy kihívás, egy bújkáló és megvalósítható lehetőség, a szöveg maga emel tovább.

Egyszer azonban be kell fejezni, abba kell hagyni. A regényt beke-retezi a kezdés és a megjelenés dátuma. Már nem alakul, arra ítélték, hogy ilyen legyen, készen van. Minden, ami megesik, belekövül a maga idejébe, elveszti a jövő idejét. A kép szomorú a kerete miatt, a tánc-mozdulat szomorú a gravitáció miatt, a film szomorú, hogy csak az látható, ami látható.

Az, ami számunkra lehetséges, az mindig szűkebb és kötöttebb, mint az a lendület, amely a végtelenség felé megy. A külső véggel szemben a belső halhatatlanságnak kell munkálkodnia, amely hovatovább meg-torpan a halál előzményein. Ebből az összetorlódásból lesz az irodalom, és a vihar utáni megnyugvásból, a gyász utáni életvágyból. Minden bizannyal van egy hajtóerő, amely a meghalás ellenében dolgozik, és a forma nélkülinek saját formát ad.

*

A *szép* a vágyódásunk tárgya, a tömény, a sikerült élet. Szép kor, szép ló, szép bor, mondjuk, és persze szép ember, szép ruha, szép alma, mondjuk arra, amit szeretnénk a magunkévá tenni. Ha válogatunk az áruk közül, azt szeretnénk, ami kifejez valamit mibőlölünk, ami illik hozzánk. A szépséget a vágyódás igazolja, az, hogy akarjuk.

Az igazit keressük, ami olyan, mint a tiszta gyapjúból készült angol szövet, de hát a műanyagok korában mi az igazi anyag? És miért ne lenne a műember az igazi ember? Keresed az igazit, és helyette kliséket találsz. Amit keresünk, az lenne a szép? Amire vadászunk, amit el akarunk érni, amit nem fogunk elérni, egyszóval a megfoghatatlan lenne a szép? Ami után mindhiába ácsingózzunk, de ami majdnem fogásközelbe jön?

Nem valami esetlegesről beszélünk. Szép játszma volt. Szép gól volt. A labda nem mehet máshova, mint a kapuba. A szép ház legyen lakható, a szép ruha legyen hordható, a szép emberi példány társasága legyen

elviselhető. Legyen benne kihívás és feloldás. A szép jelenségben benne van a kiengesztelődés. Az ember azzal vigasztalja magát, hogy a szép az, ami van, amit akar és megszerez.

Ami érdek nélkül tetszik? De hiszen akkor tetszik igazán, ha érdekel. A regény is legyen rágható, de legyen *al dente*, ruganyos, mint a jó spagetti. Legyen rezisztenciája. Aztán fordítsz egyet a látószögön, és azt mondd: keppessen a nyavalya az elérhetetlen után! Ez a düledező falusi kocsmá is szép, és előtte a sár is szép, és igen, ez a rossz bicikli is szép. Így vagy minden hozzád tartozóval. Szép, mert a tiéd, az anyád, a gyereked, a párod, a házad, a hazád vagy csak az az egy-két négyzetkilométer, amelyen a legtöbbet mozogsz.

Az előbb még az volt szép, amire vágyódtál, méghozzá mindhiába, és most már – az alázat esztétikája szerint – az a szép, ami van. Az adott. A sorsod, a gyereked, a szembejövő vadidegen és ez a lépcsőház, amelyben föl-le jársz. Ez a ronda? Igen, ez a szép. Valamilyen.

*

Újvidék belvárosában éjjel alighanem többen vannak az utcán, mint Budapesten, ami nekem módfelett tetszik. Sok a csinos nő, ennyit a koros látogató is tárgyilagosan leszögezhet. Fiatalabb írőkoromban azt a viszonylagos gondolatszabadságot, amelyet az újvidéki magyar irodalmi folyóiratokban érzékelttem, amely újvidéki barátaim és kollégáim beszédében is érzékelhető volt, én Budapesten okkal irigyelhettem. 1970-ben szívesen ültem egy bizonyos Lajos kocsmájában, ahol a különféle nyelvű írók barátságosan megértették egymást. 1973 júniusában rendőri eljárás indult ellenem, amely ügyészi figyelmeztetéssel és állásom elvesztésével zárult, mert a vámosok elcsíptek egy veszedelmes bűnöst, nevezetesen Haraszi Miklós barátom *Darabbér* című társadalomrajzát, amelyet Újvidékre az Új Symposion című magyar nyelvű irodalmi folyóirathoz én próbáltam közlés céljából eljuttatni. Mészöly Miklós íróbarátommal az itt kapott honoráriumából 1970-ben szép tavaszi utazásra indulhattunk Újvidékről Belgrádon, Szarajevón és Mostaron át Dubrovnikba, Korčulára és Splitbe. Akkor jártam először a Földközi-tenger partján. Bevallom, eszembe sem jutott akkoriban, hogy ennek a változatos kultúrájú országnak a bizonytalan etnikai határok mentén szét kellene hullania. Ennek harminc éve, kapcsolatokat a várossal szerényen, de megőriztem. Barátsághoz társak kellene. Engedjék meg, hölgyeim és uraim, hogy

önök előtt mondjak köszönetet Végel Lászlónak, Vickó Árpádnak és Losoncz Alpárnak, akik élőszóban és írásban tolmácsolták gondolataimat olvasóknak és rádióhallgatóknak, engem pedig saját gondolataikkal és történeteikkel ajándékoztak meg. Köszönetet mondok továbbá Danilo Kiš emlékezetének, aki mindenkire, akivel beszélgettem, közel állt. Megilletődötten mondok köszönetet Aleksandar Tišma bennünk még elevenen élő képének, aki még legutóbb ittjártamkor, éles profiljával az ellenzós sapkája alatt, úgy merült föl a lépcsőn fölbaktatva egy aluljáróból, mint a város szelleme, amit megerősítve láttam azáltal, hogy merő véletlenségből aznap még kétszer találkoztam vele, ami arra enged következtetni, hogy az író sokat bolyongott a városában. A város azé, aki sétál benne.

Kevés sétám alkalmával az utcán, vendéglátóhelyeken igen jól étkezve, termekben, ahol sokan összejöttek, és ahol nekem is szó adatott, nem éreztem magamat otthontalanul. Lehet, hogy az a harminc évvel ezelőtti emlék a kívülálló kultúrhedonista szemlélete, legalábbis ezt vetették többen a szememre. Szó, ami szó, az én turista önzésem azon az útvonalon Újvidék és Dubrovnik között éppenséggel a változatoságban lelte örömét, és nem igényelt a kultúrtájak között útlevelellenőrzést fegyveresek részéről. Volt idő, nem is olyan régen, amikor a határok spiritualizációjáról volt szó. Azután jött a határteremtés nemzeti poézise, ami akarva-akaratlan államduzzadással jár együtt. Engem a határok finom átszellemítése, csökkentése vonz, mert az irodalomnak a dialógus a természetes közege. Dialógus? Beszélgetések szinte végtelen szövevénye, amelyeknek képzelt együttesét nevezhetnénk így is: kultúra. Ahogy vannak karakteres emberek, úgy vannak karakteres városok is, amelyek valami különös vállalkozásba fogtak, méghozzá olyanba, amelyet valóban urbánusnak is tekinthetnénk. Ősi mércéje az urbanitásnak, hogy milyen iskoláknak ad otthont egy város, netán egyetlen is van benne? Mint magyar író az újvidéki egyetemről a legkézenfekvőbb benyomást úgy szerezhettem, hogy időnként elolvastam Bori Imre és Bányai János professzorok esszéit. Csak néhány nevet említettem, olyanokét, akiket szeretek, illetve nagyra becsülök, és, mi tagadás, olyanokét, akikkel magyarul is tudtam beszélni. Erre a kényelmességre nem vagyok büszke, mert bár harmadik nyelven menne ugyan a beszélgetés, de talán még jobb, ha fesztelenül váltunk át egymás nyelvébe. Mi

egyebet gondolhatnánk a Duna utcában, Újvidéken baráti társaságban sétálva. Annyi közösség van Európában: nemzetek, népek, tájak, városok, folyóvölgyek, mint például a Duna-medence! Akadémiai identitás-vadászok figyelmébe ajánlanám a Dunatáj lelkét megkeresni, megkölni, Claudio Magrisnak is bókolva a távolból. Lehet, hogy így együtt a Fekete-erdőtől a Fekete-tengerig elég színes társaság vagyunk. Európán belül ez is egy külön regény.

Elhangzott az Újvidéki Egyetemen 2003. október 25-én a szerző díszdoktorrá avatásán

GALT MAC DERMOT-JAMES RADO-GEROME RAGNI
KORÉOGRÁFIA / KOREOGRÁFUS ÖYNEB LORNO
REDITELJ / RENDEZŐ NAGY VIKTOR

KETTŐS ÉVFORDULÓN

UTASI CSABA

Amikor rövid garai tartózkodás után 1920-ban Budapestről Szivácra érkezik, Szenteleky helyzete több tekintetben Török Gyula regényhősének, Kender Pálnak helyzetével rokon. Akár a Porvárosba hazatérő „falusi Hamlet”, azonnal szembetalálja magát környezete sivárságával, amely elől ő is a könyvek, művészi álmok és messzi tájak felé próbál menekülni. Kettejük pályája és sorsa azonban mégis gyökeresen különbözik. Míg a századelő modern irodalmának és festészetének bűvöletében élő Kender Pálnak nincs tehetsége a művészi megszólaláshoz, s így a végső csődöt nem kerülheti el, addig Szenteleky az alkotómunka révén nemcsak élete mélyebb értelmét találja meg, hanem sikerrel odázza el a „megsemmisülés határnapját” is. Azt a közeli határnapot, amelyre orvosként „kegyetlen tudatossággal” készül, hiszen, mint írja, a „keresztény vértanúk, a ködben, hitben rohanó forradalmárok szenvedései szinte eltörpülnek annak a halálvárása előtt, aki ismeri a halált a maga meztelen vigasztalanságában”. Nem túlzás tehát azt mondani, hogy elsődlegesen épp az intenzív haláltudat járult hozzá ahhoz, hogy Szenteleky világképében fölerősödött a jó és a rossz, a fölemelő és lehúzó mozzanatok küzdelme.

Már Szivácson írt első verseinek egyikében panaszkodva mutat rá, hogy a sors ebbe a „sivár, sáros faluba” száműzte, ahol „disznó rőfög” és „ludak gágognak szüntelen”, ahol „nincs mosoly és nincsen szépség, / csak röhej van ízléstelen”, s ahol álmodni esztelenség. Ez az alapképlet aztán különféle változatokban újra meg újra fölbukkan verseiben, lírai prózájában és tanulmányaiban. A *Hajnalban, kis állomáson* című költeményben az „izzadt, keserű várótermet” idézi, melyben az „utálat öklöndözik leragadt szemekkel”, és

Elhangzott a Szenteleky Napok sziváci rendezvényén, 2003. október 4-én

zsrírfoltos batyuk, kajla kosarak közt „szurtos parasztok kuporognak / búzben bóbiskolva”. A gyakran idézett *Bácskai éjjelben* az álmatlan józanság és hasznosság ismérveit sorakoztatja föl, hurkaszagú házacról, a trágya páratlan értékéről, az ólszagú éjszakában pöffedten horkoló hasakról ejtve szót. Másutt „nyirkos, maszatos őszi reggel”-ről beszél, amikor is „unalom, rosszkedv, ragadós pára / lóg a szürke bácskai levegőben”. A *Vajdasági Írást* útjára bocsátó *Előljáró szavakban* pedig már tájaink kietlenségének okait is meg próbálja nevezni: „Ez a föld kövér, kevély gabonát terem, de itt nemigen tud gyökeret verni a gondolatnak, az álomnak, a szépnek virága, mely nem hajt hasznot, és nem jelent életfeltételt. A bőséges, vegetatív örömök élvezése, a boldog, egyszerű, telthasú materializmus mostohán bánik a szellemmel, mely messze, sugarak és sasok magasságában szeretne szállni, de melyet ezen a tájon mindig visszahúz az anyag súlyossága és túlértékelése.”

Haláltudattól is táplált rossz közérzetét Szenteleky olykor visszavetíti környezetére. Megversel pl. egy kakast, amely megadó türelemmel áll a „falusi utca híg levű sarában”, miközben tollairól „csepeg, csurog a víz meg a szomorúság”. Senki sem veszi észre, csak egy parasztyerek hajít feléje „törött, sáros cserepet”: „De ő nem mozdul, szemét lehunyja, / s árván, megható megadással / álmodik, ázik, gubbaszt, méllázik / az átkos, fénytelen bácskai sárban.” Máskor egy orgonabokor csupasz ágain ülő verébcsapatról ír verset, abból indulva ki, hogy a „fojtó, nyomasztó por-dunna alatt” talán már álmuk sincs e „poros madaraknak”, majd a következő sorokkal zárja a verset: „A néma, kába madarak / a halálra gondolnak konokul, / mely mint óriás, légtelen harang / fojtogatósan reájuk borul.”

A másik pólust, amely a bácskai sivárság ellenpontjaként nemegyszer ugyanazon írásban is megjelenik, a messzi, fényteli nagyvárosok jelentik. Elsősorban természetesen Párizs, amelynek megidézésekor Szentelekyn jelzőpazarló megindultság vesz erőt. A Champs-Elysées esti fényeit pl. így írja le: „Zöldek, sárgák, vörösek, kékek és lilák. Vidámak, nyugtalanok, könnyesek, kacagók, betegek, ujjongók, sápadtak, mélabúsak.” A fontainebleau-i erdő őszi fáira emlékezve még több színt sorakoztat föl: „Citromsárgák, ájult zöldek, sápadt barnák, meleg rozsdaszínek, lázas vörösek, elbúsult lilák, szerénykedő szürkék, hamvas pirosak, rosszkedvű okkerok, bágyadt naracsszínek, panaszos bíborok, komor, kegyetlen szépiák.” Amikor viszont nem részletekre, hanem a francia főváros egészére gondol, patetikus lelkesedés görgeti mondatait: „Ó, nagy város, bájak és gyönyörök városa! Szépségek erdeje. Vágyak ezervirágos rétje. Ámulások tengere. Nagyszerűségek kábító sűrűje. Álmok és üdvök forrása. Élvek és érzések kertje. Legnagyobb emberi múltak legnagyobb temetője.

Csodák csöközőne. Bűvök óceánja. Szerelmek illatos világa. Nagy gondolatok végtelen vetése, Páris!”

Verseiben, lírai prózáiban ez a lelkesedés gyakran hipertrofált hangulatok, érzelmek rögzítésére készíti, szövegei azonban mégsem zuhannak a széplelkű tirádák színvonalára, hiszen háttérükben ismételten az irodalom, a festészet és a zene nagyjainak arcélét látjuk föl-villanni, csupa olyan jelenséget és eseményt, amelynek ismerete arra vall, hogy Szenteleky valójában igen messze áll a „kuglófromantika” eszményeitől. Nem mást jelent ez, mint hogy a század eleji szépségkultusz megkopott nyelvi eszközeivel közvetve úgyszintén a dal-talan Bácska sivárságát kívánja érzékeltetni.

Mindennek figyelembevételével korántsem meglepő az a magatartás, amelyet Dettre János 1927 januárjában közzétett vitacikke kapcsán tanúsított. Dettre, mint ismeretes, nagy nyomatékkal hangoztatta, hogy a vajdasági magyar irodalomból éppen az hiányzik, aminek benne kellene lenni: „az a föld, az az égbolt, az a munka, az a keserűség, az a lelkes öröm, az a reménytelen szenvedés, a jövőnek az a mohó keresése s az a múltat felejtteni akaró lázas iparkodás, az a szociális élettartalom, ami együttvéve formálja ki” a Vajdaság emberének lelkét. S a hiányoknak ezzel a kis leltárával párhuzamban axiomatikusan is kimondta: „A vajdasági irodalom legnagyobb baja, hogy nem – vajdasági. Csak másodsorban baj az, hogy nem irodalom.” A helyi színek, a vajdasági jelleg ilyesféle megkövetelése igen közletről érintette a szüntelenül elvágódó Szentelekyt. Ami nincs, gondolhatta, azt merő képtelenség közép-pontba állítani. Épp ezért válaszcikkét a végsőkig menő tagadás pozíciójából írta meg. Nemcsak azt szögezte le, hogy ezen a „tespedt, művészietlen lapályon nincs semmi, de semmi emlék”, hanem a húszas évekre gondolva kimondta azt is, hogy itt „még kunyhója sincs a szépségnek”, hiszen „ízléstelen, álmos kisvárosok”-on, „önző, mogorva falvak”-on és „hasznot ígérő kukoricások”-on kívül semmi sem található erre felénk. S hogy a kép teljes legyen, mindezt megtoldotta azzal, hogy a „vajdasági lélek éppolyan sivar és szürke, mint a táj, amelyen él”, a parasztjaink pedig „számítók, pulyák, és se szavuk, se daluk, se szokásuk, se észjárásuk nem eredeti”.

Szentelekynek ez az abszolút nullapontig merészkedő tagadása két háború közötti irodalmunk történetének megkerülhetetlenül fontos pillanatát jelzi. Hiszen éppen a nyílt levélben megszólaló fokozhatatlan hiányérzet képesítette Szentelekyt arra, hogy nem sokkal később, felelősségteljesen, minden képességét latba vetve, a megtagadottak felé induljon.

Alig néhány hónappal vitacikkének közzététele után szemlélete máris módosult. 1927 augusztusában már belátta: „A valóság mindenestre az, hogy minden magyar népdarab önálló szellemi életre van utalva, és ebben az életre

kelésben nincs karon fogó szülője, segítőtársa vagy gyámolítója, csak önmaga. Ez nagyon komor és kegyetlen dolog, mégis: ennek belátása és tudatos beismerése a jövőendő élet első bizonyos és boldog szívverése.”

1927 nyarán természetesen még nem volt elképzelése arról, miként is lehetne és kellene cselekedni, a feladatok sokasága azonban máris enyhítette ellenszenvét a hagyománytalan, tunya vajdasági tájjal szemben. Annál inkább, mert ez idő tájt ismerkedett meg Julien Benda *Az írástudók árulása* című könyvével, amely egyebek közt arról győzte meg, hogy szeretni a közösséget, amelyhez tartozunk, egyáltalán nem áll ellentétben a szellemi élet természetével. Szentelekynek ezt a határmezsgyére jutottságát ismerte föl aztán jó érzékkel Csuka Zoltán, amikor 1928 tavaszán a *Képes Vasárnap* mellékleteként megindítandó *Vajdasági Írás* szerkesztésére kérte föl. Szenteleky, arra hivatkozva, hogy fél a valóságra építeni, hogy nem tud megalkudni, kompromisszumokat kötni, nyugtalanul fogadta az ajánlatot, ugyanakkor azonban megvallotta, hogy a váratlanul fölcillant lehetőség „szinte diákos izgalom”-mal tölti el. Végül persze vállalta a föladatot, mint ahogy később *A Mi Irodalmunk* és a *Kalangya* szerkesztésének föladatát is. Munkatársakat toborzott, éjt nappallá téve alig használható kéziratok tömkelegével bajlódott, s lépésről lépésre kidolgozta a helyi színek elméletét, „életbe vágóan fontos”-nak tartva immár, hogy „megismerjük földünk és népünk lelkét”. Időközben ugyanis ráeszmélt, hogy a nép életének, kultúrájának, hagyományainak mellőzésével a vajdasági magyar író nem törhet ki az egymásnak írás bűvköréből, s továbbra is olvasó nélkül marad. Emellett, s éppen 1928-ban, kiterjedt levelezésbe kezdett, állandó kapcsolatot tartva fenn mindazokkal, akikre szerkesztőként számított. Levelezésének vaskos kötete kivételes művelődéstörténeti érték. Nemcsak az általa szerkesztett mellékletek, folyóiratok történetéhez kínált megbízható fogódzót, hanem plasztikusan érzékelteti mindazokat a gyakran filléres gondokat is, amelyekkel nap nap után szembe kellett néznie.

Szenteleky tehát csakugyan vezérévé vált irodalmunknak, ehhez azonban nyomban hozzá kell tenni, hogy teendőit véletlenül sem a rosszfajta becsvágy jegyében végezte. „Én sohasem törekedtem vezéri szerepre – hangoztatta –, az események, a körülmények állítottak élére annak a mozgalomnak, mely az irodalom önálló életéért folyik lankadatlan lelkesedéssel.” Ezek a talán túl szerény szavak pontosan jelzik azt a szellemi távolságot, amely Szentelekyt a vezérkedéstől elválasztotta, s amely lehetővé tette, hogy a megpróbáltatások ellenére munkakedvét mindvégig megőrizze. Pedig nem csupán a mostoha külső körülményekkel kellett megküzdenie, hanem önnön nosztalgiáival is, amelyek haláláig kísérték és kísértették. „Sokszor magam is elgondolom – írta egy helyütt –: mennyivel szebb lenne az életem, ha esténként a zongorához

ülhetnék, azután szép francia könyveket olvasnék, néha talán egy regényt is írnék, és semmit se törődnék az itteni irodalommal.”

Szenteleky pályáját és művét sokfelől és sokféleképpen közelíthetjük meg, de elsősorban talán mégis Don Quijote-i szerepvállalása szólít meg bennünket egészen közlelről. Olykor csaknem irracionálisnak látszik ez a szerepvállalás, hiszen Szenteleky, annak ellenére, hogy a halál árnyékában kellett élnie, pillanatról pillanatra irodalmunk jövője felé próbált nyitni. Küzdelmének épp ez a sűrű pillanatnyisága az, ami a halála óta eltelt hetven év ellenére is intenzíven átsugároz hozzánk.

A HAGYOMÁNYALKOTÁS LEHETŐSÉGEI ÉS DILEMMÁI

FARAGÓ KORNÉLIA

A Szenteleky Kornél alakja köré szövődő kulturális cselekvésrend meghonosítása egy több évtizedes hagyományalkotó tevékenység eredménye. A Szenteleky Napok rendezvénye mára irodalmunk egyik tradicionális „emlékezeti helyévé” vált. Az évről évre idelátogatók szemében a mai Szivác identitásának legfőbb tényezője. Az emlékünnap mindenkor az emlékezési kultúra egyik megnyilvánulása, szerveződési formája, s mint ilyen a közemlékezet fenntartója. Bár Arany János nyomán az ünneplés lényegét olykor nem az emlékezésben, hanem bizonyos kritikai értékrendek helyreállításában, megszilárdításában kellene inkább látnunk. A Szenteleky-jelenség széles távlatossága és sajátosan lokális értelmezhetősége a kultúraképződés folyamataiban kiemelheti ezt az eseménysort a vajdasági irodalmi élet arculatát formáló kultuszok közül. Megalkotásában együttes érdeme van az emléknapp létrehozóinak, mindenkori tervezőinek/szervezőinek és látogatóinak, továbbá kiállításrendezési gyakorlatának, a koncepciózus kiadói munkának, a monográfusi törekvésnek, a tanszéki Szenteleky-tanácskozásnak, a valamikori Szenteleky-táboroknak és irodalmi hangként Juhász Erzsébet *Műkedvelők* című regényének.

S ide kapcsolódik most már a mai kultusz-esemény, ez a nagy munkával létrehozott kérészerű kiállítás, amelynek felépítése és lebontása között alig néhány óra telik el, s amely a Szenteleky-emlékszoba legértékesebb darabjait bemutatva, válogat a több évtizedes kultusz képanyagából is. Ez amolyan kamarakiállítás, a Szenteleky-kéziratok, a -levelek, a kis gyűjtemény szorosán vett irodalmi darabjai önmagukban mégis kevés anyagot nyújtanának, hiszen, mint monográfusa írja: életének dokumentumai elpusztultak, könyvtára eltűnt, kéziratái megsemmisültek. Így nagy súlyt kapnak az arcmások, irodalmunk történetének szintén értékes relikviái. Az emlékkiállítás látványosságát erősíti,

hogy a szuggesztív hatású nagyítási technika (a színpadi drapériákon) az ismétlés nyelvén is megszólal. A kultusz sok esetben, mint a „volt-lét” bizonyítéka köré szerveződik, a fotografikus elem köré, mert ez materiális támogatást ad az emlékeknek. A fotó egy olyan véglegesen távol lévő imaginárius jelenlétének a jele, amely egyébként elvesztené minden kapcsolatát a jelennel. Persze a mindenkori kultuszok és a fényképezés összefüggéseiről külön kellene beszélnünk. Az irodalmi kultuszteremtő igyekezett ki van szolgáltatva a fényképezés, a filmezés, a hangrögzítés megőrzítő eszközeinek. A fotók visszahívják az időt, de a jelenvalóság nem autonóm, emlékezéssel kell plasztikussá tenni és például felirat formájú emlékeztetéssel, amely nélkül a fényképezési konstrukció, mint Walter Benjamin mondja, leginkább „a körülbeliségben vesztegel”.

Emlékeztünk ad értéket a megőrzött tárgyi emlékeknek, az író személyes hagyatékából kikerült kultusztárgyak sorában a kalamárisnak vagy az írógépnak. Az anyag megelevenítése, egy-egy tárgy kiemelésével újraszerkesztett rendje, újragondolva, felfrissítve a megújuló emlékezetet szolgálja. Ha az irodalmi muzeológiai szempontjait szélesebben érvényesítjük, a szimbolikus kultikus elemeket is számba vesszük: a síremléket, az emléktáblát, a szobrokat. És természetesen a lakóházat. Kétségtelen, hogy a romos ház közelebb van ahhoz, akit ünneplünk, mint az újjáépített – ennek tudatában talán könnyebben viseljük a ház mai látványát.

A mi szociokulturális körülményeink között mindenképpen ki kell használnunk a kultusz kultúrateremtő erejét is a közösség emlékezeti folytonosságának megőrzésében. A kultikus reflexek és beidegződések az elgyöngülő kultúrákban viszont könnyen átcsúsztathatják az irodalmi ünneplésformákat, évfordulós műsoros megemlékezéseket és a művelődés más helyeit, fórumait az élő személyiségek emlékművé váló preparálásába. A kultikus gondolkodás eluralkodása az áhítat nyelvét erősítve, kiiktatja a kritikai mozzanatot, modulatlaná, élettelené, pusztán memoriális kultúrává alakítja, formálja az igencsak képlékeny irodalmi kultúrát. Németh László 1930 körül a Nyugat szerkesztéspolitikájával való elégedetlensége kapcsán a következőket írja: „A Nyugatban parasztnovellák kellették és felköszöntők, felköszöntők évfordulóra, könyvmegjelenésre, születésnapra.”

Adottságaink közepette kétségtelenül fel kell ismernünk, és a művelődéspolitikával mindenkoron el kell ismertetnünk a kultusz esetleges kultúrateremtő, kultúramegőrző értékeit, de amennyiben lehetséges, a múlt *jelenben termékeny* pillanatait kell érvényesíteniük a kulturális emlékezés hordozóinak. A jelenben a múlt, a múltban a jelen horizontját. A jövődimenzióról nem is beszélve. A kultusz elengedhetetlen alakváltásaiban, dinamizálásában, szétgondolásában, folytonos újraértelmezésében kell kiteljesednie a megemléke-

zés értelmének. Egy-egy rendezvénynek mindenképpen meg kell találnia az utat a kulturális élet főáramába. Ha egy emlékezői közösség értelmét veszített és kiüresedett értelmi világokhoz köti magát, ha ezeket önmaga legitimálására használja, óhatatlanul provincializálódik.

A kultuszok hatókörének kiszélesítését a vajdasági irodalmi muzeológia perspektívájává tehetnénk. Ennek kapcsán azonban sok a fel nem tett és még több a megválaszolatlan kérdés. Itt van mindjárt az első: létezik-e vajdasági magyar irodalmi muzeológia? Miért e kérdés? Mert tudjuk, a külföldi magyar vonatkozású anyagok, hagyatékok „szemmeltartása és megszerzése” szerepel a magyarországi magyar irodalmi muzeológia feladatköri leírásában. Hiányzik például az irodalmi muzeológiai anyag vajdasági lelőhely-katalógusa, készülhetne kézirat-katalógus, arcképtár. E kiállítás felvetheti azt a kérdést is, hogy vannak-e tervszerű hangtáraink, folyik-e egyáltalán irodalmi hanggyűjtés? Vannak-e például hangmuzeológusaink? Képzeljék el, hogy belépéskor „kiállítás eszközként” esetleg Szenteleky hangját is hallhatták volna. Irodalmunk látványvilágát mára filmtárral bővíthetnénk. Beszelnünk kellene a tévé és a rádió irodalmi muzeológiai szerepköréről. Egyáltalán vannak-e áttekintő muzeális elképzeléseink a vajdasági magyar irodalom egészéről, van-e egy széles kulturális rálátású elgondolásunk egy esetleges összefoglaló koncepció kulturális hasznosíthatóságáról. Ilyen és hasonló dolgokra kérdez majd a Magyar Tanszék tervezett – a regionális kultikus irodalmi hagyományok áttekintésének szentelt – szempontrendszerében sokoldalú kultuszkutatói tanácskozása, készülő irodalmi topográfiája és a más hasonló hagyományteremtési, emlékalapítási kísérletek sora.

ÉRTÉKEINKBŐL

SZENTELEKY, AZ EMBER ÉS AZ ÍRÓ

CSÁKY S. PIROSKA

Tárlatunkkal a Magyar Tanszék könyvtárában fellelhető dokumentumanyag alapján szeretnénk tisztelni a vajdasági magyar irodalom kimagasló egyénisége emléke előtt, aki száztíz éve született, és hetven éve már halott.

Mit tudunk bemutatni?

Az ember dokumentumai nagyrészt elvesztek. Bori Imre Szentelekyről írt monográfiája utal arra, Szenteleky özvegye levele alapján, hogy 1944-ben az orosz katonák részben megsemmisítették, részben elszórták a leveleket, kéziratokat, újságkivágásokat, fényképeket. Amit tisztelői utólag össze tudtak gyűjteni, az Szivácon, a Szenteleky-emlékszobában látható, esetleg lappang még néhány magánszemélynél. Az emlékszoba anyagát fotókkal érzékeltetjük. (A színes képek egy részét a Magyar Szó fotóriportere, Aleksandar Jovanović készítette.) Kevés a tárgyi emlék: néhány levél, levelezőlap, feljegyzés, családi vonatkozású fénykép, az írógépe, lemezjátszójának a tölcse, a telefonja, orvosi műszerei és egyéb. A személyes tárgyak mellett az embert, a szervezőt, a tépelődő gondolkodót gazdag és szerteágazó levelezése alapján ismerhetjük meg. *Szenteleky Kornél irodalmi levelezése 1927–1933*, 1943-ban jelent meg (Zombor–Budapest), s ebből a kötetből válogatva próbáltuk felidézni személyét.

Az író műveiből ismerhetjük meg. Életében nem sok kötete jelent meg. A budapesti Táltos kiadásában a *Kesergő szerelem* (Később ue. az *Egy fáradt szív szerelmei* – egybegyűjtött írásai 1914–1920 – az újvidéki Forum Könyvkiadónál 1988-ban), a szabadkai Minerva nyomda kiadásában az *Úgy fáj az élet* (1925, később ue. 1944-ben), a Vajdasági Írás kiadásában (Szabadka, 1929) *A fény felgyúl és ellobog*. A többi önálló kötete csak halála után került az olvasó kezébe. Sorozatnak tekinthetjük a Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség kiadásában megjelent öt könyvet (*Holnap, holnapután; Krónikák, Ugartörés,*

Útitarisznya, Isola Bella, 1944). A Forum Könyvkiadó kétkötetes válogatást jelentetett meg Szenteleky műveiből Herceg János válogatásában 1963-ban (*Gesztenyevirágzás, Ugartörés* címen), majd a *Hagyományaink* sorozatban jelentek meg sorra egybegyűjtött írásai: tanulmányai, versei, versfordításai öt kötetben (13–17).

Eredeti írásai mellett folyóirat-szerkesztőként is számon tartjuk, hiszen az ő szerkesztésében jelentek meg a két világháború közötti időszakban a legfontosabb irodalmi mellékletek és lapok (*Vajdasági Írás, A Mi Irodalmunk, a Kalangya*).

Nem szabad figyelmen kívül hagyni az antológiák szerkesztőjét és megálmodóját sem. Az első vajdasági magyar novellaantológia anyagának begyűjtése, az intézményes könyvkiadási kísérlet ugyancsak az ő nevéhez fűződik (*Kalangya Könyvtár, Jugoszláviai Magyar Könyvtár*, ahol az *Ákácok alatt* című antológia is megjelent).

Az 1928-ban Debreczeni József és Szenteleky Kornél szerkesztésében és fordításában *Bazsalikom* címen megjelent kötetre külön szeretném felhívni a nézők figyelmét. Részben a cirill betűs dedikáció miatt, részben pedig a célkitűzése miatt: „Célunk és vágyunk: a magyar olvasóval megismertetni a legújabb szerb alanyi költészetet. Megismertetni azokat az érzéseket, álmokat, sóhajokat, gondolatokat, vágyakat és könnyeket, melyek szerb költők lelkében fakadtak, és a szerb nyelv bronzában szilárd alakot öltöttek.” Ennek alapján megismerhetjük részben a műfordító Szentelekyt is. Őt idézem: „A versfordítás nehéz munka: vagy a forma, vagy a tartalom szépségén esik csorba, de minden esetben megbomlik az a titkos, belső kapcsolat, az a mély, rejtett harmónia, mely sok vers szépségét okozza . . . Két elv vezetett a fordításnál: a lényegesnek és az egyéninek átmentése.” S miért választották ezt a címet? „A bazsalikom, ez a szerény, szagos, szomorú virág nagy szerepet játszik a szerb nép életében. Bazsalikomból készül a bosiljkača, mellyel a szenteltvizet szórják szét, bazsalikom kerül a ládafiába, a fehérnemű közé, az ikon alá, az ünnepi kalács búbjára, az ételekbe fűszer gyanánt, és a bazsalikom bevonul a hasonlatokba, a dalokba, az álmok és szimbólumok világába. (. . .) A finomság, az eredeti illat, az egyszerűség, a szomorúság éppúgy ráillik a virágra, mint a poézisre.”

Az Ákácok alatt novellaantológia címe nem szorul magyarázatra. (*Ákácok alatt*)

Hogyan rendeztük az anyagot?

Az anyagelrendezés követi az imént vázolt sorrendet: válogatás az életműből és a vonatkozó irodalomból, amit megtaláltunk a Tanszék könyvtárában. Láthatóak a Szenteleky ihletésének eredményeként készült művek (Juhász Erzsébet: Műkedvelők, Bordás Győző: Fűzfásip és Csukódó zsilipek, Tolnai-vers stb.), az életét meghatározó tevékenységének emlékei (szabadkőműves

volta, előadásának szövege), válogatás leveleiből és egyéb írások. Mivel válogatnunk kellett a meglevő anyagból, szeretném felhívni a figyelmet a vonatkozó irodalom bibliográfiájára, amelyet Bori Imre Szenteleky monográfiájában közölt. A mi válogatásunk egyéni. Más bizonyára másként válogatott volna, ezért hát bírálható. És ha már bírál a szemlélő, akkor gondolkodik. S ha gondolkodásra készítettük, már elértük célunkat.

A témaválasztásról már szóltunk, indoklásunkat kiegészítve elmondhatjuk: a kettős jubileum alkalom arra, hogy ismét Szenteleky műveire irányítsuk az olvasók figyelmét. Akik már ismerik munkásságát, talán újraolvassák majd, s bízom benne, hogy sikerül felkelteni az érdeklődését azoknak is, akik még nem találkoztak ezekkel az alkotásokkal, és kézbe veszik őket. A mai olvasó másként olvassa Szenteleky műveit ma, a 21. század elején, mint amikor szerzőjük megírta. S hogy olvasásra serkentsem elsősorban az egyetemi hallgatókat, Szenteleky egyik gondolatával fejezem be tárlatmegnyitómat:

„A gondolat tovább él a testnél. A gondolat az élet hatalmas kérdőjeleivel viaskodik, s bár igaz, hogy a harc meddő, mert a kérdőjelek örökké kérdőjelek maradnak, a gigászi miértekre sohasem kapunk feleletet, mégis a harcban van valami maradandó. A gondolat viaskodása nem hoz megnyugvást, nem hoz világosságot. De tartalmat ad tétova céltalannak tűnő életünknek. Evvel is távolodunk a hiábavalóság sivatagos érzésétől” (Szenteleky: *A fény felgyúl és ellobog*).

Szivác, 2003. október 4.

EGY NYELVMŰVELŐ KÖNYV LEHETSÉGES OLVASATA

Kossa János: Kettős idegenségben

Igen tisztelt hallgatóim!

Amikor örömmel vállaltam, hogy eleget teszek a megtisztelő kérésnek, és ismertetem Kossa János e könyvét leendő olvasói előtt, egyben rögtön azt is megfogadtam, hogy nem a *-va*, *-ve* meg a *-ván*, *-vén* képzős határozói igenév helyes vagy helytelen használatáról, vagy ezzel összefüggésben az ún. létigés szerkezet kérdéséről fogok beszélni. Annál kevésbé, mert ez Kossa János könyve, s ezért nem a magam nézetét és álláspontját kell ismertetnem, hanem a szerző felfogását a nyelvhelyességi kérdésekben. Emiatt ez a gyűjtemény, a válogatás valójában nem más, mint Kossa könyveinek egy lehetséges olvasata. Sokkal fontosabbnak tartom, hogy e könyv keletkezéstörténetéről mondjak néhány szót, mert az több hasznos tanulsággal jár, mint bármilyen öncélú grammatizálás vagy helyesírási kérdés elemzése. Ezért arra kérem önöket, hogy az alább következőket ne úgy fogják fel, mint az idők mélyéről vagy kódós távolából a jelenbe tévedt nyelvtanár belemagyarázását a könyv tárgyába, hanem inkább úgy tekintsék mint tőprengést a múlt és a jelen összetartozásának a kérdésein, mint a történelmi jelképiség értelmünkkel való megközelítésének a kísérletét. Tehát annak az embernek a hangját, akinek a nyelvtudata, nyelvszemlélete, nyelvhasználatunkról vallott felfogása éppúgy ennek a történelmi viharoktól sanyargatott tájnak és kornak a talajában gyökerezik, mint az itt bemutatott könyv szerzőjéé. (Ehhez feltehetően hozzájárulnak fiatalkori, hatvan-hatvanöt évvel ezelőtti személyes kapcsolataink is.)

Kezdem azzal, hogy a hosszú tanári és közírói pályám alatt megjelentetett tizenöt-tizenhat könyvem közül, amelyekhez (akár a szerző, akár a szövegválogató, a szerkesztő vagy csak a sajtó alá rendező jogán) az itt bemutatott

könyvhöz hasonló módon hosszabb-rövidebb előszót, bevezetést vagy másféle magyarázó szöveget írtam, ez a most megjelent az egyetlen olyan kiadvány, amelynek a bevezető szövege – s ugyanígy a benne olvasható cikkek és tanulmányok sora is – mindmáig, immár több mint egy évtizede, várta a kiadóját, de ami, hitem szerint, még ma sem évült el (tehát sem a könyv szövegállománya, sem az annak értelmezésére tett kísérlet). Ennek bárki könnyűszerrel utána nézhet. Tizenkét esztendeje, 1991-ben jelent meg a *Hosszú útnak pora* című könyvem, benne pedig *A nyelvművelő Kossa János* című írás, amelyből a könyv jegyzeteiben ez olvasható: „Előszó Kossa János készülő posztumusz könyvéhez. Kézirat.” Ehhez tudnunk kell, hogy 1990-ben Kossa elhunytának tizedik évfordulója alkalmából, a Forum Könyvkiadó elhatározta a válogatás megjelentetését. Azt azonban talán senkinek sem kell magyaráznunk, hogy ez a tucatnyi keserves esztendő, amit azóta, 1991-től kezdve, magunk mögött hagytunk, valamint az elmúlt bő évtized zilált közállapotai a legkevésbé sem kedveztek az oly kicsinyesnek és jelentéktelennek tartott teendők végzésére és gyakorlására, mint egy közösség nyelvének a megóvása a pusztulástól, vele együtt pedig kultúrájának elsorvadásától is. Persze ez elsősorban azok „jóvoltából” volt így, akik a nyelvet csupán a köznapok társadalmi érintkezése, a politika, a gazdasági élet, az államigazgatás, más szóval: az emberi cselekvés pragmatikus eszközeként tekintették, tehát célszerűsége, a mindennapi élet gyakorlati szolgálatában játszott szerepe szerint értékelték: „használatossága” alapján.

A fiatal Kek Zsigmond, aki egyetemi tanulmányait három-négy európai országban négy-öt nyelven végezte, kétségtelenül tudatában volt a nyelve e gyakorlati funkciójának is, alapjában véve azonban következetes maradt az emberi nyelv olyan felfogásához és jelentéstartalmához, amit a Jugoszláviai Magyar Nyelvművelő Egyesület – éppen az ő munkásságán okulva – akként fogalmazott meg, hogy a nyelvhelyesség kérdéséhez elsősorban nyelvünk létállapota felől, annak egzisztenciális problémáira való tekintettel kell közelednünk, „mert a nyelv (elsősorban az anyanyelv) nem pusztán a társadalmi érintkezés egyszerű eszköze, hanem a megismerés, a tapasztalatszerzés, a fogalmi gondolkodás, a szellemi alkotótevékenység leghathatósabb eszköze is. Márpedig a primitív, az ideologizált nyelv szemlélet éppen ezt nem látja, s ezt nem értékeli benne, hanem leszállítja a politikai cselekvésnek, a köznapi funkciók ellátásának a szintjére”. Az elmúlt évtizedben éppen ezt a magasabb szintű megközelítést nehezítették meg bizonyos bürokratikus politikai tényezők. Azt, hogy a nyelvben ezt a másfajta (tehát nem mindig a praktikus, a használati, a napi funkciók betöltésére korlátozott) feladatokat, hanem szellemi létezésünk fundamentumát vizsgáljuk. Az olyan tudattartalmakat, amelyeket egyedül az anyanyelv képes átörökíteni az egymást váltó nemzedékekre.

S ugyancsak a JMNYE-nek ez az 1990-ben tartott értekezlete tette magáévá a nyelv-művelő munka olyan felfogását is, hogy „. . . a nyelv nemcsak szerkezet, hanem ismeretek tárháza, az emberi tapasztalat gyűjtőedénye, amely egy egész tudatvilágot fejez ki, történelmi műveltséganyagot hordoz, bevilágít múltunk mélységeibe. Több oldalról, sokféle tudományág felől, szélesebb fronton kell hát a nyelvhez közelednünk: az ember anyagi és szellemi világának a teljességét kell benne meglátnunk. Ezt azonban csak az átfogó, a minden területre kiterjedő anyanyelvi oktatással lehet megvalósítani (. . .) Reméljük, a demokratizálódás kívánt folyamatai majd ezen a téren is meghozzák az eredményt. Persze nem valamilyen automatizmus révén, hanem akképpen, hogy nagyobb teret adnak az anyanyelvi iskolázásnak, a nyelv-művelő munkaformák fejlesztésének, a sajtónak stb. Meg úgy, hogy majd megszűnik az ideológiai csőszködés, az ellenőrzés és a bábáskodás ezen a téren is. Persze mindehhez új emberek és – főképpen – újszerű gondolkodás kell.”

Nos, ez az itt emlegetett, az immár egy jó évtizede megindult, de a léptenyomon akadályokba ütköző folyamat, valamint a demokratikusként felismert s megnevezett gondolkodás teljes kibontakozásának az elmaradása magyarázza azt a furcsa, bizarrnak tűnő állításunkat is, hogy nem az itt közreadott szövegek szerzőjének, nem is azok válogatójának és gondozójának, még csak nem is a kiadás anyagi terhéért vállalóknak az érdeme, hogy Kossa János e posztumusz könyve semmit sem veszített időszerszerűségéből ez évtizednyi lappangása ellenére sem. Még csak azzal sem magyarázható, amivel Lőrincze Lajos tette Kossa János *Nyelvünk fűszerszámai* című 1979-ben Budapesten, a Gondolat Kiadónál megjelent (életében utolsó) könyvének a bevezetőjében, amelyben arra mutatott rá, hogy ha Kossa egyazon problémával ismételtlen foglalkozik is, soha nem ismétli önmagát, mert „egyetlen cikket sem közöl változtatás, finomítás, még alaposabb kidolgozás nélkül”. Mi másban látjuk a közölt szövegek ma is aktuális voltának a legfőbb okát, azt, hogy évtizedek múltán sem évültek el. A pellengérré állított nyelvi jelenség, a beszédben vagy írásban elkövetett nyelvi vétség vagy torzulás makacs és szívós továbbéléséért ugyanis sokkal inkább általános társadalmi és kulturális létállapotunk hibáztatható, amely a nyelv egészséges életét és szabad fejlődését jórészt még ma is gátolja, s ami intézményes változást tesz szükségessé már Kossa diagnózisa szerint is. A sajtóval, a színházzal, a szépirodalommal, az oktatással, a könyvkiadással s a kulturális élettel kapcsolatos igen sok kérdés merül fel Kossa írásaiban, aminek széles körű szakmai tárgyalására és elemzésére azonban – mint hangoztatta – nem érezte magát illetékesnek, viszont az ő könyveiből az említett tevékenységek mindegyikének igen sok haszna és előnye származott. Valójában ezt a célt és szándékot, az erre irányuló törekvést kell látnunk e legújabb könyvének közrebocsátásában is, s ezért írtuk bevezetőnkben a következőket: „Kossa

könyveit nemcsak szakmai körökben értékelték, hanem igen népszerűek voltak mindazok körében is, akik afféle kézikönyvként forgatták akár magánhasználatra, akár iskolai segédkönyvként. Könyveinek e nagy közkedveltsége, gyakorlati használhatósága, nélkülözhetetlen volta a szerkesztőségek munkájában s a nyelvoktatás úgyszólván minden szintjén szükségessé tette, hogy időnkint újra közölje az előző könyv vagy könyvek anyagának egy részét. »A hibákat – különösen a vissza-visszatérőket – nem árt ismételten is szóvá tenni, hogy jobban tudatosodjanak« – írta *A mi nyelvünk* c. könyvének előszavában. Ennek a sajátos írói-kiadói gyakorlatnak tehát kettős oka van. Egyrészt az, hogy a kórmegeállapítások – sajnos – az idők folyamán semmit sem – vagy csak alig – vesztek érvényükből, másrészt pedig az, hogy nyelvhasználatunkban egyre újabb keletű hibák és torzulások ütnek fel a fejüket, amelyekre a szerző igyekezett azonnal reagálni.”

S végezetül: e kötet válogatója, sajtó alá rendezője, s mint szerzőjével egykor szoros szakmai kapcsolatban álló, s vele azonos nyelvszemléletű, de a nyelv-ápolás módszereit tekintve szükségszerűen más eljárásokhoz folyamodó munkatárs, egykori önmagát szeretné idézni, hogy (több mint negyven esztendő távolából, talán egy kissé a kései megkövetés felhangjait is megszólaltatva) rámutasson: a nyelvhelyesség vitás kérdései körül folytatott duellmainkban, véleménycseréinkben szinte mindig neki, Kossának volt igaza. Kiténik ez az *Így írunk mi* 1962-ben megjelent első kötetéről szóló alkalmi cikkemből is, amely egyfelől az iskolamester, másfelől pedig a sors kényszere folytán nyelvünk napi gondjai felé forduló tapasztalt közíró érvei sorakoznak fel egy szelíd disputa keretében. Az egyik oldalon tehát az oktatás módszertani pedantériája, a „taníthatóság” merev álláspontja, a másikon pedig annak az embernek az érvei, aki népét már nem „középközlés fokon” óhajtja oktatni bizonyos igazságokra. Kossa előadásának élvezetes, nemegyszer enyhén gúnyos-tréfás hangnemére s a könyv címére célozva ezt írja az egykori pedagógus:

„. . . nehogy azt higgye az olvasó, hogy az *Így írunk mi* a »humor könyve« műfaját képviseli, amire a Karinthyt idéző cím alapján gondolhatnánk. A fentebb említett »ridendo«, a »nevetve« módhatározó korántsem azonos értelmű a felszabadult, gondtalan, jókedvű kacagással. A humoros alaphangot sokszor kesernyés, fanyar, sötétebb tónusok váltják fel, olykor már a kiábrándultság felhangjaival vegyítve, ami bizonyára a »még mindig így írunk mi« lehangoltságának a következménye. Mert egyesek makacsságnak, vaskalaposágnak tartották a már megrótt hibák ismételt főlelegetését, különösen azokét, amelyekről sokan úgy vélekedtek, hogy már »nyelvténnyé« váltak, s ezért hiábavaló az üldözésük. Ma már inkább érényes konokoságnak, tiszteletre méltó következetességnek neveznénk álláspontjához való ragaszkodását. Műve méltatónak egy része akkoriban fölösleges aggódásnak minősítette, hogy

Kossa a tükörszó vádjával illet bizonyos szavakat a jugoszláviai magyar nyelvhasználatban, mondván, hogy mindössze hasonló beszédhelyzet vagy azonos szemlélet eredménye a kifogásolt egybeesés, vagy pedig, hogy »csak« az indoeurópai nyelvekre általánosan jellemző sajátság rejlik mögötte, nem pedig szerbhorvát hatás. Kossának erre is volt válasza, s ma már úgy véljük, hogy ő állt közelebb az igazsághoz: »Föltűnhet valakinek, hogy egy-egy nyelvi jelenséget szerbhorvát hatásnak tulajdonítok, holott az sokkal általánosabb: olyan indoeurópai hatás, amely az egyetemes magyar nyelvben is észlelhető. Én ezt nem hangsúlyozom újra s újra, de hát nyilvánvaló, hogy az általános hatás nálunk a szerbhorvát nyelvvel való állandó és szoros kapcsolatban sokkal kifejezettebb.«

De arra is rá kell mutatnunk, hogy amikor Kossa az idegenszerűségekkel és egyéb nyelvi hatásokkal hadakozik, akkor nem *valami ellen*, hanem *valamiért* harcol: mindkét (a »természet adta« és a »történelem adta«) nyelvünk tisztaságáért és megbecsüléséért.”

S voltak aztán mások, akik kételkedve Kossa munkájának, a nyelvápoló könyveknek s általában a nyelvművelő tevékenységnek gyakorlati hasznában, azt feszegették, van-e hatásuk, lesz-e eredményük? Erre az aggályoskodó kérdésre nincs egyértelműen igenlő vagy tagadó válaszuk. Még egy széles körben kibocsátott kérdőív adatainak a feldolgozása után is valószínűleg ma is csak azt mondhatnánk ezek hatásos voltáról, hogy esetleg csak olyanféle, mint a legtöbb gyógyszer: a kór elleni küzdelemben csak segíti, támogatja a szervezet erőit, de nem helyettesíti őket. S mint ahogy a gyógyszer hatékonyságáról is leginkább akkor bizonyosodhatunk meg, ha kénytelenek vagyunk nélkülözni, így – akár kérdőíves véleménykutatás nélkül is – bizvást mondhatjuk, hogy Kossa könyvei híján erőtlenebb, halványabb lenne nyelvi tudatunk. Nem azt vártuk el tőlük (mint ahogy ettől sem remélhetjük), hogy majd megfordítják a köznyelv szüntelen romlásának a folyamatát, vagy hogy éppen „kikezelik” a bajából. A kultúra történetében még nem akadt példa arra, hogy egy könyv (vagy akár öt is) megtanította a nyelvet használók széles társadalmát anyanyelve helyes és hibátlan használatára. Kétségtelen azonban, hogy jelentősen hozzájárulhat az olyan klíma, köztudat, légkör megteremtéséhez, kialakításához, amelyben megfogam az ilyen igény, felébred a nyelvi lelkiismeret. Kossa könyveinek valóságos jelentőségét is abban látjuk, hogy a konkrét nyelvhelyességi kérdések tisztázásán kívül hathatósan ösztönözték az igényesebb nyelvhasználatot.

Hadd mondjak még néhány szót a könyv címéről, mivel már a szeptember 10-i, Zentán tartott bemutatóján is megkérdezték, ki adta ezt a címet és mi a valódi jelentése, mondanivalója.

Rögtön meg kell mondanom, hogy a cím valójában magától Kossától ered. Könyvének 85. oldalán olvasható egy írásának a címében: *Kettős idegenség*. Arról szól, hogy sok *latin, francia, angol* s más nyelvből átvett szó nem az eredeti nyelvből, hanem a szerb nyelv közvetítésével került hozzánk, természetesen annak szűrőjén keresztül, tehát a szerb nyelvhasználat minden alak-tani, hangtani, szótani, jelentéstani módosításával. Sok példát említ erre szer-zőnk: a szerbben legtöbbször elmarad a hímnemű vagy a semlegesnemű szavak *-us* és *-um* végződése, amiből a grammatikai nemek keveredése származik: *konfliktus* → *konflikt*; *prospektus* → *prospekt*; *kultusz* → *kult*; *statútum* → *statut* stb. A semlegesnem *-um* végződésére példák: *beneficium* → *beneficija*; *privilegium* → *privilegija*; *dokumentum* → *dokumenat*, meg aztán a *koncentrát, elaborát, honorár, referát, szeminár, motív, agronóm, kandidát, katalóg* s hason-lók hosszú sora. (Néha a szerb is pl. a németből veszi át a szót, s az átvételben meghagyja a német egy-két alaktani elemét: *asphaltieren* → *asfaltirati*; *blo-ckieren* → *blokirati* [a magyarban az *aszfaltíroz, blokkíroz, hazardíroz* stb.]) Ez meg már nem is kettős, hanem hármás idegenség.

Mondhatná valaki: mindez nem végzetes, súlyos, helyrehozhatatlan hiba. Valóban: ezért nem kell félreverní a harangot. Csakhogy a felelőtlen kölcsön-zések már-már jelentéstani (ezzel együtt: értelemzavaró) hibákat okoznak. A Kilátóban olvashattunk (ha jól emlékszem) Turi Gábor tollából egy cikket, amely a főnti folyamat súlyosabb jelenségeiről beszél: arra mutat rá, hogy hazai magyar nyelvünkben ma már jelentéstani megoszlás következik be: az egye-temes magyar köznyelvtől való eltávolodás, ami a kultúránk egészére nézve súlyos következményekkel jár. Az ilyen jelenségek készítették Kossát, hogy – egy kissé tréfásan – azt javasolja: írjuk meg az *Idegen szavak jugoszláviai szótárát*. A Kilátó cikkében pl. a következő példákat olvashatjuk, amelyek valóban erre mutatnak: *parola* (a szerbben, de az igénytelenül használt jugo-szláviai magyar nyelvben is): *jelszó, jelmondat*, az egyetemes magyar köznyelv-ben: *kézfogás, a bizalmasság jele*. *Kalauz*: a szerbben: *álkulcs*, a magyarban: *útvezető, jegykezelő*. S így van pl. a *karakteristika* szóval s számos más esetben. Amire itt a Kilátó cikkírója néhány példával s pusztán a szójelentés torzulá-sával, illetve elhasonulásával mutat rá, arra Kossa egész könyvvel. Ő ti. nem elégszik meg a szójelentéssel, hanem beszélünk, nyelvhasználatunk sok más elemében kimutatja az idegenség föl-fölbukkanását: a mondatalkotásban, ha-sonlatképeinkben, a nyelv egész szerkezetében, teljes viszonyrendszerében. Ugyanis azt vallja ő is, mint sok más nyelvészünk: a nyelv az ember egész szellemi, fizikai, lelki s minden más életmegnyilvánulásunkban jelen van, mint ahogyan ideghálózatunk szövi át testi valóságunk, szervezetünk legparányibb részeit is. S ha idegrendszerünk bármely része megsérül, annak következményei lehetnének az ideghálózat más részeiben is. „A nyelv az ember idegrendszere.”

Magam is ennek a felfogásnak a jegyében végeztem a könyv anyagának a válogatását, arra törekedve, hogy világosan kitűnjék belőle Kossa e számunkra rendkívül fontos tapasztalata.

SZELI István

Elhangzott Újvidéken a Forumban megrendezett könyvbemutatón 2003. október 13-án

IRODALMI MÚZEUM

MAGYAR IRODALMI ÁLLAPOTOK JUGOSZLÁVIÁBAN

PÉCHY-HORVÁTH REZSŐ

Az SZHSZ Királyság-beli magyarság irodalmi és kulturális élete a magábaroskadtság vigasztalan képét mutatja. Helyesebben és őszintébben: nem is lehet és nem is szabad jugoszláviai magyar irodalmi életről beszélni, mert minden állami és társadalmi támogatás nélkül nem tud kialakulni a kulturális megújulás, s ami kultúra van, az a magyar tömegek közönye s az írók féltékenykedése folytán a lassú, biztos elsovadás felé halad.

Annak ellenére, hogy Jugoszláviában néhány valóban tehetséges író él és dolgozik, komoly és valóságos irodalmi életről beszélni nem lehet. Nem lehet, mert az írói alkotások érintetlenül hevernek a műhelyben, valamelyik asztalfiók mélyén, és a hallgatásra kárhoytatott írók csendes szomorúsággal állapítják meg napról napra, hogy írásaik számára nem akad kiadó. De nemcsak a kész regényeknek, a novelláknak és a verseknek nem akad kiadójuk, de nem akad olyan társaság vagy nyomdavállalat sem, amely egy nívós és komolyabb művészi értékű irodalmi folyóirat alapítására vállalkoznék. Az irodalmi élet és a termelés elevevése így ellankad és sok, talán különleges jelentőségű mű marad megíratlan, mint égő, nyugtalanító, örökös terv. Ennek a különös állapotnak egészen speciális okai vannak, amelyeknek – és ezt sietve kell megállapítani – egyáltalában nem az írók az okai. Az irodalmi élet halottságának okai elsősorban a zsíros bácskai földben leledzenek. A bácskai magyar mindig elsősorban földtúró, akár földműves, akár nem. Érdeklődésének köre

E beküldött cikk elvi tartalmával a Pandora egyetért; a személyi ellentéteket ismertető, továbbá a szerkesztőségek irodalom-adminisztrálási módszerét s az egyes írók és könyvek értékét érintő résznél azonban – minthogy e rész adattartalmát sem az értékelés, sem a teljesség szempontjából nincs módjában ellenőrizni – hangsúlyozni kívánja teljes kritikai semlegességét.

nem távolodik el nagyon messzire a földtől s fájának megtartását és csorbítatlan továbbadását is a földtől várja inkább, mint a magyar betűtől.

De az irodalmi élet megszületésének más oldalon is vannak súlyos akadályai. Ez a magyar nyomdavállalatok közömbössége és részvétlensége a nagyszerű kérdéssel szemben. Ezeknél a milliós nyomdavállalatoknál teljesen hiányzik a mindenén áttörő és felülemelkedő fajszeretet és a tehetséges kereskedő élelmessége. Nagy üzemeik mellett is csak óvatos és krajcároskodó grájzlerosai ezek a nyomtatott betűnek és a magyar kultúra terjesztésének. A csak kevésbé is kockázatosnak látszó üzletet nem vállalják, és lenne bár az az elszakadt, magábaroskadt magyarság kulturális elismertetése és felemelése is az idegen faj közepén: nem vállalják, mert esetleg nem hozza meg a pontosan kiszámított üzleti hasznot.

A jugoszláviai magyar irodalom haldoklásában tehát elsősorban a tőkeerős és tekintéllyel rendelkező nyomdavállalatok a hibásak, amelyek legfeljebb a kalendáriumkiadásig, álmoskönyv és köszöntők megjelentetéséig és holmi Nick Niemand- vagy Nick Carter-féle „irodalmi” termékek kiadásáig merészkednek csak el, amikor a jugoszláviai magyar kultúra szentségeken szent ügyét akarják szolgálni. Itt nincsenek olyan önzetlen könyvkiadó vállalatok, mint Szlovenszkó és Erdély nagyobb magyar központjain (pl. Erdélyben: a Lapkiadó rt., a Kaláka és a Minerva rt. Kolozsváron, a Pán Temesváron, a Főbusz-vállalat Aradon; Szlovenszkón pedig a Voggenreiter-könyvkiadó és a Kazinczy Könyvbarátok Társasága stb.). Ellenben hemzsegnek az úgynevezett könyvterjesztő vállalatok, melyek három-négyszeresen drágábban, mint az eredeti eladási ár, adják a Magyarországból importált könyveket. A Budapestről hozott könyvek óriási kelendősége egyébként élénk cáfolat az óvatoskodó jugoszláviai könyvkiadók védekezésére, hogy az ott kiadott könyvekkel nem csinálnának jó üzleteket.

A vállalatok mellett, amelyekben nincs áldozatkészség, és amelyek nem ismerik fel kötelességeiket a magyarsággal szemben, meg kell állapítani, hogy hasonlóan bűnös a jugoszláviai magyar társadalom is, amelynek nemtörődömsége és érzéketlensége a belföldön termelt magyar betűvel szemben felháborító. Eszem-izomra, milliós kártyacsatákra, pezsgős dőzsölésekre, hetekig tartó lakodalmakra és cigányozásra van pénz bőven, de kultúrára nincs. Vagy ha van is: a külföldről behozott irodalomnak hódolnak, a hazait leszólva és lemosolyogva.

Még az irodalmi folyóiratok is kénytelenek elhallgatni a kellő támogatás hiányában. Nemhogy mecénás nem akad, de még előfizetők is gyéren. Legutóbb két szépirodalmi lap szűnt meg: a zombori *Új Élet* és a szabadkai *Vajdasági Kultúra*, ezenkívül a nagybecskereki színházi és irodalmi lap: a *Fáklya*. Jóakarattal, bár kevés hozzáértéssel és még kevesebb tehetséggel szerkesztett lapok

voltak ezek, azonban hozzáértő kezekben könnyen kifejlődhetett volna belőlük a Délvidék magyarjainak irodalmi és művészeti reprezentálója. *Kultúrélet* címmel, majd *Koszorú* néven később Szabadkán szándékoztak kiadni egy-egy lapot, de a terv még csírájában megsemmisült. Folyóiratjuk ma csak a vajdasági magyar aktivistáknak és dadaistáknak van, az Újvidéken plakát alakban, bizonytalan időközökben megjelenő *Út* című szemle, amelyet ennek az irodalmi irányzatnak néhány lelkes művelője tart fenn és jelentet meg, hogy a szellemi termékeit valahol közönség elé vihesse.

Nemrég néhány irodalombarát társadalmi adakozás formájában akarta előteremteni egy irodalmi folyóirathoz a szükséges összeget. A gyűjtési akciót a magyar lapok lelkes hangú felhívásokkal harangozták be, az eredmény azonban a magyarságra nézve szégyenteljes kudarccá lett: csak két adományozó akadt, két dolgozó újságíró, ki a fizetéséből 1000-1000 dinárt ajánlott fel erre a kulturális célra. A milliomos földesurak, a bankárok, a gyárigazgatók, a nagykereskedők és a gabonások mélyen hallgattak.

Igaz viszont, hogy – szörnyű átokképpen – alig élhetne meg sokáig egy-egy magyar szépirodalmi lap Jugoszláviában. Csakhamar megölné a széthúzás, a veszekedés, a klikkrendszer. Ez a széthúzás onnan ered, hogy itt alig vannak bennszülött írók. Az újságírók, írók és egyéb értelmiségek négyötöd része baranyai és egyéb magyarországi menekült, akinek sem talaja, sem múltja nincsen a bácskai magyarságban. Ezenkívül egy részük még mindig gyűlölettel néz át a határon, és a legnagyobb magyar napilapok szerkesztőségeiben helyezkedett el. Ezek többnyire közepes újságírói és írói tehetségek, akik aztán részben magyargyűlöletből, részben pedig féltékenykedésből szóhoz sem engedik jutni lapjaikban a valódi délvidéki írókat. Jellemző, hogy nemrég az egyik nagy napilap almanachot adott ki, amelyben a vajdasági reprezentáns magyar írók egy-egy munkájukkal szerepelnek. Nos, a Vajdaságban gyökeret vert írók egy részét ez az almanach tudomásul sem vette, ugyanakkor, amikor valamennyi emigráns-újságíró, tehát aki nem is író, mint hamisítatlan és tősgyökeres vajdasági magyar író szerepelt a könyv lapjain. Az ott élő magyarság ezt a nagyon furcsa eljárást természetesen megjegyezte magának, és most még talán jobban húzódozik minden irodalmi vállalkozás pártolásától.

Egy másik példa: *A Munka* c. szabadkai hetilap hetenként nyolc oldal teret engedett át a szépirodalomnak, de megértésével csakhamar magára maradt, mert nem írt senki számottevő ember a mellékletbe, bojkottálták a hivatásosok a lapot, és kezdett az éretlen és alkalmatlan dilettantizmus túlsúlyra, vagy még inkább egyeduralomra vergődni. Így aztán a szépirodalomnak itt is végleg befellegzett. Ezután a magyar párt akart irodalmi lapot alapítani, de ez a tervezgetéseken túl semmire sem jutott. Megtörtént ugyanis az a szomorú és kétségbeesítő eset, hogy az egyik napilap intrikája folytán a vajdasági írók és

újságírók kétharmad része eleve megtagadta részét ebben a munkában, elgáncsolva ezzel az ottani magyarság egyetlen irodalmi lapjának megszületését. A szép terv az irigység miatt megbukott, nem is lesz soha összefogó irodalmi lapja a jugoszláviai magyarságnak, mint ahogy szintársulata sem lesz soha többé az új impérium alatt.

Irodalmi egyesületek vagy társaságok hasonló okok miatt nincsenek. Csupán Nagybecskereken működik egy aktivistákból álló, exkluzív kör, az Adytársaság, amelynek irodalmi súlya és jelentősége csak annyiban van, hogy egymástól alaposan messzire eső időközökben Ady-verseket mutatnak be a becskerekai közönségnek, felolvasásokat rendeznek, és aktivista-dadaista-pá-pákat próbálnak népszerűsíteni.

E sivár és szomorú viszonyok ellenére is serényen dolgoznak az SZHSZ Királyságban élő magyar betűvetők. A számottevő magyar írók ma ott a következők: Borsodi Lajos, Lovász Pál, Szenteleky Kornél, Ambrus Balázs, Somfay János, Szántó Róbert, Kovács Antal, K. Végh Vilma, Bartók Márta, Radó Imre, Bóniss László, Treisz Géza, Aszlányi Dezső, Havas Károly, Milkó Izidor, László Ferenc, továbbá hozzájuk lehet számítani – hosszas itteni működésük után – az immár eltávozott írókat is: Páll Tamást, Császár Gézát és Fekete Tivadart. Mindhárman végleg elköltöztek Jugoszláviából, éppen a sivár és jövőtlen irodalmi viszonyok miatt.

A könyvtermés – számban legalább – nagyon silány, szinte említésre sem érdemes. Évenként alig két-három szépirodalmi mű lát napvilágot, kizáróan az írók saját költségén. Legutóbb Aszlányi Dezső, Borsodi Lajos, K. Végh Vilma, Császár Géza, Szántó Róbert, Heinz Vilmos és Kovács Antal jelentették meg a termésük javát:

Aszlányi Dezső tanulmányokat adott ki több füzetben, Borsodi Lajos *Házibál* címmel újabb novelláit adta ki, Heinz Vilmos *Vércseppek* cím alatt tartalmaz és ízléses verseskötéssel jött ki, Kovács Antal *A szív húrjain c.* verseskötetet adott ki, Szántó Róbert *Aszmódi diadala* (drámai költemény), *A viaskodó tavasz* (versek), *A próféta halála* (novellák), Lovász Pál *A Tisza mentéről* címmel adtak ki a saját költségükön könyveket. De ezek csak kivételek, egy csepp a nagy óceánban – a többi író hallgatni kénytelen.

Az irodalmi élet senyvedését jól látja a magyarság, de a kellő anyagi felkészültség hiányában ölbe tett kezekkel kénytelen nézni az értékek felőrlődését, a pompás ígéretek megsemmisülését, a mozgalmak örökös kudarcát. Évek óta minden lángoló szó, amit a közönség közé suhogtattak a halotti közöny felrázására, pusztába kiáltott szó maradt.

JEGYZET

Irodalmunkról az itt közölt ismertető a Szabó Lőrinc szerkesztette *Pandora* című folyóirat 1927. júliusi számában jelent meg. A folyóirat nem volt hosszú életű: mindössze hat száma jelent meg 1927 februárja és októbere között. A kor jeles, akkor még fiatalnak számító írói szerepeltek benne Szerb Antaltól, Márai Sándortól Kodolányi Jánosig, Gelléri Andor Endrétől Pap Károlyig. A költők között a szerkesztő Szabó Lőrincen kívül Erdélyi József és Sárközi György is közölte versét.

A fentebb olvasható ismertetőt Péchy-Horváth Rezső (Krapina, 1890–Bp., 1969) írta. Több vidéki lap munkatársa volt, élt Szabadkán is.

B. I.

EMLÉKEZTETŐ

A KÍSÉRLETEZŐ EMBER

NÉMETH LÁSZLÓ

ÉRTELMISÉGVIZSGÁLAT

A mai iskola az egész embert akarja nevelni, nemcsak az értelmét. Az iskolakapukon kilépő ezért találkozik déltájt egy óriás kannát cipelő bácsival, s a tornaterem-lejáró mellett ezért csörögnek az ebédeltetőben a kanalak, e tejeskanna bablevesét várva. A gondozónővér előtt ez az emberápoló hajlam emelteti fel a váratlan behívott szegénykönyvesek talpát (különbben mindegyik lyukas cipőben jönne a razziára), amint az erkölcsi esetek füzetét is ugyanez az igény röptette ki, ugyanezen nővér aktatáskájában, az elcsavargott fiú meglepett otthonába. Én, az orvos, a teljes nevelés jogán foglaltam el egy földszinti tantermet; a szívvizsgáló, tüdőgondozó ezen a címen ragad ki az iskolából egész osztályokat. De maguknak a tanároknak egy része is az egyoldalú értelmi nevelés kiegészítéséért kapja a fizetését. Ének, rajz, kézimunka az egész ember tárgyai; a „csendes napok” a lélekért kurtítják meg a tanévet; a testnevelés az ép testért kapott fölemelt óraszámot; a jó kézilabdásokat a kollektív és agonális szellem ápolására engedjük keresztül év végén. Minden az egész ember nevében történik; csak a régimódi tanárok zúgolódnak az értelem nevében: maholnap már nem is tanítunk, csak dajkálunk meg rubrikázunk.

A zúgolódóknak nincs egészen igazuk. Az ősi, értelmi nevelés ügye jobban áll, mint hiszik. Az iskolában töltött idő öt-hatodrésze még ma is az értelem nevelésére megy. Az emlékezet a maga lexikonját falja; a gondolkozás törvények felismerésében erősödik; a képzettársítás cikáz és összetart, vagy ahogy most mondják: koncentrál; az előadókészség küzd a nyelvel és a tollal. Mindez értelemfejlesztés vagy legalábbis értelem-megrakás, aszerint, hogy értelmünk fejlődni tud vagy megrakodni. Az iskola század-, sőt ezredévek óta mindig ezt

csinálta, s ma is ezt csinálja – jól. Az egész ember nevelése egyelőre igény, mely intézményeket, szempontokat és jelszavakat vet föl, de messze van attól, hogy az értelmi nevelést, mint részt az egész, magában foglalhassa. Az iskola (a külsőleges „katonás” fegyelmetartáson kívül) az egész embert csak annyira képes nevelni, amennyire (s ez nem jelentéktelen!) a rendszeres értelmi tevékenység általában embert nevel. A többi intézmény e mellett a kiforrt, maradi rendszer mellett munkát és pénzt emésztő keret, amelynek előbb-utóbb komolyan le kell vizsgáznia. Vagy lesz a szép célon kívül komoly alapja is az egész ember nevelésének, vagy visszazárkózik az iskola oda, ahol régtől ille-
tetes, az értelmiség területére.

Ne ijedjünk meg a valóságtól: az értelmiség közt, amelyre a tanár kíváncsi, s a szervezet közt, amelyre orvos, testnevelési tanár figyel, a pedagógiai gyakorlatban egyelőre szakadék ásit. Hiába mondjuk, hogy a kettő kiegészíti egymást, ha ennek a „kiegészítésnek” érdeklődésünkben, tanári és orvosi figyelmünkben nem felel meg semmi sem. Hogy e „kiegészítés” módjáról fogalmat nyerjek, polgárinkban a Pedagógiai Szeminárium füzeteivel több száz értelmiségvizsgálatot végeztem (és végeztettem). Két tanulmányban is volt már szó e vizsgálatok tanulságairól. Az egyikben (*Munka közben*) az értelmiségindexekben tükröző értelmiséget igyekeztem testi fejlettség és iskolai előmenetel közt elhelyezni. Azt láttam, hogy az értelmiség szorosabban tapad a testi fejlettséghez, mint az előmenetelhez. Már testi fejlettség és előmenetel közt sincs olyan laza viszony vagy pláne ellentét, mint egy iskolaellenes közvélemény hiszi; az értelmiségvizsgálat pedig az ellentétet bizonyító esetekben is igen sokszor a testi fejlődés mellett vall. Rosszul fejlett jó tanulók közepes értelműek, jól fejlett rossz tanulók pedig eleven eszűek lehetnek. Magyarázat: a gyengébb, engedékenyebb fiú behódol az iskolának, és jó osztályzatot vív ki; a féktelen testű és értelmű (különösen, ha szociális okok is zaklatják) össze-
ütöközik, s iskolailag elzúllik. A másik tanulmányban (*Az iskola „összetétele”*), az értelmiség számszerű mérésével szemben, a próbákban megnyilatkozó értelmi minőséget hámozgattam. Az asszociációs próbán mutattam be (a tanuló minél több szót ír egymás alá egy tiszta lapra), hogy mennyi mindent lehet ebből a szóárból kiolvasni, ami a leírt szavak számából sosem derül ki. Ha mi arra törekszünk, hogy a részletes orvosi leírás s a sok vonásból álló tanulmányi profil közé hasonló változatos értelmiségképet írjunk, akkor próbafüzeteinkből nem rész-értelmiségek (emlékezet, képzelet, asszociáció stb.) algebrai összegét kell kiszámolnunk. Fontosabb, hogy az értelmiség jellegét s lelki-
testi gyökereit felkutassuk.

Ma az egész szociális-testi-értelmi vizsgálatanyag áttekintése után e két tétel sokkal általánosabban fogalmazható. Ahogy a kiválasztásnak nem monopol szerve a vese, a vérkeringésnek a szív- és az érrendszer, a légzésnek a

légcső és a tüdő, hanem az egész szervezet az, amely kiválaszt, kering és lélegzik (gondoljunk egyik oldalon az ideg- és hormon-, másikon a sejtfolyamatokra), úgy „lelki és szellemi” működéseknek is csak egyik szervük az agy; a belső elválasztásos mirigyek, a vérérmozgató idegek útján egész szervezetünk bejátszik gondolatainkba s érzéseinkbe. Ha a léleknek tokot keresünk, az csak az egész test lehet, s nem a kivértelenített agy. Ha a pajzsmirigyem meggyorsíthatja agykérgem anyagcseréjét, s ereim összehúzódása elronthatja közérzetemet, akkor a lelkem éppúgy lakosa (vagy ha tetszik, esszenciája) pajzsmirigyemnek s érmozgató rendszeremnek, mint büszke agytekervényeimnek. Mikor a szíven az indokok alkati és önkényes szervtulajdonságokat szétválogattuk, rájöttünk már, hogy a szerveknek annyiban van alkatuk, amennyiben túlterjednek önmagukon (a szív alkata: a szív külső ingerei, hormonjai, anyagcseréje). Ugyanígy van az aggyal is. Neki is van egy alkati s egy titokzatos faji-egyéni őspete-zónája. Az elsőben: a szervezet árad rá, s önti el az elmét, a másikkban az elme állja sajátságait. Az első előtöntött öv: az érzelmek s ösztönök öve, a másik a póre értelmiségé. Érzelem, ösztön (s talán a morál is) inkább alkati, az értelmiség inkább faji, családi és egyéni.

Hogy az ösztönök agy és szervezet örökös váltóáramából élnek, minden magyarázat nélkül is belátható. De mik az érzelmek (akár az agy termeli őket a szervezetnek, akár a szervezet az agynak)? Az agykéreg, tudjuk, problémamegoldó szerv. A világ érzékszerveinken s szervérzéseinken át feladványokat ad fel a benne lakó értelemnek. Akár egy villamos elől térünk ki századpillanatok alatt, akár egy meglepő csillagászati tényen gyötrődünk évtizedekig: az érzékszervek megoldást váró konstellációt létesítettek benne, melyből csak megfelelő tettel (egy ugrás vagy Kepler tétele) szabadulhat. De mivel az értelem természettől lusta, kellett valami alá, ami szorongassa, sarkállja s megjutalmazza. Ez az érrendszer, helyesebben érmozgató idegrendszer. Minden bonyolult értelmi konstelláció (gond, meg nem oldott élethelyzet, tudományos vagy művészi feladat) súlyos, szorongató érállapottal jár (ezért székhelye a szív az érzelmeknek), s minden szabadulás a gondtól megkönnyebbüléssel, értágulással (az öröm kipirít). E gondolat, melyre Freud élcelemzése vezetett (az élcnel azért kacag fel az ember, mert egy bonyolult, talányos dolog hirtelen megoldódik, s ez a gyors megoldás csap ki arcizmainkra a nevetésben s a kedélyre a jókedvben), az érzelmek élettanában is támaszt talál. Lehmann kísérletei óta tudjuk, hogy az érzelmek, mint indulat, szégyen, félelem, jellegzetes reakciókkal járnak. De ugyanez az érzelmi rezonátor-rendszer nemcsak az értelem felől szólaltatható meg, hanem a szervezet mélye felől is. Vérünk vígsága vagy szomorúsága rajta át árad ki, gondolatokat, tetteket sodorva maga előtt. Az értelem érzelmek útján testállapotokat teremt, a testállapotok az érzelmek útján értelmi állapotokat. Az érzelmiség olyan hegedű az értelem

kezében, melyen néha a hegedűs játszik, néha ő játszik a hegedűsön. Összekapcsoltságuk miatt elkerülhetetlen, hogy az értelmiség őspete sajátosságai, pl. képzelet vagy korlátoltság, az érzelmeken át az alkatot is ne módosítsák. (Magamon tapasztalom, hogy a szelíd Hölderlin és Mozart súlyos alkati zaklatottságot csillapíthatnak). Másrészt az alkat is magához neveli az értelmiségen át az értelmet: heréljenek ki valakit, ha nem Narzész, előbb-utóbb herélt gondolatai lesznek. Hogy a szervezet – s az alkat – ezenkívül az idegsejtek anyagcseréjén át közvetlen is hat az értelmiségre, nem kér magyarázatot . . .

A SZENTELEKY KORNÉL IRODALMI DÍJ DOKUMENTUMAI

A SZENTELEKY KORNÉL IRODALMI DÍJ BÍRÁLÓBIZOTTSÁGÁNAK DÖNTÉSÉRŐL

Tisztelt Hallgatóság!

Engedjék meg, hogy a Szenteleky- és a Bazsalikom-díj bírálóbizottságának a nevében először is a Szenteleky Kornél Irodalmi Díj idei díjazottját hirdessem ki – nyilvánosan is. Amint már a sajtóból is értesülhettek róla, a bírálóbizottság (Harkai Vass Éva, Németh Ferenc, Vickó Árpád) a 2003. évi Szenteleky Kornél Irodalmi Díjat egyhangúan a Középiskolások Művészeti Vetélkedőjének ítélte oda.

A Középiskolások Művészeti Vetélkedője, a KMV 1967 óta több névváltozatot és szervezési formát megélve, versenyműfajait és helyszíneit bővítve, lelkes szervezőket, nem utolsósorban középiskolások tömegét mozgósítva, folyamatos működéséhez támogatókat és védnököket keresve és biztosítva, több mint három és fél évtizede kíséri figyelemmel, lépteti a nyilvánosság elé és díjazza a jugoszláviai/vajdasági magyar fiatalok művészi alkotótevékenységét. Nem véletlenül beszélek jugoszláviai, illetve vajdasági magyar fiatalokról. A kettős megnevezés nem az én bizonytalanságomat tükrözi, hanem arra utal, hogy amikor lehetett, és amíg lehetett, a KMV a nem is oly rég még tágabb határokkal rendelkező, egységes ország *egészének* a területéről ölelte fel a középiskolás – s nemcsak magyar anyanyelvűeket – fiatalokat (1985 és 1991 között például lehetőséget adott a pélmonostori és a lendvai középiskolások bemutatkozására is).

A KMV az évtizedek során egyre bővülő – irodalmi, műfordítói, zene- és képzőművészeti, néprajzi-népzenei, előadó-, film- és színművészeti – ágazatai és műfajai által a művészet iránt érdeklődő, fogékony és kreatív – tehát hasonló érdeklődésű – fiatal korosztály találkozásának, ismerkedésének, megmérette-

tésének, tapasztalatcseréjének, kerekasztal-beszélgetéseinek s olykor heves vitáinak színhelyévé és intézményévé – jó értelemben vett státusszimbólumává – vált. A művészeti ágak és műfajok hosszú lajstroma után kívánczik Vajdaság azon helységeinek felsorolása, mely helységek (mint például Zenta, Temerin, Újvidék, Szabadka, Topolya) a vetélkedő egy-egy ágazatának lebonyolításában vettek és veszik ki részüket. És – talán legfontosabb tételként – hasonló módon kívánczik ide azoknak a névsora, akik számára a középiskolai oktatás nem csupán négy fal között, tanteremben, iskolapadokban, tábla előtt, krétával végzendő tevékenységet jelent, hanem ennél jóval többet: művészszeretetre és műértésre való, szellemi nyitottságra való – nevelést. Azaz azoknak a középiskolai tanároknak és más szervezőknek a neve következne itt most, akik megálmodták a KMV-t, s akik évtizedeken át szervezték, támogatták, ha kellett, ideológiai barikádokon is meg- és kivédtek ezt a vetélkedőt: a becsei és a zentai gimnázium önképzőkörének diákjait, köztük Kartag Nándor nevét, továbbá Bagi Ferenc, Varnyú Ilona, Sági Verona, Beretka Ferenc, Böröcsök László tanárok és Lajber György nevét említem itt meg, s e minden bizonnyal hiányos névsorhoz szorosan hozzátartoznak azok a szervezetek, becsei és más, vajdasági művelődési egyesületek, amelyek szervezői segítséget nyújtottak, valamint azok a hetilapok, folyóiratok és a média egyéb intézményei, amelyek a díjazottak számára biztosítottak publikációs lehetőséget.

Es még így sem teljes a névsor. A leghosszabb névsornak ugyanis a vetélkedő résztvevőinek, köztük külön a díjazottaknak a nevéből kellene összeállnia, amire – minthogy sem a bírálóbizottság, sem jómagam nem vagyunk a KMV krónikásai, csupán eddigi folyamatos munkájának és küldetésének értékelői és tisztelői – most nem kerül sor. E – vélhetően – jó hosszú névsor helyett én most egy metaforára szorítkoznék, miszerint a KMV számunkra – egykori résztvevőinek és figyelmes szemlélőinek számára – Gogol köpönyege, amelyből a vajdasági magyar értelmiség zöme – s talán nem tévedek, ha azt mondom, a java – bújt ki.

A bírálóbizottság és mindannyiunk nevében további, több évtizedes sikeres munkát kívánok ennek az intézménynek.

HARKAI VASS Éva

KÖSZÖNŐBESZÉD

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Amikor ebben az elismerésben, a Szenteleky Kornél Irodalmi Díjban részesül, a Középiskolások Művészeti Vetélkedője pont kétszeresen nagykorúvá vált, kiállva a társadalmi változások megrázkódtatásait, mert a művészetek, az irodalom időtálló, az ifjúság pedig mindig haladó szellemű. „A diákság letéteményese egész szellemi konstitúciónknak, s végeredményben rajta áll vagy bukik kultúránk és létünk is a nap alatt” – mondta a korábbi vetélkedők egyikének kapcsán Bori Imre tanár úr.

Diákkezdemenyezéssel indult a hatvanas években: az óbecsei és a zentai gimnáziumi önképzőkörösök találkozóival, s 1967-től az akkori gimnazista Kartag Nándor kezdeményezésére és Bagi Ferenc tanár úr irányításával kezdetét vette a vetélkedő. Lassan terebélyesedett, felölelve a volt Jugoszlávia magyarlakta területeinek középiskolásait, akik érdeklődéssel és alkotói lázzal fordultak a művészetek, különösképpen pedig az irodalom felé. A vetélkedés ösztönzőleg hatott rájuk, kezdeti érvényesülési lehetőségeket biztosított számukra.

A Középiskolások Művészeti Vetélkedőjének háromnapos központi rendezvénye hagyományosan minden év áprilisában zajlik Óbecsén, s a közel négy évtized alatt mindig az ifjúság lendülete és alkotói láza uralta, a felnőttek, az óbecsei középiskolák magyartanárai csak irányították, összehangolták a tevékenységeket, s igyekeztek az anyagi háttérrel biztosítani. Egy évtized után Bagi Ferenc tanár urat pár évig a megboldogult Sági Verona tanárnő és Beretka Ferenc tanár úr követték, majd jó másfél évtizedig Varnyú Ilona tanárnő, míg 1997-től Lajber György újságíró és jómagam, mint magyartanár.

Az igények függvényében a vetélkedő versenyágakkal is gyarapodott, s így az ez évben, a 36.-on az irodalmi és a beszédművészeti mellett énekelt versek, színjátszói és filmművészeti, népzenei és néptánc-vetélkedők, valamint képzőművészeti és plakát-, műfordítói, néprajzi és forgatókönyvírói pályázatok keretében vetélkedhettek diákjaink.

A felkészítő munkában magyartanár kollégák és művelődési életünk más területeinek elkötelezettjei foglalkoztak a tehetséges, alkotó és vállalkozó szellemű fiatalokkal.

A vetélkedő fő szervezője az óbecsei gimnázium mindenkori önképzőköre, a Petőfi Sándor Magyar Kultúrkör, védnöke a Képes Ifjúság hetilap. Egyes versenyágai nem Óbecsén zajlanak, így a szín- és filmművészeti vetélkedés Zentán a Thurzó Lajos Közművelődési Központban Hajnal Jenő tanár úr irányításával, a néprajzi pályázat a Zentai Városi Múzeum szervezésében, a népzenei és néptánc-vetélkedő a temerini Szirmai Károly Magyar Művelődési Egyesületben Szabó Gabriella vezetésével, míg a műfordítói pályamunkákat a Híd szerkesztősége értékeli.

2002-től önszerveződéssel kilenctagú elnökség irányítja a vetélkedőt. Az egykori vetélkedős, Tari István költőnk mondta az utóbbi KMV-k egyikén: „Itt (áprilisban, Óbecsén) találkoznak azok a fiatalok, akik fontosnak tartják azonosságtudatuk ébrentartását, megőrzését. Évente jövőnk találkozik itt, s hogy talpon tudtunk maradni az utóbbi megnyomorított állapotokban is, ez részben a vetélkedőnek is köszönhető.”

Az elismerés általában kötelez, de itt erről nem kell beszélni, mert az az alkotói tűz, amely fiataljainkban lánggal égett, az utóbbi évtizedekben, továbbra is átlobog nemzedékről nemzedékre, lesznek, akik átveszik a stafétabotot, és a Középiskolások Művészeti Vetélkedője még hosszú évtizedekig fogja irodalmi és más művészi alkotómunkára ösztönözni diákjainkat, s ezzel tovább viszi a vajdasági magyar művelődés kreatív értelmiségének kinevelésében és utánpótlásában vállalt szerepét.

A 2003. ÉVI BAZSALIKOM-DÍJ MEGINDOKLÁSA

A Szenteleky-, és Bazsalikom-díj bírálóbizottsága (Harkai Vass Éva elnök, Németh Ferenc és Vickó Árpád) 2003. szeptember 26-i ülésén a 2003. évi Bazsalikom Műfordítói Díjat egyhangúan Aleksandar Tišmának ítélte oda posztumusz, több évtizeden át folytatott műfordítói tevékenységéért, minek eredményeként a magyar irodalom jelentős alkotóinak és műveinek (többek között Kertész Imre Sorstalanságának) szerb nyelvű megszólaltatásával az egységes magyar irodalom olvashatóságát tette lehetővé egy más nyelvű olvasói közösség számára.

Aleksandar Tišma a műfordítást nem munkának, hanem kizárólag kihívásnak tekintette, személyes szükségletnek, s amikor fordított, akkor azt „alázattal és lemondással” tette. Olyan alázattal, amely ma sok fordítónál igencsak hiányzik. Díjazottunk emellett íróként is nem mindennapi, világviszonylatban is tiszteletre méltó életművet hagyott maga után. A magyar írók közül Jókai Mór, Déry Tibor, Babits Mihály, Végel László, Ottlik Géza és Kertész Imre műveit fordította szerb nyelvre. A német szerzők közül pedig Stefan Zweig és Leonhard Frank köteteit tette hozzáférhetővé a szerb olvasóközönségnek.

Műfordítói tevékenységével, fordításköteteivel Tišma úgymond még egy életet biztosított magának. Annak idején Mladen Leskovac fogalmazta meg, hogy „az alázat és a lemondás minden érdemleges műfordító jellemzője”, s hogy azok, akiknek erre van adottságuk, kötelesek minden erejüket alávetni „az egyensúly létrehozása és megtartása szent szolgálatának, a sajátos műfordítói igazságnak”. Ennek vetette magát alá Tišma is, ezt a célt szolgálta évtizedeken át.

A HÍD-DÍJAZOTTAK MÉLTATÁSA

Két új könyv, két új név! Két alkotás, amely szemléletben, hangnemben kiegészíti egymást. Vasági Mária *Silentium album* című elbeszélésfüzére a múlt, a családtörténet bársonytokjába rejti mindazt, amiről ő is tudja, hogy mindörökre elveszett. Ismerős század eleji hangulat, amiről talán mindent tud róla az irodalom, amit tudnia kell, de Vasági Mária hozzátesz valamit, amit nagy elődei nem tettek meg: az ártatlan, gyermeki tekintetet. Ezt az ártatlanságot csak az idézheti meg, aki már megélte a borzalmakat. Vasági a romok alól néz vissza a mesékbe, s mi megdöbbenve vesszük tudomásul, hogy ezek a mesék a mi történetünkhöz tartoznak.

Mészáros Zoltán más irányba indult el. Vitatkozó irodalmi esszéiben, az *Úton a csók felé* című kötetében a dühös kortárs tekintetével méri fel a romokat. Ahhoz a fiatal nemzedékhez tartozik, amely nem engedheti meg magának az ártatlanságot. Neki e romok között kell élnie, vagy pedig búcsút kell vennie tőlük. Nem vesz búcsút, nem menekül, ezért a hűséget a tagadással kezdi. Ebben az esszékötetben jelen van a mindent átértékelés törekvése, máshogy nem is lehetne elképzelni a folytatást.

Két jellegzetes könyv érdemelte ki a nagy hagyománnyal rendelkező Híd Irodalmi Díjat. A díj megosztása nem a két elv összebékítése, nincs szükség erre, hiszen a két elv kiegészíti egymást. Ennek a felismerése ma különösképpen fontos. Irodalmunk, kultúránk drámai évtizedet élt át, voltak talán olyan évek is, amikor nem is tudtuk, mi lesz velünk. Most újra szét kell tekintenünk magunk körül és magunkban. Lehet, hogy e két könyv együtt arról szól, hogy az ólomévekkel partot értünk, mint Hemingway öreg halásza.

FORUM KÉPZŐMŰVÉSZETI DÍJ

ARCPOÉTIKA

... pára szállott vala fel a földről, és megnedvesíté a föld egész színét. És formálta vala az Úr Isten az embert a földnek porából és lehelt vala az ő orrába életnek lehelletét ...

(Mózes I. 6,7)

Mindazok, akik hasonlóképpen cselekszenek, vagy örültek vagy művészek, sőt mindkettő. Nem a mi dolgunk, hogy ítélkezzünk, de kíváncsiságunk elég nagy, ezért ma este egy olyan művészt és alkotásait járjuk körbe, így szóval és néhány perc múlva a valóságban is, aki a teremtés csábító gondolatával cimborálva agyagból próbált meg, ha nem is embert, de arcokat, álarcokat gyúrni.

Hamvas Béla, amikor a faragott arcokról beszél, kétfélet különböztet meg. Az egyik a napra, a másik a holdra emlékeztet. A nap fej telt és sugárzó. A hold fej vak. Mindkét mintát rólunk vették.

Az arc nem fej. Nem a homlok, az orr, a száj és a szemek látványa. Az arc a lélek, a megismerés rejtélyes térképe, függetlenül attól, hogy nyájas vagy groteszk. Az arc megismerésének a fény sem szabhat határt, mert a legtökéletesebben ízelelssel és ujjaink begyével fejthetjük meg titkait. Ha van bátorságunk, Dudás Sándor maroknyi arcai érintéssel is olvashatók, mert tapintással, tenyerében gyúrogatva, gyömöszölve készítette őket. A szobrász vak, ha ujjai nem látnak, és béna, ha alkotása mozdulatlan marad, amikor emlékeinkkel, képzelőerőnkkel megállunk a *Tiszavirág, A költő és a festő* előtt. A szobrász kőfaragó vagy öntő, még rosszabb esetben nehéz testi munkát végző napszámos marad, ha alkotása körül élettelen marad a tér.

Hölgyeim és uraim, ennyi a látélet, de kérem, bizonyosodjanak meg ennek helytállóságáról, bizonyosodjanak meg arról, hogy művészünknek sikerült-e az agyagba lelket lehelni. Mielőtt körüljárnák és megérintenék Dudás Sándor szobrász és éremművész alkotásait, köszöntsék a Forum Képzőművészeti Díj idej nyertesét.

LÉPHAFT Pál

Elhangzott Topolyán a Forum Képzőművészeti Díj átadásán 2003. november 14-én

KRITIKAI SZEMLE

KÖNYVEK

A KÁLVÁRIA TÉLEN

Harkai Vass Éva: *A város bejáratánál*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2003

A tél és jelentésvonzatai, az *éjszaka* és képzetei jelentik azokat a toposzokat, amelyek köré Harkai Vass Éva kilencvenes évekbeli lírája szerveződött. 1999-ben napvilágot látott *Kedves Kávai M.!* című kötetében már nyoma sincs (s itt – a pályakezdő Vass Éva hetvenes éveket jelölő költészetének autentikus olvasata hiányában – Utasi Csaba¹ recenziójára hivatkozom) annak a dekoratív/naiv, folytathatóságát belső megújuláslehetőségeinek kimerülésével is megkérdőjelező versbeszédnek, amelynek „legfrekvenciáltabb szavai” a *nyár*, a *nap*, a *hold*, a *patak*, a *folyó*, a *tenger*, a *szél*, a *felhő*, az *eső*, a *madár*, a *hegy*, az *álm* voltak, s amelyek „olyan hálót alkotnak, amelynek segítségével a lírai szubjektum a múlt pillanatot szeretné megragadni”.² Az évtizedes hallgatást követő megújulás annyira más regisztereket mozgósító lírai versnyelv, hogy szinte nincs is jelentősebb kapcsolódási pont a két korszak költészete között: a jelentések megváltoztak, a jelek átértelmeződtek, a hangsúlyok eltolódtak. A „dekoratív nyár”³ mulékony egzotikumát felváltotta a „történelmi tél”⁴ végeláthatatlan sivársága. A korai költészet referenciális tájélményeinek szürrealisztikus pillanatképei után a metaforikus tél reáliákra mutató jelentései dominálnak költészetében: „háború van” (*Pannon télelő*), „anakronisztikus csatazaj” (*December, anno 1991*), „vad sötét balkán éj remeg” (*Fagyos balkáni éjszaka*), miközben „félve alszik a dal” (*Míg alszik a dal*).

Költészetének nemcsak időkoordinátái, de térbeli aspektusai (e „szakadozott tér” [*December, anno 1991*] toponímiái) is állandósultak. *Pannónia* mitikus

tere az emblematizálódott *vad Balkán* szellemi értelmű éjszakáinak kietlen terévé lett („az ég nagy jégcsapteste ránk ereszkedett”, *Fagyos balkáni éjszaka*), ahol az egykori mikrokozmoszhoz, a fybaychi⁵ Kálváriához fűződő jelentések (az emlékek, az idill, az évszakélmények etc.) is megváltoztak: „Mit mondhatnék nektek / e szüzességét veszített / tavasz és megbecstelenített / nyár után?”; *Kedves Kávai M.! [autentikus változat]*: „. . . tőlünk a tavasz is menekül / illat- és esőzárlattal suhant tova / önnön iszapjába fullad a Krivaja / partján hontalan békasereg ül” (*Ansicht von Fybaych*); „. . . suhan kislány korom / a Kálvárián / mintha szentmise hangja / holott nagy némaság // háború van, s a végeken / dermedt csendben a nyár” (*Pannon idill*); „. . . a kálváriadombon / a kominékék golgota felett / barbár mítoszok keringenek . . .” (*Fagyos balkáni éjszaka*); „. . . a vastag hajnali ködben a Kálváriáról / lovak és angyalok / indulnak szárny nélkül, gyalog / messzi vidékek felé . . .” (*November. Angyalok.*) A „hontalan békasereg” képénél (idézett tanulmányában⁶ Utasi is felhívja a figyelmet a látvány drasztikusságára) semmi, domináns „vad sötét balkán éjszaka” jelentésvonzatai sem érzékeltethetik jobban az én egzisztenciális kiszolgáltatottságát e „kietlen télben” (*Köznapi elégia*).

A város bejáratánál versvilága az előző kötet költeményeihez idéző-diszkurzív jelleggel viszonyul. Nemcsak azért, mert hat verset változatlanul átemel (*Köznapi elégia, Déjà vu, Fogyó anziksz, Nero zavarban, „Valami nagy-nagy tüzet kéne rakni” . . .?! Ákácok alatt*) a *Kedves Kávai M.-l*-ből, s mert programversében (*No poesis*) is újraírja a másik kötet hitvallását/sait (*December, anno 1991, Pannon idill*), illetve hangsúlyozottan reflektál annak/azoknak szöveghelyeire („Se tél, se csend, se hó, csak halál, / írtam 1991. december valahanyadikán. / Majd félidőn, kilencvenötben azt, hogy / háború van, s a végeken / dermedt csendben a nyár.”), de teljes hagyományanyagával és versképző eljárásaival is szervesül. A négyévnyi különbséggel napvilágot látott két kötet versvilága között ugyanis alig érzékelhető hangulati, szemléleti vagy formai törés (ill. módosulás): A város bejáratánál tovább- és „utolírja”⁷ a *Kedves Kávai M.!* verseit. Ez utóbbi – alcíme szerint – az 1991 és 1998 között íródott költeményeket tartalmazza, míg A város bejáratánál indító *No poesis* keletkezési éve 1999. Az alcím jelölte időbeli periódus, illetve a második kötet anyagát folyamatosan megjelölő/elhelyező évszámok (pl. a címként is kiemelt 1991, a „félidő”-ként jelölt 1995, vagy a költői vallomásokot életre keltő 1999) mögött hemzsegnék/harsognak azok a poézisidegen valóságselemek („A pannon fateknő felett / gépszörnyek vonultak át. / Varacskos disznó, lódarázs / legelészett a végeken / s az impérium csupa vér és sár.” [*Kedves Kávai M.! autentikus változat*]), amelyek mégis primer indításként működtek közre e költői világ formálódásában, s amelyek a költőként való „elszámolás” („Beteg ujjakkal pengetnem nehéz a hangszert. / Szólj magadtól, ha kell: / távoli hexameterek

hívős hangján, / míg bennünk félve alszik a dal.”, *Míg alszik a dal*), illetve a költészettel való „leszámolás” gondolatait („Költészet Napja van, / de mit ér a költészet szava? / Hallgatnak a múzsák. // Reszket a balkán éjszaka.”, *No poesis*; „Itt minden korrupt, / álságos és hamis. / HALT! Költészet – mondaná Domi; / elkülvult a múzsa is.”, *Kedves Kávai M.! [autentikus változat]* hozták felszínre; datálható és lokalizálható, valóságos és szellemi katasztrófák sora húzódik meg e versek mögött anélkül persze, hogy a tél és az éjszaka metaforikus, valamint ez utóbbi fogalom metonimikus („reszket a balkán éjszaka”) jelentéseit a referenciákra mutató szándéka tenné kifejezéstelenebbé.

A „háború van” mint közvetlen ténymegjelölés a *Kedves Kávai M.!* meghatározó költeményében, a már több szempontból is idézett *Pannon idill*ben jelenik meg először, ugyanakkor épp ez a direktség alkalmas a vers első két szakasza kifejezte hamis idill hiteltelenségére. A *No poesis*ben viszont az önidéző verskezdet („... írtam 1991. december valahanyadikán. / Majd féldíón, kilencvenötben azt, hogy / háború van . . .”) a közösségi-személyes, illetve emberi-költői léhelyzetfelmérés formájaként jelenik meg ismét. A kötet második ciklusa (*A város bejáratánál*) az időszegmensek metaforikus („dermesztő böjti szelek lesben / még reccsen egyet a télből / kikecmergő vidék”, *Március vége: átgyalogol a téren*) és közvetlen utalások („1988-ban vagyok s a joghurtról / elnevezett forradalom [?] legközepén”, *Ahol lakom*) képezte sora mellett térbeli jelenségek asszociációs láncolatával variáló költeményeket fog egybe. Míg a címadó költeményben másodlagosnak tűnő jelek („űzkös felhőkarcoló”, „romos kikötőház”, „a hegy gyomrába rejtett fegyverkészletek” etc.) utalnak a versvilágok mögött felsejlő háborús valóságra, addig a lírai szubjektum által „topográfiai”-nak nevezett, *Ahol lakom* című költeményben a direkt közlések uralkodnak: a verstéren belüli dátum, az álforradalom vulgármegnevezése („joghurtforradalom”), a „vízbe lőtt hidak” tényének és képének közvetlensége.

Legterheltebb szavai a *tél* és az *éjszaka*, sajátos módon mégsem e metaforikus-metonimikus jelentésképzés az, ami Harkai Vass Éva jelenkori költészetének fő versszervező/alkotó eljárását jelenti, hanem a szövegköziség. A megidézett szövegvilágok Berzsenyi tél-metaforájától az emblematikus és Harkai Vass költészetében is központi Vörösmarty-soron, Füst, Déry, Kosztolányi, Csáth, Szenteleky költeményein, illetve prózáján át, József Attila, Radnóti, Pilinszky, Nemes Nagy Ágnes, majd Orbán Ottó, Petri, Baka, Tandori és Domonkos István költészetéig „szervesülnek”, „íródnak át”, „parafrazálódnak” és „kontextuálódnak” költészetében (legközvetlenebbül a *Pannon télelő*, a *November. Angyalok*. és a *Homorú levél* című versekben vonultatja fel előképeit). Elsősorban központi toposzaira hangolódnak rá. A lírai szubjektum számára az idézés és az idézet saját költészeteszményének és költői identitá-

sának alapjait, kapaszkodóit jelentik. A lokalitásból az egyetemesérvényűség felé nyitják meg költői világát. Vörösmarty (nemzet)halál-víziós költészetéről Radnóti háborús létélményén át a „történelem szele”, a „szárnyas idő”, a „közelítő tél szele” megidézésének történelem- és létfilozófiai jelentéstágaságáig hatják át költészetét. Ugyanakkor az *Előszó* emblematikus sorának átírása, az *és* kötőszónak a tagadó *se*-re cserélése és a nyomatékosító *csak* beiktatása révén, a mitikus máztól fosztja meg Vörösmarty verssorát, mintegy a mögötte húzódó valóság költőileg (is) árnyalhatatlan drasztikusságára irányítja a figyelmet.

Az intertextualitás legkülönbözőbb lehetőségeit és formáit hozza létre/alkotja meg a Harkai Vass Éva teremtette versnyelv. Mind a *Kedves Kávai M.!*, mind *A város bejáratánál* költeményeit gyakran intonálja *mottó*, vezeti be *ajánlás*: Nemes Nagy Ágnestől, Petőfitől, József Attilától, Petri Györgytől, illetve Böndör Pálnak, Juhász Erzsébetnek, Kávai M.-nek. A *No poesis* alaphangját megadó Petri-idézet („»Sors, nyiss nekem tért!« / Majd nyit.”) azért sajátos választás, hiszen vele a szövegköziség hálóját teremti meg a költő: összekapcsolva a több mint másfél évszázados, illetve több évtizeddel korábban keletkezett költői létérzékeléseket, minek révén egyfajta változatlan sorsszerűséget nyomatékosít. A szövegközi viszonyokhoz tartozik még a *költői levél* (az 1999-es verseskötet egész ciklusnyi [ciklus- és kötet]címadó episztolát [*Kedves Kávai M.!*] tartalmaz, míg *A város bejáratánál*ban csak egyetlen ilyen költői levél két [„öncenzurált”, illetve „autentikus”] változatát olvashatjuk, valamint az újabb keletű Cso-cso szán-leveleket), a *címkölcsonzés* (pl. a *November. Angyalok*. egyszerre utal Baka István és Nemes Nagy Ágnes költeményeire), a *névre* („mondaná Domi”, „Bebe Tescovina szeme világol”, „már készen áll Sztjepan Pehotnij / ezredvégi testamentuma”) és *címre való utalás* (a *Homorú levél [a ju-mi olvasása közben]* teljes egészében kötetcímeiből építkezik, és a jugoszláviai magyar irodalmat bemutató lexikon szócikkeire reflektál, míg a *Razglednicák* természetszerűleg forr össze Radnóti nevével), a *sor- és sortöredék-átemelés* („*Valami nagy-nagy tüzet kéne rakni*” . . .?! – mint verscím, amelynek ironikus hangvételt az idézethez hozzákapcsolt három pont, kérdő- és felkiáltójel előlegezi meg: „Egyik nap Marxot tüzeltük föl, / másnap a régi kutyaházat . . .”), az *egyedi metaforák, motívumok átvétele* (couleur locale, elátkozott udvar, lovak és angyalok, lila fecskék, Új Messiások, közelítő tél, őszi reggeli, jáspisszín körte, őszi sötétség, zöld hideg almák, böjti szelek, halotti csend etc.), a *jelölt és jelöletlen idézés* („HALT! Költészet – mondaná Domi . . .”, *Kedves Kávai M.!* [autentikus változat]; „Most tavasz lenne: vakítón tomboló, / határtalan . . .”, *No poesis*; „élni külföld élet”, *Post festa: a story folytatása* etc.), de ide tartozik az *újraéneklés* (*Ákácok alatt, Hommage à Petri*) és annak ironikus változata a *parafra*(s)z (*A végekről, 1992*

télen. Füst- és Kosztolányi-parafra(s)z' – a Kedves Kávai M.! című kötetben), a lábjegyzet (pl. A szürke ház, Cso-cso szán levele Kékszakkállúhoz III., Hoffmann Sthal) az önreflexió („erről egy mondatot [. . .] kezdte írni”, Gyanús szemtanú vallatása; „hajnali háromkor / felkelni s leírni / nehogy elússzon / [ez is] a költemény”, Szonett, október: reggelre eső), a direkt kiszólás („olvas itt még valaki Bakát és Tandori D.-t?”, A költészet hatalma).

Az idegen szövegek, illetve szövegekői vonzatok jelenléte olykor zavarólag hat költészetében. Túlforszírozottsága kizárja a lírai szubjektumokat a versvilágból, s az átélten-szenvedélyesen egyéni érzések és érzékletek helyett a „tudós olvasó” hangját véljük felismerni költeményeiben. Diptichonának első része, a *November. Angyalok*. ennek kifejezett példája. A szinte önálló medáliaként ható (eredetivé és költészetté formálódott) második versszakától eltekintve, az értelmező olvasó idézgető beszámolója. Fölöslegese (hacsak nem becsül le mint olvasót) és a versképzés semmilyen aspektusa sem teszi szükségessé egyes kölcsönzött motívumainak nevesítését: „N. N. Á. irdatlan fáin”, „A rakodópart alsó kövén J. A. . . .”, „Tandori gerlék”, „Kosztolányi őszi reggelije” etc. *A költészet hatalma* „kiszólása” viszont durván általánosító, fölösleges. Olykor a közhelyzerűség csapdáját sem kerüli el: „hosszú várakozások utáni beteljesülések”, „a tegnap átfordul a mába”, „takaró alatti langymeleg” etc. A *Cso-cso szán*-levelek viszont – gondolom a költő eredeti szándéka szerint is – csak az irónia szemüvegén keresztül olaszhatók, ugyanakkor e nyelv versképző hatása nem válik mindenkor egyértelművé és lényegivé a szövegvilágokon belül, amiért helyenként mégis a giccs-borzadály kerekedik felül. A *Szonett aranykulcs* című versciklus tizenkét darabjában a költészetet nagyon tudatosan művelő költő arcélére vetődik fény: a létkérdésekre, műformákra, műfajokra, nyelvre és költészetre kérdező lírai szubjektum világára, amely így az egész kötet anyagát hitelesítő eljárásá/tükörré nemesül.

Kiművelt, nagyszerűen (szakszerűen?) felépített versbeszéd, briliáns (ékes-fényes!) nyelv jelenti Harkai Vass Éva kilencvenes években teremtődött költészetét. S mint az: hideg, mint a kristály. Megfagy tőle az olvasó könyvet lapozgató ujjja. Ha nem (is) a lelke.

JEGYZETEK

¹ Utasi Csaba: A dekoratív nyártól a történelmi télig = U. Cs. *Mindentől messze*. Forum, Újvidék, 2002. 41–47.

² Uo., 41.

³⁻⁴ Uo., 44.

⁵ Feltételezett középkori település a mai Topolya területén. Lábjegyzet az *Ansicht von Fybaych* című költeményhez, a *Kedves Kávai M.!* című kötetben (Forum, 1999).

⁶ U. Cs. i. m., 44.

- ⁷ Harkai Vass Éva használja mint kulcsfogalmat a szövegeköziségről, költői játékokról szóló tanulmányában = H. V. É. Egybehangzások – költői játékok. Az utolírásról, *Híd*, 2003. 5., 535–555.

BENCE Erika

A BÁNÁTI MAGYAR SZÍNJÁT SZÁS TÖRTÉNETÉNEK ALAPMŰVE

Káich Katalin: *A nagybecskereki magyar színjátszás története és repertórium* (1832–1918) I–II. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2002–2003

Viszonylag sokáig váratott magára a nagybecskereki magyar színjátszás történetének megírása, amelyre végül is Káich Katalin művelődéstörténész vállalkozott többéves hazai és külföldi kutatómunka után, aki korábban már részletesen feltérképezte a zombori, az újvidéki meg a zentai magyar színjátszás múltját, sőt azok repertóriumát is elkészítette. A nagybecskereki magyar színjátszás múltjának, különösen első korszakának feltárása bizonyára nem kis kihívást jelentett a számára, hiszen a levéltári anyag hiányossága (lásd az 1807. évi katasztrofális tűzvész pusztítását!), pontosabban annak másodlagos forrásokból történő pótlása igencsak próbára te(he)tte színháztörténészünk kutatókedvét, de úgy tűnik, ösztönzőleg is hatott feltárómunkájára, minek során sikerült eltüntetnie a „fehér foltokat”, pontosítania a témával kapcsolatos résztanulmányokban jelentkező hibákat, és behatárolnia az egykori megesemények helyét 1832 és 1918 közötti gazdag, sokrétű magyar nyelvű színjátszásának eseményeit, történéseit. Kétkötetes munkájával le is tette az olvasó asztalára a bánáti magyar színjátszás alapművét, vagy mondjuk úgy: annak első és legfontosabb fejezetét.

Káich e vállalkozása egy korábbi, a mai Vajdaság területén kibontakozott magyar színházi kultúra hétköznapijait és ünnepnapjait forrásértékű adatok alapján feldolgozó projektum része, amely több mint félezer oldalon térképezi fel a becskereki magyar színjátszás múltját 1832-től, a Kassai Dal- és Színjátszó Társaság vendégszereplésétől az első világháború végéig. Ebben az időszakban a repertórium tanúsága szerint 1110 színelőadást vett jegyzékbe időrendi sorrendbe szedve a Becskereken járt társulatokat a tagok névsorával egyetemben.

Már munkája legelején tisztáz néhány színháztörténeti félreértést és pontatlanságot, s az ő érdeme, hogy végül bizonyítást nyert: a nagybecskereki magyar színjátszás nem 1823-ban, s nem is 1827-ben, hanem csak 1832-ben, a reformkor lendületében veszi kezdetét.

Tudomásunk szerint Káich munkája az első olyan tudományos mű, amely egy bánáti város magyar nyelvű színjátszásának múltját teszi beható vizsgálódás

tárgyává, méghozzá véleményünk szerint a legjelentősebbét, lévén, hogy a becskerekai főtéri Gyertyánffy-féle ház magtárát 1839-ben alakították át színházépületté, s így abban „társágunk első kőszínházát tisztelhetjük”.

Annak „életet jelentő deszkáin” kevés kivétellel közönség elé léptek a kor legjelesebb magyar színjátszói Dérynéből és Feleky Miklóstól kezdve Prielle Kornéliáig. Operák, operettek, vígjátékok és tragédiák váltották egymást a becskerekai színház műsorán, amelyet 1851-től a német nyelvű *Gross-Becske-reker Wochenblatt*, 1872-től pedig a magyar nyelvű *Torontál* jegyzett szorgalmasan, legtöbbször alkalmi színikritika kíséretében. Ezek voltak egyébként a szerző legmegbízhatóbb és legpontosabb forrásai, a színházi lapok és a létező színházi memoáriródalom mellett.

A mű olvasását, illetve a benne való eligazodást gazdag jegyzetanyag és névmutató segíti. Káich e művének bőséges tényanyaga további összehasonlító kutatások alapja vagy kiindulópontja lehet. Hiszen többek között jelzi a helyi, a hazai és külföldi szerzők darabjait, és ezért értékes kapcsolattörténeti adatokkal szolgál. E mű nem „száraz” színháztörténet, hanem érdekesítő olvasmány is azok számára, akik betekintést szeretnének nyerni a becskerekai színjátszás első korszakába. Gazdag helytörténeti ismeretekkel fűszerezett mű, melynek szerzője alkalomadtán kitér a kor szellemének vagy a fontosabb politikai eseményeknek az ismertetésére is, ha éppen úgy ítéli meg, hogy az az adott korszak vagy mű megértéséhez nélkülözhetetlen.

Helytörténeti, illetve becskerekai színháztörténeti szemszögből nézve nem hagyhatjuk szó nélkül a tényt, hogy a nagybecskerekai magyar színjátszásnak Káich munkája nyomán megszületett az első fejezete, a Madách Amatőrszínház történetének feldolgozásával pedig annak 1952-től napjainkig terjedő időszakát térképezték fel. Remélni szeretnénk, hogy egyszer majd valaki a „középső” rész, az 1918 és 1952 közötti időszak feldolgozására is vállalkozik.

Így lenne csak teljes a kép.

NÉMETH Ferenc

JÓ-E A MÉRLEG?

Mérlegen egy életmű. A Déry Tibor halálának huszonötödik évfordulóján rendezett tudományos konferencia előadásai. 2002. december 5–6. Sajtó alá rendezte Botka Ferenc. Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 2003

Déry Tibor megmértetett és könnyűnek találtatott – summája lehetne ez a mondás a 2002 utolsó hónapjában a Déry Tibor művét mérlegre tevő értekezlet szövegeinek. Véleményét vagy húsz irodalomtörténész mondta el. Ha igaz, ami ennek az értekezletnek az „üzenete”, akkor manapság az folyta-

tódik, ami az elmúlt évtizedekben: a meg nem értés, az el nem fogadás, az elutasítás. S bizonyít-e mást, mint a Déry Tibor művével szemben kimutatott ellenérzést, azt, hogy *ítélet van*, essék szó a politikusról vagy a szépíróról. S az is kitetszik az előadásokból, hogy nem csupán a Déry-művek értékeléséről esett szó, hanem lefokozásáról, művészi értékeitől, emberi erényeitől való megfosztásáról. Nyilván nem a kritikusok és irodalomtörténészek előre kitervelt összeesküvéséről lehet beszélni, hanem a hasonló vélemények esetszerű találkozásáról 2002 decemberének két napján. Igencsak átpolitizált atmoszféra képződhetett az előadóteremben. Egy esztétikai: az avantgárd szinte kollektív elutasítása. És egy politikai: Déry vélt fegyverletétele a börtönből való szabadulását követő majd két évtizedben. Az egyik beszélő úgy fogalmazott, hogy valójában Böbe asszony, az író felesége volt a különbéke megkötésének a nemtője (Pomogáts Béla), s elhangzik Lukács György véleménye is: „Szegény Tibort lábön veszik, mint a gabonát” (Kenyeres Zoltán). Tverdota György megjegyzése talán a legigazabb: „Nem kellene esetleg emberi gyengeségeit számon kérni irodalmi művein.” Vagy ahogyan Botka Ferenc toldotta meg a fentebbi gondolatot: „Teljes mértékben egyetérték Pomogáts Béla és Tverdota György hozzászólásainak a szellemével, amelynek értelmében: életrajzi legendák helyett az irodalomtörténetnek az életműre s a tényekre kell figyelnie, s azoknak a kor irodalmi folyamataihoz való viszonyításában kell keresni a maga erkölcsi, legfőképpen azonban esztétikai fogódzóit.” Hogy az esztétikai ítéletek követelményeitől néha mennyire kerülhet messze a felszólaló, talán az a mellékesnek tűnő megállapítás a legszélsőségesebb, amely szerint Szabó Lőrinc volt „valószínűleg a legromlottabb költő a nagyok között” (Eörsi István), „de megírta a *Semmiért egészen* című óriási versét”. Korunk kórisméjét tükrözi Sneé Péter, aki a Déry öröksége iránti manapság tapasztalható általános közöny, illetve elutasítás észlelője.

Ami ezeket mintegy egyesíti, az az előadóknak az avantgárdhoz való viszonya, s ezért az értekezlet kísérletjárásáról olvashatunk. Az első előadó, Tverdota György szövegének már a második bekezdésében az avantgárd Déry kérdését említi: „Amikor az avantgárd pártján nyilatkozik meg, nézetei nem idomulnak sematikus módon a *MA* átlagához . . . Nem véletlen, hogy ő az egyetlen igazán jelentős avantgárd szerző, aki Kassák részleges visszavonulása után is kitart választott irányra, a szürrealizmus mellett . . .” S helyének meghatározására is kísérletet tesz: „Végső soron tehát már kezdetben köztes álláspontot foglal el a modernség két nagy hulláma, az esztétizálás és az izmusok között. Ebből a termékeny pozícióból egyaránt kritikai attitűddel tekint hátra is és előre is.” Tverdota György úgy látta, hogy Déry Tibor viaskodott például a dadaizmus „elméletével”, de *Az óriáscsecsemőben* a „legkiteljesedettebb formában” látjuk lejátszódó dadaista fordulatát – „az elszánt

avantgárd aktivista váltja fel”. A fiatal kritikus nagyobb fellobbanása a „szürrealista vershez köthető”. *A homokóra madarai* mellett pár elméleti írásában az „izmusok utóvédharcában” végrehajtott fényes haditetteit is tduomásul kell vennünk, és Tverdota említi a Sinkó Ervinnel folytatott vitáját is.

Ha Tverdota György felfogása *A fiatal Déry irodalomszemlélete* című tanulmányában a megértő és az elfogadó álláspontját képviseli, Veres András a másik póluson így vélekedik: „Déry is meg volt verve a modernitás csalóka ábrándjával, az újítás elementáris készletével.” S hozzáteszi: „A szakirodalom bőségesen dokumentálja kalandozásait az expresszionizmus, a szürrealizmus és a Dada vizein.” Poszler György meghatározása talán a legkimértebb. *A befejezetlen mondat* két világról beszél – az egyik „félíg realista, klasszikus realista szemlélettel” van megalkotva, a másik „félíg avantgárd, klasszikus avantgárd módszerekkel”. Tamás Attila pedig hidegvérű, amikor ugyancsak *A befejezetlen mondat*ról így beszél: „*A befejezetlen mondat* mint a realizmus és különböző avantgárd irányzatok összetalálkozásának terméke fontos része az első *Nyugat*-nemzedéket követő irodalmi hullámnak, fogyatékoságokat nélkülöző remekműnek azonban távolról sem mondható.” E regény dicséretét kezdőképének elemzésével Egri Péter vállalta.

Igencsak változatos a látvány Déry legfontosabbnak tudott művei megnevezésében. Ha azt nézzük, hogy melyik Déry-műről hány előadás hangzott el, akkor kétségtelenül a *G. A. úr X-ben* van első helyen. Hárman is foglalkoztak vele: Vasy Géza, Oltyán Béla, Kiss Endre). Követi az *Ítélet nincs* (Veres András és Kontra Ferenc). Két előadás (Széchenyi Ágnes és Lőrinczy Huba) a Déry Tibor és Márai Sándor-párhuzamok mentén jár. Széchenyi Ágnes Márai első háború után Leányfalun, 1945 júliusában írt, de csak 2000-ben megjelent *Szabadulás* című regényét szembesíti Déry *Alvilági játékok* című novellafüzérével. Ami közös a két íróban az az, hogy mind a ketten az „avantgárd vonzásában kezdték pályájukat”, de a legfontosabbnak tűnő megállapítása az összevetések alapján, hogy „Déry novellaciklusa felkiáltójel, Máraié kérdőjel”. A rövidebbet paradox módon Illyés Gyula hozza, aki Széchenyi Ágnes összevetésében valamiféle katalizátori szerepet kapott. Két Márai-idézete talán a legjellemzőbb: „Tapasztalom, hogy minden író annyit veszít írói és erkölcsi súlyából, amennyi az általa kiszorított politikai szerepkör súlya.” Majd egészen konkrétan Illyést jellemzi: „tehetséges, értelmes parasztnak”, „aki nem bír hiúságával”, a „nemzet őrangyalának érzi magát, a haza szeráfjának; a valóságban csak egy harácsoló szabadcsapat regőse”. Lőrinczy Huba Déry *A napok hordaléka* cím alá fogott és Márai naplói közötti keres megfeleléseket. Szövege egy helyén magyarázza, hogy „aligha a felületi, véletlenszerű hasonlóságokra, netán egybeesésekre vagyunk kíváncsiak, annál inkább a lényegi, a szemléleti összefüggésekre”. Az összevetésekből azonban olyan bagatell mozzanatok is

előkerülnek, hogy sem Déry, sem Márai nem szerették a televíziót. És a végső megállapítása is azt nyomatékosítja, hogy a „hordalékok” és a „naplók” világa „csupa-csupa különbség”.

Pomogáts Béla talán az egyetlen, akinek a szeme előtt Déry munkásságának az egésze áll ő(szerinte) három csúcspontjával: *A befejezetlen mondattal*, amely a „két háború közötti kornak az egyik legnagyobb magyar regénye”; az 50-es évek közepén írott prózájával (elbeszélései és a *Niki*) és a kései regényekkel (a *G. A. úr X.-ben*; az *Ítélet nincs* és a *Popfesztivál*). De megemlíthetjük a *Kedves bópeer . . .*-t Czetter Ibolya tükrében szép szövegidézetével; Tarján Tamást, aki a drámákat idézte meg *Miért rosszak Déry Tibor drámái? . . . És rosszak-e egyáltalán?* címen.

A felolvasott szövegekben természetesen vannak mondatnyi gyöngyszemek is: a *Kiközösítő* hőisében Révai Józsefet bújtatta el Déry; a *Nikit* a Tacitus *Agricolájából* kölcsönzött mottók nélkül nem lehet olvasni. Az első és a második kiadásban (az első 1956 nyarán, a második pár hónappal később) azonban nem azonos szöveg van. A harmadik kiadás esetében 1967-ben ellenben már kereste az új helyzethez illő új idézetet. Pedig találhatott volna: „Mi meg egynéhányan, akik hogy úgy mondjam, nemcsak a többieket, hanem önmagunkat is túléltük, annyi évet veszelve életünkéből, amennyi alatt az ifjak a vénséget, a vének pedig az emberi élet végső határát érik el, némán tengődünk” (Vasy Géza idézete).

Bizonyos azonban, hogy Déry Tibor művei nagyobb odafigyelést, s mi több: szeretetet érdemelnek, mint amennyit az utóbbi évtizedek mutattak vele kapcsolatban.

BORI Imre

SZÍNHÁZ

LORCA: VÉRNÁSZ

Bár látványos felfutásról nem beszélhetünk, megtörni látszik a színházi varázs, amely Lorca drámáit, köztük a most Újvidéken bemutatott *Vérnász*t is, évekig némaságra ítélte, s amely okát – anno 1957-ben – remek tanulmányában épp a *Vérnász* kapcsán Németh László abban látta, hogy benne „nincs meg: a ráismerés a magunk állapotára”. Ha a tanulmányíró szavait úgy kell értelmezni, hogy a becsület és szenvedély között feszülő dráma iránt a magyar színháznak és közönségének nem volt kellő affinitása, „nem fogta meg a magyar közönséget”, írta Németh László, illetve az, hogy újabban Lorca vérbosszúdrámája fel-feltűnik nagyszínházak (Nyíregyháza, Új Színház), mozgásszínhá-

zak és leginkább a műkedvelő együttesek meg a diákszínházasok műsorán, mivel az alap téma vonatkozásában, a magunkra ismerés tekintetében újabban változás történt, hogy színházaink/nézőink közelebb érzik magukhoz a művet működtető ellentétet, akkor, mindkét esetben, feltehetőleg színházon túlrá mutató, a szociológia tartományába tartozó jelenségről lehet szó. Bár az sem kizárható, hogy napjaikban a zömmel még mindig naturalista felfogású magyar színház és közönsége már kevésbé elutasító a költői színházzal szemben, mint volt hosszú évtizedeken át, amikor például a Tamási- vagy később a Pilinszky-dramák iránti érdektelenség volt jellemző. S ezért (is) kap(hat) többször színpadot Lorcának ez a balladát idéző műve.

A *Vérnász* színpadra állítása esetében kétségtelenül gondot jelent(ett), hogy a parasztdrámának is nevezett műben balladai naturalista egyszerűségű mondatok, Móricz parasztjait idéző dikció keveredik szürrealista látomásokkal, s ezt a két szférát kell a rendezőnek és munkatársainak egységes előadásá formálni. A cselekményt a családi vérbosszú sodorja a tragédia felé (a Panboro Mozgásszínházi Társulat *Vendetta* címmel játszotta!), de időnként költői logika is működteti, ahogy Németh László írja: „a párját adva annak, aminek eddig a zúgását hallottuk”. Arra gondolván, hogy az egymás életét kioltó két férfi s a világtól örökre elzárt két fiatalasszony, illetve a hozzájuk tartozók (apa, anya, anyós, cseléd, szomszédasszony, favágók, vőfélyek) mellett Lorca a Holdat és a Halált is a szereplőlistára vette, illetve, hogy a szüksézávú drámai dialógusok közé népdalok látomásos képeit idéző sorokat iktatott, az előbbieket a drámaiságot, az utóbbiak pedig a szürrealista költő számára fontos lelkiállapotot mutató belső víziókat hivatottak kifejezni.

Az előadást vendégrendező Czajlik József a jellegük szerint távoli szövegrészek minél zökkenőmentesebb kapcsolódását úgy próbálta megoldani, hogy a Cselédasszonyra osztotta a Hold szerepét, Szomszédasszonyok, a Nyoszólyóányok és a Favágók ugyanaz a három színésznő (Elor Emina f. h., Ferenc Ágota f. h. és Bicskei Flóra), s hogy a Halál (Huszta Dániel f. h.) szolgálként már a leánykérési jelenet szereplője. Hogy a Cselédet és Holdat ugyanaz a színésznő (Ábrahám Irén) alakítja, annak nem látom az indokoltságát, bár nyilván van. Hogy a háromféle színésznő három különböző szerepkörben tűnik fel, hol antik kórusként, hol az emberi sorsokat irányító Párkakként, hol az epikus dráma narrátoraiként, az kétségtelenül segíti a valós és szürrealis szféra egységesítését. Hogy a Halál szolgál is, abból következik, hogy a *Vérnászban* a halál állandóan jelen van, kezdve a Vőlegény és az Anyja késről vitázó nyitó-jelenetétől a történetet záró kettős gyilkosságig. Hasonlóképpen a dráma szerkezeti jellegéből adódik, hogy a rendező vállalta a díszlettervezői feladatot is, mivel a tér megfelelő kiképzése és célszerű működtetése amellet, hogy

segíti a zavartalan képvtásokat, megoldást kínál(hat) a két szféra közötti természetes átmenetre is. Díszlettervezőként Czajlik remekül oldotta meg feladatát. Fehér, áttetsző háttérfüggöny mögötti csoportképpel indít, néhány pillanatnyi mozdulatlanlanság után a tabló életre kel, de az előadás akkor veszi igazán kezdetét, amikor az áttetsző előfüggöny, amely majd a képeket választja el egymástól, is felemelkedik. A „díszlet” csupán hat, három-három fekete és fehér mozgatható nagy pannó, amelyek hol a lehető legteljesebben kinyitják a teret, hol szobát képezve adnak lehetőséget a bent zajló lakodalmi vigassággal egy időben a falakon kívüli történések megjelenítésére; míg bent mulatnak, kint előkészületek történnek a menyasszony megszőktetésére, illetve a szereplők rejtőzködő/kereső futkosását látjuk. Térzáró/nyitó funkció mellett a pannóknak drámai szerepük is van: gyors mozgásuk a szökésben levő menekülőket rejtő erdőt idézi elénk. Az egymást ellenpontoszó fekete/fehér a díszlet mellett a jelmezekre is jellemző. A kontrasztos látványt, melyben a vészfestő fekete s az ünnepélyes barna, perel a vakító napfényt idéző fehérrel, olykor némi reményt jelző kék oldja, színezi, teszi plasztikussá. De míg a színek „játéka” a drámaiságot szolgálja, addig a vigadozás harsánysága mesterkélt, s nem ellenpontoszhatja a tragédia komorságát.

Látványként valóban megszerkesztett előadásban azonban némi műhiba is van. Vannak elnyújtott, hosszúnak érzett jelenetek, mint a templom utáni. Nem értem, miért járnak mezítláb a szereplők. Egészében azonban erőteljes, magával ragadó az előadás, akkor is, ha a szerepek megformálása némi hiányérzetet okoz. A legteljesebb alakítás Krizsán Szilviáé (a Vőlegény anyja), akár kellemetlenül kemény, akár elomlóan lágy, érezzük, minden gesztusát az élet féltése irányítja. A többiek szerepformálása viszont nem teljes értékű. Ahogy Mezei Kinga (Menyasszony), amikor a kurta-furcsa leánykérés (az egyik legerősebb jelenet) után leül, pontosan „megfogalmazza” – ő ebből a házasságból, köszöni, nem kér. Ennek a néma elhatározásnak azonban nincs kellő intenzitású folytatása. Mintha csak tehetetlenül sodródna, ami miatt a visszatérés bűnbánó, sorsvállaló monológja veszít erejéből, kevésbé tragikus, mint ahogy ezt a szöveg sugallja. Balázs Áron pontosan körvonalazza a Vőlegény tisztaságát, ártatlanságát, ami Anyja szerint „fehérebb, mint a lepedő a napon”, menyasszonya pedig nyugalmat nyújtó hideg vízhez hasonlónak érez, de a felismerés pillanatát, amikor megvilágosodik benne, hogy a verbosztút neki is vállalnia kell, nem teszi emlékezetessé. Nagypál Gábor menyasszonyrabló Leonardóként (utóbbi szerepeit ismételve) csak macsó, s nem érzékelteti, hogy tragédiákat okozó tettét belső küzdelem előzi meg. Jankovics Andrea megcsalt/elhagyott Feleségként az eleve vesztes hálátlan szerepét kapta, s játssza el hitelesen, de abban a kulcsfontosságú pillanatban, amikor bejelenti, „Meg-

szöktek! Megszöktek!”, kissé erőtlen. Magyar Attila (a Menyasszony apja) többnyire jellegtelen, csak felmondja a szövegét. Vele szemben Ábrahám Irén Cselédasszonya hitelesen emberi. A kisebb szerepekben fellépő fiatal színészek légkör-teremtésben jeleskednek.

GEROLD László

KÉPZŐMŰVÉSZET

A FENTRŐL ÉPÍTKEZŐ TÁJ

Zsáki István festészetéről

Amióta a világ világ, és amióta itt élünk a világnak ebben a sík kis szegletében, tudatalatti gondolataink és vágyaink mintha folytonosan arról szólnának, miként, hogyan megemészteni az átkozott-imádott anyaföld feltüremelő súlyát, de magát a látványát is, amely a ránk szakadó égbolton tükröződik. Minél szélesebb a horizont, annál súlyosabban szakadnak ránk a mennyei kiterjedések, odanyomva bennünket a porba, amelyből lettünk, és amellyé leszünk. Minél terjedelmesebb felettünk a firmamentum buraként ránk nehezülő homorú tükre, annál inkább érezzük, mennyire húz bennünket a sáros-poros, hol barnás-sárgán, hol szürkén elterülő, hol pedig ünnepi feketébe vont súlyos földpadlat.

Zsáki István topolyai festőről egyik korai kritikusa jegyezte meg, hogy képein a vajdasági táj átka ül. Ennek a tájnak az átkáról többször is daloltak a délvidéki költők bús, szomorú hangon, már a századelőn. Kosztolányi volt talán az első, akinek szinte fájt a bácskai táj látványa, aki a maga meztelen mivoltában megragadott kopár tájról beszélt, „hol por, sár és közömbösség fojtogatja a lelkeket”, s ő volt az, aki merészen megérintette a táj látványának lélektani összefüggéseit, s a tájnak mind fizikai, mind metafizikai attribútumait megszabadította a pusztá dekorativitás terhétől.

Nem is csoda, hogy annyira érezhető mértékben uralkodott el arrafelé az értéktelen, giccses zsánerekép, hiszen sok esetben a beszűkült világból való menekvésnek, az elvágyódásnak volt a látható jele egy kellően ki nem művelt kultúrában, amelyben az a kevéske hiteles érték is legtöbbször kallódásra ítéltetett. Hiszen a táj metafizikai összefüggéseibe az akadémiai veretű realista-naturalista piktúra sem tudott érdemileg behatolni. Ezt a pillanatot a második világháború utáni általános megtisztulás eszméltető hatása tette maradandóvá, amikor gyökeresen megváltozott a táj képi megfogalmazásának és filozófiai értelmezésének szemlélete, s amikor a délvidéki művészekben tudatosult, hogy az ember természeti környezete több is lehet, mint pusztá

látvány, illetve mint felszíni jelenség, dekoráció. Illetve, hogy látvány-voltában is lehet mélyre hatoló, lényegbevágó, s ugyancsak tárgya lehet költői látomásoknak és filozófiai eszmefuttatásoknak.

A délvidéki magyar festészet eszmélésének pillanata az ötvenes évek végére esik, amikor a topolyai Ács József megalapozza úgynevezett *égsorozatát*, s új utakra viszi a lényegkerülő, mellébeszélő, valóságépítő tájfestészetet. A pusztai látványtól elrugaszkodó képi megjelenítés merész tettében – az újexpresszionizmus és az enformel kultiválása nyomán – többen is felismerni vélik a korszerű európai irányvételt, úgymint Ács nemzedéktársa, Petrik Pál, majd később a fiatalabbak is, Benes József, Torok Sándor, Török István, Maurits Ferenc és mások. A táj poétikai szemléletének intellektuális megközelítésében szerzett érdemeik egyike mindenképpen az, hogy kellő súllyal ismerik fel a táj metafizikájának és egzisztenciális kiszögelléseinek meghatározó voltát, anyagi és a szellemi kötelekeinek örökös dualizmusát, s nem utolsósorban az emberi lélekre és jellemre kifejtett meghatározó hatását. Zsáki István (1942) opusa ezt a festészeti vonulatot teszi teljesebbé.

Zsáki festményeit javarészt az elátkozott vajdasági táj fátumának tragikuma vonja be. Piktúrája a tájat súlyos anyagiságában, illetve éterikus tulajdonságaiban megragadó festők poétikáinak köztes területén helyezkedik el, vagyis egyaránt érzékenyen reagál a materiális és a szellemi attribútumok jelenlétére. Festményein az anyag és a szellem örökös viadalát úzi, a táj legtöbbször a kozmikus semmiből emelkedik fel. Az ősmassza a képek alján sávként húzódó fehérségből türemlik fel, s az alaktalanság lépcsőzetein túljutva nyeri el azt a felismerhető formát, amit esztétikai értelemben is tájnak lehet nevezni. A megállapodottságra és helyhez kötöttségre utaló földrögök és barázdák szivacsos szerkezete a végtelen síkság távlatában alaktalan masszává gyűrődik, a mindenkori őanyag ikonikus jelképévé keményedik.

1999-ben készült és a topolyai Művészeti Galériában 2000 első harmadában bemutatott *Semmi sem hullik* című, ironikus felhangú ciklusa a közelmúlt háborús eseményeinek, a bombatámadásoknak a lelki nyomait láttamoztatja a táj metaforikus tulajdonságainak kibontása által. Szokatlan látvány tárul elénk: a táj fentről lefelé, a boltozatról a talaj irányába építkezik. Az anyagszakajtások – ezek a lebegő tájszeletek – fizikai kötöttségeiket levetkezve úsznak az égi magasság végtelenjében. Mintha csak felbomlottak volna a mindenkori kozmikus törvények földi állapotai, mintha a feje tetejére állott volna az univerzum (ez vajon nem a bombázórepülő pilótafülkéjéből nyíló perspektíva?). Vagy csak az ember látószöge mozdult ki Zsáki képein?: már semmi sem olyan, mint azelőtt volt. Sem kívül, sem pedig az emberi lélekben. Most már bizonyos: mindkettő egyaránt sebezhető. Az emberi léleknek fájnak a táj sebei.

Zsáki képein a táj esetenként mintegy kifordul önmagából. Kifordíttóságának szabálytalanságában és természetellenességében az emberi léleknek azt az állapotát vetíti ki, amit traumatikus állapotnak nevezünk. Ezeken a képeken teljes érvénnyel mutatkozik meg a tájélmény lélekformáló hatása, illetve látványának az a képessége, hogy alapvetően meghatározza és bizonyos értelemben tükrözteti is hangulatunkat, életérzésünket, emberi habitusunkat. Természetesen itt egy megkonstruált tájjal szembesülünk, ami már inkább a szellemi, mintsem az optikai élmény leképzésének tekinthető.

Az ezredfordulón tehát Zsáki István tájfestészetét traumatikus létállapotok határozzák meg, a táj látványa mintegy kifordul önmagából, és az ósanyag fentről, a mindenségből hullik alá. Az anyag és egyszersmind a szellem eredetére rákérdező képeken a művészi látomás által megragadott történések rendre az égbolton, légies magasságokban mutatkoznak meg, miközben fenyegető erők nehezednek a föld nyugalommal áthatott, ugyanakkor kiszolgáltatott felszínére.

Zsáki mindig is ügyel rá, hogy tökélyre emelt mesterségbeli tudása és kifinomult festészeti nyelvezete ne fulladjon a manierizmus öncélú szellemi igénytelenségébe. Újabbnál újabb kalandokba bocsátkozik, és piktúráját rendre azaddig ismeretlen problematika felé fordítja, miközben gondosan ügyel a belső folytonosság sérthetetlenségére. Ciklikus problémafelvetései között ezért mindig ott munkál az okozati kapcsolat termékenyítő jelenléte, egyik kérdésfelvetése adja a másikat.

A kétezredik évet követően, a topolyai Művészeti Galériában bemutatott *Semmi sem hullik* című sorozatát maga mögött tudva egy mindenkori festészeti dilemma, tudniillik a képkivágot kezdi foglalkoztatni. Tájkompozícióiba majdhogynem idegen elemként, festészeti eszközökkel iktatja a faráma látványt behatároló és képsíkot definiáló motívumát. A fakeret mozgatása által a képmező viszonylagosságát kívánja hangsúlyozni, ismételten időszerűsítve az alkotói önkény szerepének kulcsfontosságát, tudniillik azt, hogy miért dönt a festő egy adott képsík, a táj meghatározott kivágata mellett, és miért nem egy másikat választ. Itt tehát Zsáki talált tárgyként aposztrofálja a tájat s a látószög elforgatására történő utalásaival a választás, a döntés jelentőségét kívánja hangsúlyozni.

A későbbiekben nem állapodik meg ennél a tételnél, hanem tovább fejleszti azokat a lehetőségeket, melyeket a festett fakeret megjelenése vetett fel számára. A valósághűen ábrázolt lécdarabokat úgy helyezi el a képfelületen, mintha azok összetartanák a táj elemeit, megakadályozva egy természeti folyamatot, amit nevezhetünk erózióknak avagy szegregációknak is. Zsáki problémafelvetésében tehát a konkrét emberi tapasztalatok mellett az egységes világgép szétesésének tudati ténye is megnyilvánul, még hozzá a bomlásnak

indult táj metaforáján keresztül. A meghasadt világnak új dúcokra, tartópil-
lérekre, keresztrudakra van szüksége a fennmaradáshoz, és Zsáki képein
mindez az összességelt táj látványában tételeződik. A faráma immár nem
behatárol, hanem egybefog; gyakorlati rendeltetéséből kivetkezve transzcen-
dens erőt fejt ki magából.

Zsáki Istvánnak egyéni poétikája van, s méltán sorakozik fel azoknak a
művészeknek a táborába, akik lényegileg ragadták meg a vajdasági – vagy, ha
úgy tetszik: bácskai – tájat. Emberi és alkotói hitelességgel megfogalmazott
látomásai által közelebb kerülünk sorsunk determináltságának megértéséhez,
ahhoz a felismeréshez, hogy származásunk helye eredendően befolyásolja
létünk pszichikai és jellembeli kereteit. Zsáki tájértelmezésének ezáltal nem-
csak helyi, hanem egyetemes vonatkozásai is vannak.

És végezetül még valami: méltányolnunk kell Zsákinak azt az igyekezetét
is, hogy a közelmúlt tragédiájának traumatikus élményét a felülemelkedés
költői eszközeivel, a profanizáció buktatóinak ügyes elkerülésével vitte vá-
szonra. Éretté csiszolt, mesteri tökélyre vitt képi nyelvezete immár lehetővé
teszi számára a művészileg legnehezebb feladatok vállalását és hiánytalan
teljesítését. Többek között azt, hogy hitelesen és eredeti módon tegye hozzá
a maga opusát ahhoz az alkotói vonulathoz, amit úgy hívunk, hogy vajdasági
– vagy, ha akarjuk, pannon – tájfestészet.

SZOMBATHY Bálint

KRÓNIKA

IN MEMORIAM

ELHUNYT ANNAMÁRIA MIHAJLOVIĆ – Október 8-án Újvidéken elhunyt Annamária Mihajlović jelmeztervező, a rendezők, színészek közvetlen munkatársa. Az Újvidéki Színházban meghatározó egyéniség volt. A jóízűség, a színek árnyalása, pontos vonalvezetése beszélt szenzibilitásáról és képzőművészeti műveltségéről. Amikor egy előadás elegáns volt, tudtuk, hogy Annamária Mihajlović tervezte.

ELHUNYT CSEHÁK KÁLMÁN (1927–2003) – Csehák Kálmán történész a székelykevei algimnáziumban kezdett tanítani, majd a nyolcosztályos iskola igazgatója volt 1955-ig. 1971 és 1979 között a Vajdasági Levéltár igazgatója, majd az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Kara Történelmi Intézetének igazgatója. Számos történelemkönyvet fordított szerbről magyarra és egészítette ki a magyar nép történelmével. A Magyar Tudományos Akadémia 2000 decemberében külhoni köztestületi tagjává választotta. Alapító tagja volt a Vajdasági Magyar Tudományos Társaságnak.

ELHUNYT KOPECZKY LÁSZLÓ – November 5-én Szabadkán, hetvenöt éves korában meghalt Kopeczky László próza- és drámaíró, műfordító, humorista, szerkesztő. A *Hét Nap* és a *Magyar Szó* munkatársa volt, szerkesztette a *Grimasz* című humoros mellékletet. A szabadkai Városháza dísztermében megtartott gyászülésen többek között Kucsera Géza, Dudás Károly, Pap József és Léphaft Pál búcsúzott tőle. Számos kötete az újvidéki Forum Könyvkiadónál jelent meg. Kopeczky László irodalmi munkásságáról a *Híd* decemberi számában emlékezünk meg.

DÍJAK

IRODALMI NOBEL-DÍJ – John Maxwell Coetzee dél-afrikai író kapta idén az irodalmi Nobel-díjat. A díj odaítéléséről határozó Svéd Akadémia október 2-án jelentette be választását, egyebek között azal indokolva döntését, hogy Coetzee regényeit „jól felépített szerkezet, gazdag párbeszéd és briliáns elemzések jellemzik”. Az indoklás további részében még kiemelték az író „könyörtelen kritikai szellemét” és „kegyetlen racionalizmusát”. Coetzee regényei a posztmodern szellemének meg-

felelően főként korábbi szövegek újraírásai. Művei különös látásmódjukkal és intertextuális utalásaikkal sajátos világot teremtenek. 1987-ben magyarul is megjelent A barbárookra várva című műve.

SZENTELEKY KORNÉL IRODALMI DÍJ – A 2003. évi Senteleky Kornél Irodalmi Díjat a Középiskolások Művészeti Vetélkedőjének ítélte a bírálóbizottság.

BAZSALIKOM-DÍJ – A 2003. évi Bazsalikom Műfordítói Díjat posztumusz Aleksandar Tišmanának ítélte oda a bírálóbizottság.

FORUM KÉPZŐMŰVÉSZETI DÍJ – Meghitt ünnepség színhelye volt november 14-én este a topolyai Művésztelep galériája. Az egykori, szépen felújított Kray-kastély földszinti részében alkalmi művelődési műsor keretében osztották ki – immár hetedszer – a Szép Magyar Könyv díjat. Erre a Vajdasági Magyar Ünnepi Játékok keretében került sor, s az idén kilenc vajdasági kiadó 34 könyvvel pályázott e rangos elismerésre. A bírálóbizottság (Szalma László, Török István és Szöllősy Vágó László) értékelése szerint az idei év legszebb könyve Deák Ferenc Rétegek című kötete, amely az újvidéki Forum Könyvkiadó gondozásában jelent meg. A legszebb gyermekkönyvért járó díjat a zentai Thurzó Lajos Köz-művelődési Központ érdemelte ki Szinta János Az egerek csengője című kötetével, az értekező próza kategóriájában pedig ugyancsak a Forum Könyvkiadó kötete, Silling István Vajdasági népi imádságok és nyelvezetük című tanulmánya bizonyult a legszebbnek. A legszebb albumért járó díjjal Mirko Grlica A bajsai Vojnik család nemesi világa című könyvét jutalmazták. Elismerő oklevélben részesült még Burkus Valéria Magunkról (Panonpres – Szabadka) és Magyar László Tovatűnő évszázadok (Életjel Kiadó – Szabadka) című kötete. Az est keretében került sor a Forum

Képzőművészeti Díj átadására, amelyet az idén Dudás Sándor topolyai származású szobrásznak ítéltek oda. A díjat Bordás Győző, a Forum Könyvkiadó igazgatója adta át, a díjazott munkásságát pedig Léphafi Pál méltatta. A közönség a helyszínen megtekinthette Dudás Sándor alkalmi kiállítását, aki Arcoéтика címmel tette közszemlére sikerültebb alkotásait.

A MAGYAR MŰVÉSZETÉRT DÍJ – Tizenkét művésznak ítéltek oda az idén A Magyar Művészetért Díjat. A kitüntetettek: Popova Aleszja táncművész, Balla Demeter fotóművész, Bucz Hunor rendező, Búza Barna szobrászművész, Juhász Ferenc költő; a Vajdaságból Nagy József táncművész, Király Ernő zeneszerző; továbbá Nagy Ervin építész, Schéner Mihály festőművész és Szakonyi Károly. A testület posztumusz Magyar Művészetért Díjat ítél Borbás Mihály (1942–1995) szobrászművésznak és Cifra György (1921–1994) zongoraművésznak. A díjakat december 4-én adják át.

SINKÓ ERVIN-DÍJ – A 2003. évi Sinkó Ervin Irodalmi Díjat A szellem magánya című tanulmánykötet szerzőinek: Búrány Ágotának, G. Csákvári Hajnalkának, Huszta Rózsának és Smit Edinek ítéltek oda. A bizottság (Bence Erika, Ispánovics Csapó Julianna és Utasi Csilla) véleménye szerint a kötet egyrészt szakmai színvonalra, másrészt a fiatal kutatók munkájának reprezentatív bemutatása révén érdemesült az elismerésre.

PATAKI LÁSZLÓ-DÍJ – A 2003. évi Pataki László-díjat Kovács Frigyesnek Az indul a bakterház c. darabban Szabó bakter jellemének alakításáért ítélte oda a bírálóbizottság (Franyó Zsuzsanna, Hajnal Jenő, Mirnics Zsuzsa, Karna Margit és a közelmúltban elhunyt Annamária Mihajlović).

KONRÁD GYÖRGY AZ ÚJVIDÉKI EGYETEM DÍSZDOKTORA – Az Új-

vidéki Egyetem díszdoktorává avatták október 25-én Konrád György író, akit a Bölcsészettudományi Kar Oktatási és Tudományos Tanácsa a Hungarológia Szak és a Szerb Irodalom Szak közös kezdeményezésére a kar dékánjának javasolt a kitüntetésre. A díszdoktori cím átadásán Fuda Stanković rektor asszony köszöntötte és méltatta az egybegyűlteket előtt Konrád György munkásságát. Az író irodalmi munkásságáért több rangos európai díjban és elismerésben részesült. Az Instelling Egyetem díszdoktora, és most már az Újvidéki Egyetem díszdoktora is, az első irodalmár az eddigi díszdoktorrá avatott 15 e címmel kitüntetett egyén között. Az író díszdoktorrá való kinevezése alkalmából Marija Kleut, a Bölcsészettudományi Kar dékánja méltatta műveit és munkásságát. Konrád György köszönőbeszédét a Kérdések és válaszok rovatban közöljük.

MEGJELENT

Nemes János: Temerini méhészek krónikája. Temerini Újság, 2003

Petko Vojnić Purčar: Put u Egipat. Újvidék–Belgrád–Zágráb, Petko Studio–Apostrof–Dora Krupićeva, 2003

RENDEZVÉNY

MAGYAR ORPHEUS – Szeptember 18-19-én Szombathelyen tudományos tanácskozást szerveztek Magyar Orpheus címmel Weöres Sándorról. A konferencia szombati előadásai között szerepelt Hóza Évának, az újvidéki Magyar Tanszék tanárának Weöres Sándor és a vajdasági magyar irodalom című előadása is.

CSÉPE EMLÉKNAP – Szeptember 26-án tartották meg Kishegyesen a Csépe napot. Komáromi János koszorút helyezett el az író emléktábláján, majd megnyitották a hatvanévesek könyveinek a kiállítását a könyvtárban. A Csépe Bizottság ülésén a

Bácsmezei Napló századik évfordulójáról Kalapis Zoltán beszélt. Az évfordulók jegyében a 75 éveseket Franyó Zsuzsanna köszöntötte, köztük volt Ács Károly, Ágoston Mihály, Dér Zoltán, Kalapis Zoltán, Kopeczky László, Vukovics Géza. A 75 éve született Fehér Ferencről Csordás Mihály emlékezett meg, a 70 éves Bada Istvánt Csáky S. Piroska, a 70 éves Borbély Jánost pedig Papp György köszöntötte. Az első Ady Társaság megalakulásáról a Vajdaságban Káich Katalin emlékezett meg, majd a hatvanéveseket Fekete J. József köszöntötte, köztük Brasnyó Istvánt, Farkas Zsuzsát, Gobby Fehér Gyulát, Hódi Sándort, Káich Katalint, Molnár Rózsa Máriát és Teleki Júliát. Az Ákácok alatt címmel 1933-ban megjelent antológiáról Utasi Csaba tartott előadást. A harminc éve megjelenő Életjel Könyvekről Hóza Éva beszélt, Raffai Erzsébetre Szőke Anna emlékezett. Az Aranyeső versenyéről Sípos Ágnes számolt be. Az iskola előcsarnokában felállított népművészeti kiállítást Krekity Olga nyitotta meg.

KÖNYVVÁSÁR SZABADKÁN – Szeptember 29-én nagyszabású könyvvásár nyílt Szabadkán. A standokra 15–16 könyvkiadó – köztük az újvidéki Forum – állította ki választékát. A szépirodalom mellett angol szótárakat, nyelvkönyveket, tudományos műveket is kínáltak a vásárlóknak az újvidéki, a belgrádi és a niši kiadó.

XIII. ZENTAI NÉPRAJZI TANÁCSKOZÁS – Október 4-én Zentán megtartották a XIII. Néprajzi Tanácskozást a Városi Múzeumban. A tanácskozás témája volt: Hogyan, miként megőrizni és továbbadni értéket, tudatot a nemzeti kultúra által? Hajnal Jenőnek, a Thurzó Lajos Köz-művelődési Központ igazgatójának indítóbeszédét követően az előadók ezúttal nem a konkrét eredményeket vizsgálták prezentációikban, hanem az új lehetőségeket ke-

resték a néprajzkutatásban és a néprajzi muzeológiában. Az előadók sorában jelen volt Vass Erika, a szekszárdi múzeum munkatársa, Gráfik Imre, a budapesti Néprajzi Múzeum főmuzeológusa, Szűcs Judit, a csongrádi Múzeumigazgató, Dévavári Beszédes Valéria mint a Műemlékvédelmi Intézet munkatársa.

OKTÓBER 6. – Az aradi vértanúk emlékére koszorúzást és megemlékező ünnepséget tartottak Zomborban, Eleméren és Kishegyesen. Október 5-én a kishegyesi Nyugati temetőben a hegyesi csata emlékművénél alkalmi műsorral emlékeztek meg a vértanúkról. Zomborban a Magyar Polgári Kaszinó szervezésében október 6-án koszorúzási ünnepséget tartottak a Szent Rókus-temetőben a honvédelemkműnél, s ezt követően ft. Szabadi Károly megemlékező misét mutatott be, majd megkoszorúzták Schweidel József zombori születésű aradi vértanú emléktábláját. A nagybecskereki Petőfi Sándor Művelődési Egyesület ugyanezen a napon Eleméren szervezett Kiss Ernő és Lázár Vilmos aradi vértanúk emlékére kegyeletadó koszorúzást.

FRANKFURTI KÖNYVVÁSÁR – Október 8-án nyílt meg a Frankfurti Könyvvásár, ahová több mint 6400 kiállítót és mintegy ezer meghívott szerzőt vártak. A könyvvásár idei fővendége Oroszország volt. Az idén új sorozatot is indítottak a televízió és a film témakörében, így részben a vásáron, részben a frankfurti mozikban irodalmi művek megfilmesített változatát láthatta a közönség. A Német Könyvkereskedelem Békédíját Susan Sontagnak ítélték oda, és a könyvvásár ideje alatt adták át a Pál-székesegyházban.

ZÁGRÁBI KÖNYVVÁSÁR – A magyar irodalom jegyében telt a november derekán megrendezett, sorrendben 26. zágrábi könyvvásár, az Interliber. Magyarország volt ugyanis a díszvendége az idej

rendezvénynek. A minisztériumi küldöttségeken kívül Kalász Márton, a Magyar Írószövetség elnöke vezetésével népes író-tábor érkezett Zágrábra. Jókai Anna – Mezey Katalin moderálásával – fölolvásokat tartott. Kalász Márton, Kiss Gy. Csaba, Bordás Győző, Ratzky Rita és Papp Mária, a másik oldalról pedig Slavko Mihalić költő, a Horvát Írószövetség elnöke, Nedeljko Fabrio, Vinko Šokčević és Srećko Lipovčan részt vettek azon a kerekasztal-beszélgetésen, amelyen a magyar-horvát, illetve a horvát-magyar irodalmi kapcsolatokról tárgyalkoztak: fölmérve a több mint két évszázad eredményeit és a ma és a holnap teendőit. Érdekes színfoltja volt a négynapos találkozásnak a fiumei Književna Rijeka ez évi őszi számának bemutatása, amelyen Irvin Lukežić egyetemi tanár nemcsak értékelte, hanem be is gyűjtötte, és most fordításban közölte azokat a legértékesebb magyar irodalmi szövegeket, amelyek városával foglalkoznak Jókai Mórtól, Cholnoky Viktoron, Kosztolányi Dezsőn és Szabó Lőrincen keresztül egészen Márai Sándorig. A magyar küldöttség virágot helyezett el Petőfi Sándor Vlašić utcai hadikórházi emléktáblájára, látogatást tett az Ady Endre Művelődési Egyesületben, a Horvát Nemzeti Színházban . . . A vásáron, majd pedig egy belvárosi képtárban is bemutatásra került a Pécs–Észék kiadói vonalon megvalósult két antológia, amelyek közül az egyik a horvát posztmodern költészetet mutatja be magyarul, a másik pedig magyar novellistákat és költőket horvátul. E könyvek bemutatóján Csordás Gábor, Ágoston Zoltán és Goran Rem szerkesztőkön kívül ott volt Bertók László, Kukorelly Endre, Parti Nagy Lajos és Tolnai Ottó. A magyar stand vendége volt a Forum Könyvkiadó is mintegy negyven, az utóbbi két évben megjelent kötetével és folyóiratunk, a Híd, utóbbi számaival, amelyben többek között Fenyvesi Ottó fordításában horvát költők is szerepelnek.

SZARVAS GÁBOR NYELVMŰVELŐ NAPOK – Október 9-e és 11-e között tartották meg Adán a helyes nyelvhasználat jegyében a Szarvas Gábor Napokat. Csütörtökön a középiskolások beszéversenyével kezdődött a rendezvény, majd ezt követően kihírdették a nyelvészeti pályázat eredményét: az elemisták kategóriájában, melynek témája *Hogyan beszélünk a családban?* volt, a következő tanulók értek el eredményt: 1. Krakuska Hajnalka (J. J. Zmaj Általános Iskola, Kanizsa) 2. Vázsonyi Csilla (J. J. Zmaj Általános Iskola, Kanizsa), 3. Juhász Krisztina (Csáki Lajos Általános Iskola, Topolya), dicséretben részesült Szőke Csilla (Ady Endre Általános Iskola, Kishegybes), Nagy Teréz (Sövény Elek Iskola, Gyergyóalfalu). A középiskolások kategóriájában, melynek *Hogyan értetem meg magam környezetemben?* volt a témája, Matkó Bagi Béla nyert elismerést. Az egyetemisták és felnőttek Kommunikáció a társadalomban elnevezésű kategóriájának győztesei: 1. Sárosi Gabriella (Zenta), 2. Szloboda János (Zenta). Este Maczkó Mária és Szabó András előadását tekinthette meg az érdeklődő közönség. Pénteken tartották meg az általános iskolák 7. osztályos diákjainak játékos nyelvi vetélkedőjét Szűts László budapesti nyelvész közreműködésével. Este író-olvasó találkozót tartottak, melynek vendége Szakonyi Károly író volt. Szombaton megkoszorúzták Szarvas Gábor mellszobrát, majd sajtótörténeti kiállítás nyílt az adai könyvtár kiállítótermében. Már hagyományosan, tudományos ülésszak zárta a rendezvények sorát, melynek témája a *Nyelvi és nyelven kívüli kommunikáció* volt. A tanácskozáson előadást tartott Balázs Géza (Budapest), Franyó Zsuzsanna (Újvidék), Lánosz Irén (Újvidék), Molnár Csikós László (Ada-Újvidék), Németh Enikő (Szeged) és Siklaky István (Budapest).

II. RÁKÓCZI FERENC SZABADSÁGHARCA – A fenti címmel és a VMTT szervezésében tanácskozást tartottak Újvidéken október 11-én a Szerb Tudományos Akadémia dísztermében. A tudományos tanácskozás résztvevői több szempontból közelítették meg a fejedelem küzdelmes életét és a kuruc kor történéseit, különös tekintettel szülőföldjükre. Az előadók sorában volt Gaál György, Charls W. Ingarao (USA) és Kalapis Zoltán is.

44. BELGRÁDI KÖNYVVÁSÁR – Október 21-e és 28-a között tartott nyitva a 44. Belgrádi Könyvvásár, melyen 470 kiadó és kiállító jelent meg, 150-nél több mint tavały. Az idei vásár díszvendége Kanada volt. Négy vándorkiállítás keretében mutatta be könyveit, több írója személyesen részt vett a rendezvényen, azonkívül filmművészetéből is tartottak retrospektívát. A magyar nyelvű könyvek az idén is két helyszínen voltak láthatók: a vajdasági kisebbségek standján (a Forum és a JMMT kiadványai), valamint a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése standján. A Forum legújabb 35 könyvével jelentkezett, ugyanakkor helyet biztosított az újvidéki Agapé kiadványainak is. A magyarországi könyvkiadóknál többek között Kertész Imre teljes opusát, valamint a legújabb regényét, a Felszámolást, továbbá Márai kötetit, Esterházy, Szabó Magda és Konrád György, aki személyesen is részt vett a vásáron, könyveit tekinthette meg az érdeklődő látogató.

A MAGYAR NYELV ÉS IRODALOM TANSZÉK NAPJA – Október 24-én tartották meg az újvidéki Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéken a hagyományos tanszék napi rendezvényt, melyen Bányai János tanszékvezető köszöntötte az egybegyűlteket, köztük a díszvendéget, Konrád György íróat. A műsor keretében beszélgetést szerveztek Konrád Györggyel. Ezután

átadták a Sinkó Ervin Irodalmi Díjat. A tanszék napi műsor hagyományaként ez alkalommal Szenteleky Kornél (1893–1933) Az ember és az író címmel nyitottak kiállítást, melyet Csáky S. Piroška és Ispánovics Csapó Julianna készített.

SZÍNHÁZ

DRÁMAÍRÓ VERSENY – A Magyar Dráma Napját szeptember 20-án és 21-én drámaíró versennyel ünnepelte meg az Újvidéki Színház. Vasárnap a Franyó Zsuzsanna (elnök), Vicsek Károly és Gobby Fehér Gyula összetételű zsűri a verseny következő eredményét ismertette: Verebes Ernő drámája nyerte az első díjat, a második díjat Beszédes István, a harmadikat pedig Danyi Zoltán kapta. A rendezők rangsora: I. díj Csajlik József, II. díj Kovács Frigyes és III. díj Mezei Zoltán. A nő főszerepért Mezei Kinga, a férfi főszerepért pedig Magyar Attila és Balázs Áron kapott elismerést, a mellékszereplők közül Pesitz Mónika és Csernik Árpád alakítása kapott díjat. A magyar dráma ünepén hirdették ki, hogy a közönség szavazatai alapján a tavalyi évad legjobb színészei Nagypál Gábor és Mezei Kinga.

37. BITEF – Szeptember 26-án zárult Belgrádban a nemzetközi színházfesztivál. A rendezvényt a párizsi Centre Choréographique National társulat Boldog Babilon című előadásával nyitották meg. A magyar-kanizsai származású, Franciaországból érkező Nagy József vezette orléans-i színház Filozófusok című multimédiális produkciója is nagy sikert aratott. A magyarországi Krétakör Színház a W – munkáscirkusz c. előadást mutatta be Schelling Árpád rendezésében.

BEMUTATÓ ÉS TEREMAVATÓ – Szeptember 26-án rövid névadó ünnepséggel és Harold Pinter Étellift című egyfelvonásosával avatták fel a Soltis Lajos Stú-

diót a szabadkai Népszínházban. Az ünnepségen Franyó Zsuzsanna dramaturg, Soltész Tibor budapesti dramaturg és Kovács Frigyes, a magyar társulat igazgatója mondott beszédet. Az Étellift két főhőse Pálfi Ervin és Szőke Attila volt, illetve mellékszerepben a darab végén Ralbovszki Csaba jelent meg. A darab fiatal szereplői nem rendezői utasítások alapján, díszlet- és jelmeztervezői segédlettel játszották el a darabot, még dramaturg segítségét sem vették igénybe. Egy színészileg jól kimunkált, a mozgásszínházzal szoros rokonságot tartó abszurd darabot hoztak létre.

ROMOKON EMELKEDŐ RAGYOGÁS – Október 3-án a szabadkai Népszínház Soltis Lajos Stúdiójában bemutatták Zalán Tibor Romokon emelkedő ragyogás című darabját. Az újvidéki Művészeti Akadémia két végzős hallgatójának, Ralbovszki Csabának és Gál Elvirának a vizsgaelőadása egy férfi és egy nő viszonyáról szól, mégpedig öt különböző képben előadva. E vizsgaelőadások egyik lényege, hogy a rendező, dramaturg szerepét is a színészek töltik be. E munkájukhoz Hernyák György osztályfőnöktől, Brestyánszki Boros Rozáliától és másoktól is kaptak segítséget.

A ZENTAI SZÍNTÁRSULAT BEMUTATÓJA – Október 22-én a zentai Művelődési Házban bemutatót tartott a Zentai Színtársulat. Marivaux A szerelem és a véletlen játéka című komédiáját Vukosavljev Iván rendezésében vitte színre az amatőr fiatalok csoportja. Jelmez: Ányuska m. v. Zene: Bakos Árpád m. v. Rendezőasszisztens: Kalmár Andrea. Remélhetőleg, hogy a színjátások között vannak a vajdasági magyar színészek utánpótlása: Buza Kornél, Gombos Kornél, Raffai Ágnes, Mészáros Gábor, Tarapcsik Hajnalka, Buza Ákos. A klasszikus vígjáték műfajában jól megrendezett, élvezetes, pergő, a commedia dell'arte elemekkel tűz-

delt előadásban a kisszínészek szinte kivétel nélkül jól feltalálták magukat.

EUGENE IONESCO: A KOPASZ ÉNEKESNŐ – Október végén Készeg László rendezésében Péter Ferenc, Vicei Natália, Káló Béla, G. Erdélyi Hermina, Mess Attila és Pesitz Mónika színészek szerepműködésében és Ferencz Zsófia m. v. jelmezeiben, valamint Valcz Gábor m. v. díszletével vitték színre Szabadkán Eugene Ionesco A kopasz énekesnő című stílusparódiát. Egy nyelvecské szövegkönyvből alakult ki ez az abszurd dráma, illetve abszurd bohózat.

A VAJDASÁGI MAGYAR SZÍNJÁT SZÁS NAPJA – Október 29-én a szabadkai Népszínházban megtartották a Vajdasági Magyar Színjátszás Napját, amelynek keretében átadták a Pataki László-gyűrű díjat is. A díjátadás előtt a Kosztolányi Színház színművészei, Csernik Árpád, Mess Attila és ifj. Szloboda Tibor előadásában a ... még egy korShow S.Ö.R. című darabot láthatta a közönség.

KIÁLLÍTÁS

SOKSZÍNŰ GRAFIKAI VÁNDOR-KIÁLLÍTÁS – Október 10-én harminchat alkotó grafikájának és rajzának kiállítása volt látható Szabadkán, amit a Vajdasági Magyar Közművelődési Társaság – korábban JMMT – szervezett. Ez már a hatodik vándorkiállítás a VMKT szervezésében. Szabadka és Topolya után Bajmokon, Ómoravicán, Horgoson, Magyarkanizsán és Adán is bemutatják a kiállítás anyagát. A szabadkai Szabadegyetemen megtartott megnyitón Gyermán Tibor művészettörténész kiemelte, hogy a kiállítók nem határozták meg a témát, így az alkotói szabadság hangsúlyozottan juthatott kifejezésre. De a közönség figyelmét a kolográfiára, illetve a kerámia- vagy építészeti grafikára is felhívta.

DARKO DOZETT KIÁLLÍTÁSA – Az újvidéki fotógalériában hétfőn, szeptember 29-én megnyílt Darko Dozettnek, a Tanjug fotóriporterének mintegy 70 képből álló fotókiállítása. A tárlaton főleg Kosovóban készült felvételek láthatóak.

AZ ART '90 ŐSZI TÁRLATA – Zentán a Művelődési Ház kiállítótermében megnyílt az ART '90 képzőművészeti csoport hagyományos őszi tárlata. A megnyitón a látogatók a képzőművészeti stílus és a tarka színek kavalkádja mellett művészi zenéi élményben részesültek a zentai származású világhírű Kálmán Imre gondokaművész jóvoltából. A kiállítók a tárlat anyagát Balla Ákos, Balla Mátyás, Buday Mihály, Kovács Károly, Recsko Béla, Recsko Csaba, Remete István és Víg László munkáiból válogatták össze. A tárlatmegnyitő alkalommal egy alkotással jutalmazták a legfiatalabb látogatót. Az ajándék festményt ezúttal Balla Mátyás adta át.

KOVÁCS ATTILA ÉS MOLNÁR EDVÁRD FOTÓ- ÉS KÉPKIÁLLÍTÁSA – A szabadkai Galériában szeptember 23-án megnyílt a városnap rendezvényeken készült fotók kiállítása. Ezzel lezárult a két hét, amelyben színvonalas művelődési rendezvények sorát látogathatták meg a szabadkaiak. A 17 nap alatt 50 rendezvényen vehettek részt az érdeklődők. A fotók, amelyeket Kovács Attila és Molnár Edvárd készítettek, emlékeztette a látogatókat az elmúlt koncertekre, fotó- és képkkiállításokra és más színvonalas előadásokra.

SZEGEDI ÉPÍTÉSZEK KIÁLLÍTÁSA – Szeptember 25-én nyílt meg a szabadkai Városháza előcsarnokában a Szegedi Fialat Építészek kiállítása. A megnyitón felszólalt Nagy Sándor, Szeged város alpolgármestere és Kucsera Géza, Szabadka polgármestere. A kiállításon lakóépületek, múzeumok, fürdők, templomok, üz-

letházak lenyomatait tekinthette meg a közönség.

PLAKÁTKIÁLLÍTÁS – Október 12-én nyílt meg az újvidéki Prometej Galériában Kapitány Attila, itthon és külföldön elismert fiatal grafikusművész színházi plakátjait bemutató kiállítás. Az emberi test szépségét, emlékeit, gyötrelmeit felhasználva keresi helyét és összefüggését a mondanivalóval. Kapitány Attila munkáival illesztésként a Híd e számát.

32. ÚJVIDÉKI SZALON – Október végén nyílt meg a 32. Újvidéki Szalon. A legnagyobb székvárosi képzőművészeti rendezvényt a Podrum Galériában (Apolló Központ) nyitották meg, ahol a festők és szobrászok műveit állították ki, továbbá a Vajdasági Fotó- és Videoszövetség galériájában, ahol a fotóművészek állították ki, valamint a Bel Art Galériában, ahol a grafikai alkotások kaptak helyet. A rendezvény idei díjazottai: Gordana Šiljački – szobrászat, Aleksandar Savić – grafika, Radivoj Dragin – festészet és Dušan Živkić – fotó.

HANGVERSENY

A VAJDASÁGI SZIMFONIKUSOK KONCERTJE – Október 27-én a Vajdasági Szimfonikusok koncertjén Frédéric Chopin népszerű f-moll versenyművének szolistája Kinka Rita zongoraművész volt, a műsor második részében Berislav Skenderović vezényletével a zenekar előadta Gustav Mahler nagyszabású D-dúr szimfóniáját.

KORTÁRS ZENESZERZŐK HANGVERSENYSOROZATA – A Vajdasági Magyar Közművelődési Társaság szervezésében kortárs zeneszerzőink műveinek koncertsorozatát tartották meg november 3-a és 16-a között Kanizsán, Újvidéken és Szabadkán. Műsoron Molcer Máttyás, Füstös Dénes, Megyeri Lajos, Hartig Tibor, Király Dávid Zsolt, Verebes Ernő, Mezei Szilárd, Király Ernő művei szerepeltek. Közreműködtek: Aksin Lévy Laura (fuvo-la), Iris Kobal (zongora), a TAJJ vonósnégyes: Aleksandra Krčmar (hegedű), Jovanka Letić (Hegedű), Jelena Filipović (viola), Kalmár Tímea (gordonka). Bevezetőt Pándi Oszkár mondott.

SMIT Edit összeállítása

A FORUM KÖNYVKIADÓ 2003. ÉVI KIADVÁNYAI

- Végel László: *Parainézis* (regény)
Brasnyó István: *Vakta* (regény)
Deák Ferenc: *Rétegek* (regény)
Vukovics Géza: *Villanások* (publicisztika)
Csorba István: *Toronyiránt* (publicisztika)
Böndör Pál: *Kóros elváltozások* (versek)
Gulyás József: *Közel és távol* (versek)
Pap József: *Vesződéségek* (versek)
Harkai Vass Éva: *A város bejáratánál* (versek)
Danyi Zoltán: *Átcsúszik kékbe* (versek)
Bányai János: *Egyre kevesebb talán* (tanulmány)
Hózsa Éva: *A novella új neve* (tanulmány)
Silling István: *Vajdasági népi imádságok és nyelvezetük* (tanulmány)
Kalapis Zoltán: *Életrajzi kalauz II.*
Kalapis Zoltán: *Életrajzi kalauz III.*
Káich Katalin: *A nagybecskereki magyar színháztörténete és repertóriumai II.* (tanulmány)
Káich Katalin: *Írások a lélek útjairól* (esszék)
Németh Ferenc: *Úri világ Torontálban* (tanulmány)
Bodor Anikó: *Vajdasági magyar népdalok III.*
Nagy Sívó Zoltán: *A főváros árnyékában* (tanulmány)
35 éve együtt (A jugoszláviai magyar televíziózás története)
A Kalangya Kosztolányi-számának reprintje
Tibor Varadi–Bernadet Bordaš–Gašo Knežević: *Medunarodno privatno pravo* (egyetemi tankönyv)
Jedina priča (Válogatás az 1990 és 2000 között megjelent vajdasági magyar prózából; Vickó Árpád fordítása)
Vida Ognjenović: *Az öreg falóra* (elbeszélések; Borbély János fordítása)

ELŐKÉSZÜLETBEN

Bori Imre: *Ezer éve itt* (helytörténet)
Hornyák Árpád: *Magyar–jugoszláv diplomáciai kapcsolatok 1918–1927*
Papp Richárd–Hajnal Virág: „*Mint leveleket a vihar . . .*” (tanulmányok)
Hornyik György: *Szőlőindák között* (ifjúsági regény)
Tari István: *Kiadó a keresztút* (versek)
Szabó Palócz Attila: *Falanszter* (drámák)
Burány Béla: *A juhászok így élnek, úgy élnek, I.* (néprajzi gyűjtés)
Bori Imre: *Az élet és halál Ósfája alatt* (Írások Juhász Ferenc költészetéről)
Gerold László: *Léghuzatban* (színkritikák)
Az Újvidéki Színház harminc éve

CIP – A készülő kiadványok katalogizálása
A Matica srpska Könyvtára, Novi Sad

82+32

HÍD : irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat / Fő- és felelős szerkesztő
Bori Imre. – 1. évf., 1. sz. (1934) – 7. évf., 15. sz. (1940) ; 9. évf., 1. sz. (1945)– . – Újvidék
: Forum Könyvkiadó Közvéallalat, 1934–1940 ; 1945–. – 20 cm.

Havonta
ISSN 0350–9079

COBISS.SR-ID 8410114

EMLÉKEZTETŐ

Németh László: A kísérletező ember 1319

A Szenteleky Kornél Irodalmi Díj dokumentumai

Harkai Vass Éva: A Szenteleky Kornél Irodalmi Díj bírálóbizottságának döntéséről (jegyzet) 1323

Börcsök László: Köszönőbeszéd 1325

Bazsalikom Műfordító Díj

A 2003. évi Bazsalikom-díj megindoklása 1327

Híd Irodalmi Díj

Végel László: A Híd-díjazottak méltatása (jegyzet) 1328

Forum Képzőművészeti Díj

Léphaft Pál: Arcpoétika (jegyzet) 1329

KRITIKAI SZEMLE

Könyvek

Bence Erika: A Kálvária télen (Harkai Vass Éva: A város bejáratánál) 1331

Németh Ferenc: A bánáti magyar színhátság történetének alapl műve (Káich Katalin: A nagybecskereki magyar színhátság története és repertóriumai [1832–1918]) 1336

Bori Imre: Jó-e a mérleg? (Mérlegen egy életmű. Sajtó alá rendezte Botka Ferenc) 1337

E számunk megjelenését a Tartományi Oktatási és Művelődési Titkárság és az Illyés Közalapítvány támogatta

Színház

Gerold László: Lorca: Várnász 1340

Képzőművészet

Szombathy Bálint: A fentről építkező táj (Zsáki István festészetéről) 1343

KRÓNIKA

Smit Edit összeállítása 1347

Számunkat Kapitány Attila plakátjaival illusztráltuk

HÍD – irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. – 2003. november. Kiadja a Forum Könyvkiadó Közvéllalat. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/457-216; www.forumliber.co.yu; e-mail: forumkk@eunet.yu – Szerkesztőségi fogadóóra csütörtökön 10-től 12 óráig. – Kéziratokat nem őrünk meg és nem küldünk vissza. – Előfizethető a 160-15290-87-es zsrószámára (Delta Banka AD Beograd, Fil. u Novom Sadu); előfizetéskor kérjük feltüntetni a Híd nevét. – Előfizetési díj 2004-re belföldön 1000 dinár. Egyes szám ára 100, kettős szám ára 200 dinár. Külföldre és külföldön egy évre 60 EUR – Készült az Agapé nyomdájában Újvidéken –YU ISSN 0350-9079